

Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Spolkový život v Nechanicích v 1. pol. 20. století

Magisterská diplomová práce

Jan Tichý

Olomouc

2016

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a pouze za použití uvedených zdrojů.

.....

Jan Tichý

Poděkování:

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu práce, doc. PhDr. Karlu Konečnému, CSc., za cenné rady při práci. Stejně tak personálu Státního okresního archivu v Hradci Králové za pomoc s orientací ve fondech Nechanických spolků. Poděkování patří i Mgr. Františce Kláskové za konzultace ohledně husitské farnosti.

V neposlední řadě musím poděkovat rodině a přátelům za podporu při vytváření této práce.

Resumé:

Práce se zabývá spolkovým životem v Nechanicích na Královéhradecku v první polovině 20. století. V první části analyzuje spolkovou legislativu důležitou pro sledované období a stručně nastiňuje dějiny města. V části druhé představuje některé základní spolky ve městě a činnost, kterou zde vytvářely, na základě archivních fondů těchto spolků. Následně analyzuje aspekty spolkového života ve městě, funkce spolků, podobu společenského života v režii místních organizací a významné akce spolky pořádané v kontextu relativně malého města s bohatým spolkovým životem.

Klíčová slova:

Spolky, spolkový život, Nechanice, společenské organizace, 1. polovina 20 století

Obsah

Úvod:	6
Nechanice:	13
Dějiny Nechanic do roku 1866:	13
Válka 1866 jako změna v dějinách Nechanic:.....	14
Nechanice do roku 1914:.....	15
Nechanice za republiky svobodné i nesvobodné – 1918 - 1949:	17
Spolkový zákon:	21
Co je to spolek:	22
Spolkové zákonodárství před rokem 1867:.....	23
Spolkový zákon 134/ 1867 ř. z.:.....	24
Spolkové zákonodárství po roce 1918:.....	28
Spolkové zákony za II. republiky a za protektorátu Čechy a Morava:.....	31
Poválečná právní úprava:	32
Spolky v Nechanicích:	34
Včelařský spolek:	35
Včelařská školka v Nechanicích:	40
Komitét pro zřízení sirotčince T. G. Masaryka:.....	40
Pěvecký spolek Hlahol:	41
Červený kříž:	45
Masarykova liga proti tuberkulóze:.....	47
Okrašlovací spolek:.....	50
Občanský klub:	52
Divadelní ochotníci Nechanice:	54
Dramatické spolky v Nechanicích:.....	54
Divadelní jednota Kolár:	54
Seznam všech zachycených nechanických spolků:.....	58
Seznam spolků ze spolkového katastru:.....	58
Spolky mimo katastr:.....	62
Politické strany v Nechanicích:	63
Spolkový život v Nechanicích:	65
Analýza spolkového života:	65
Funkce spolků:.....	65
Honorační spolky v Nechanicích:.....	66
Spolky v období válek:	67

Přesycenost spolkového života v Nechanicích:	68
Vztah města a spolků:	70
Všerárodní oslavy v Nechanicích v režii spolků:	71
Národní oslavy do r. 1918:	72
Národní oslavy po roce 1918:.....	73
Přivítání prezidenta Masaryka v Nechanicích:	76
Nechanické spolky a oslavy mistra Jana Husa:.....	78
Nechanické spolky a hudba ve městě:	81
Závěr:.....	83
Seznam použitých pramenů a literatury:	88
Prameny:	88
Fondy spolků uložené ve Státním okresním archivu v Hradci Králové:.....	88
Dobová periodika:	89
Literatura:.....	89

Úvod:

Tématem mojí diplomové práce je spolkový život v Nechanicích v první polovině dvacátého století. Důvodem volby tohoto tématu byla – kromě faktu, že z Nechanic pocházím, a tudíž mám k městu osobní vztah – kvantita a různorodost spolků a občanských organizací v Nechanicích. Zpracovávaná obec ve východních Čechách, mající ve sledovaném období necelé dvě tisícovky obyvatel a honosící se městským a honosící se městským právem necelých padesát let,¹ byla sídlem až zarážejícího počtu spolků a organizací, které zde vyvíjely činnost a zanechaly po sobě řadu menších i větších archivních fondů.

Téma samo o sobě není příliš dobře zmapované. Kromě zmínek o některých nejvýraznějších spolcích v monografii o dějinách města, jak je zachytil historik Václav Pražák, nechanický rodák, ve své publikaci (PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003) a ve stručných článcích (nejčastěji) stejného autora v lokálním periodiku *Nechanický zpravodaj* je nejvýraznějším počinem o spolkovém životě v Nechanicích kniha Zdeňka Jiráka o Nechanické aféře z roku 1947 (JIRÁSEK, Zdeněk: *Nechanická aféra 1947*. Hradec Králové 1992). Ta ve své úvodní části zachycuje spolkovou činnost zejména spolku Selské jízdy v předválečných letech, byť jejím těžištěm je období třetí republiky, respektive období pouťového. Existuje také několik článků k jubileům výraznějších spolkových počínů, nejčastěji také v *Nechanickém zpravodaji*. Žádná zastřešující práce o činnosti spolků v Nechanicích jako takových však zatím nevznikla.

Ze zachovalých fondů se proto pokusím rekonstruovat obraz spolkového života v první polovině dvacátého století. Tento bych rád nahlížel ze dvou úhlů pohledu, které dohromady dají celkový – a doufejme, že dostatečně ilustrující – obraz společenského života na malém městě na Královéhradecku. Hlavním úhlem pohledu bude zejména zkoumání jednotlivých spolků jako společenských organizací. Bylo by jistě zbytečné rozebírat podrobně dějiny každého spolku, náplň jeho činnosti a proměny jeho členské základny. U mnoha spolků nakonec taková suma ani není možná – nejčastěji proto, že archivní fondy těchto spolků jsou nekompletní, v některých případech dokonce chybí úplně, a o jejich existenci víme jen ze záznamů spolkového katastru nebo z letmých zmínek v protokolových knihách či korespondenci spolků, jejichž písemná agenda se ve východočeských archivech zachovala. Myslím však, že bez určité exkurze do vývoje jednotlivých spolků se neobejdeme. Můžeme sledovat jisté společné znaky vývoje v průběhu sledovaného období, odlišné či shodné reakce na celospolečenské

¹ Nechanice byly povýšeny na město císařem Františkem Josefem I. v roce 1867 po bitvě u Hradce Králové, jejíž následky tehdejší městečko silně zasáhly.

jevy, politickou situaci i další zajímavé společenské znaky, které sice nesouvisely s činností spolku samotného, ale ovlivňovaly životy lidí, kteří v nich byli organizováni.

Budou-li se tedy některé kapitoly zdát jako drobné pokusy zpracovat jednoduše dějiny spolku, není to – nebo alespoň nemá být – samoúčelné opsání dat z knih, ale toto zpracování si klade za cíl sledovat přesah mimospolkové činnosti ve spolku samotném. Není totiž zcela jistě potřeba určovat, jaká byla činnost například včelařského spolku. Zde je cíl občanů ve spolku zapsaných jasný. Pro tuto práci jsou spíše než například množství stočeného medu zajímavé informace o tom, se kterými dalšími organizacemi spolek spolupracoval, zda třeba přispíval na charitativní účely (a pokud ano, tak na jaké) či kterých lidových slavností a oslav se účastnil. Tento krátký exkurz do historie jednotlivých spolků, který z výše zmíněných důvodů zdaleka nelze provést u všech spolků působících či sídlících v Nechanicích, nám tedy umožní zachytit tuto přidanou hodnotu spolkové činnosti, která často dalece přesahovala rámec toho, co měl spolek uveden ve svých stanovách.

Dalším úhlem pohledu, z něhož bych rád na spolkový život v Nechanicích nahlížel, jsou potom větší akce a oslavy svátků těmito spolky organizované či navštěvované. Tato analýza by tedy měla sledovat také proměny celospolečenských oslav mezi počátkem století a koncem první republiky, změnu podílu spolků na těchto akcích, případně mizení jednotlivých organizací či složek v akcích tradičních.

Do této sumy spolkového života ovšem nebudou zahrnuty všechny nechanické organizace bez výjimky. Předně zde nebude mapována činnost cechů a hospodářských společností, které sdružovaly podnikatele v jednom oboru, tedy společenstva sdružující profesionály v oboru. Důvodem je mnou nazíraná povaha spolkového života, snaha postihnout společenskou činnost obyvatel Nechanic nad rámec jejich profesí a soukromého života, což společenstva a cechy nespĺňují. Tyto hodlám zohledňovat pouze v případě jejich zásahu do společenského života ve městě a mimo rozsah své hospodářské činnosti. Ohledně společenských aktivit společenstev navíc nemáme žádné záznamy (např. ze seznamů dárců charitativních příspěvků, z přehledu organizací účastných na lidových slavnostech, z mezispolkových schůzí apod.) ani od spolků sledovaných. Naopak vzhledem k různorodosti profesí v seznamech členů jednotlivých spolků můžeme předpokládat, že cechy a společenstva fungovaly pouze na rovině hospodářské a profesionální a jejich členové se občansky a společensky angažovali v organizacích jiných dle svého zájmu.

Z důvodů částečně podobných také v této práci téměř nenajdeme spolky čistě politické, tedy politické strany. O nechanických politických stranách máme informace jen z volebních záznamů – kdo za ně kandidoval a jak se strana ve volbách umístila. O jejích vnitřních aktivitách či její roli ve společenských událostech ve městě nemáme žádné zprávy, protože fondy těchto stran se nezachovaly.

V případě, že se politické strany zapojily do společenských akcí ve městě, případně by činnost některého spolku cílila na podporu některé strany, a v pramenech nám to zůstalo zachováno, bude to v práci samozřejmě zmíněno.

Místně je práce vymezena Nechanicemi. Vzhledem k historickému, potažmo správnímu vývoji Nechanic v první polovině dvacátého století je ovšem potřeba blíže definovat, co je myšleno spolky *nechanickými*. V práci nebudou zahrnuty pouze spolky čistě nechanické, ale i spolky, které byly okresní pobočkou některých celonárodních spolků pro nechanický okres a v Nechanicích měly své sídlo. Nechanice jako okresní město fungovaly několik let v období první republiky (jak bude blíže pojednáno v další kapitole). V této době zde působila řada okresních poboček nejrůznějších organizací, zejména charitativních. Ty ke společenskému životu spolků i celého města výrazně přispívaly svým aktivním zapojením např. do oslav významných svátků (v Nechanicích šlo nejčastěji o oslavy mistra Jana Husa), nebo alespoň pasivně, kupříkladu jako příjemci charitativních darů jiných organizací. Mým cílem není sledovat činnost všech spolků i v okolních obcích k Nechanicím nebo k jejich politickému okresu přidružených, zejména pak spolků, které měly své pobočky, popřípadě obvoby i v Nechanicích. Tato selekce není způsobena nezájmem o okolní obce, často s Nechanicemi i dnes silně spjatými, ovšem práce o spolkovém životě v celém nechanickém okrese či na území současného tzv. mikroregionu Nechanicko² by nutně akcentoval mnoho dalších jevů způsobených odlišnou povahou a charakterem těchto obcí. Ačkoliv zkoumání vztahů spolků z jednotlivých obcí nechanického mikroregionu by bylo pro badatelem polem zcela jistě zajímavým, považuji ho však za směr dalšího bádání.

Bližší objasnění a vysvětlení podle mě zasluhuje i časové vymezení. V názvu práce je toto období vymezeno sice první polovinou dvacátého století, v praxi však bude docházet k přesahům daným neochotou společenských jevů dodržovat číslování roků a století. Na spodní hranici časového vymezení budu často předcházet hranici dvacátého století a zasahovat do posledních let (a snad i desetiletí) století devatenáctého. Mnohé spolky, jejichž činnost převažovala právě v první polovině dvacátého století, vznikla na sklonku století devatenáctého - a to se na jejich činnosti, ideovém směřování a dalších sledovaných jevech projevuje. Zejména je to patrné u spolků společenských, nebo řekněme národních, v daleko menší míře potom – logicky – u spolků zájmových či hospodářských. Vzhledem k dramatickým proměnám společnosti ve čtyřicátých letech bude většina spolků i společenských jevů, které tyto organizace ovlivňují a vytvářejí, „opuštěna“ po osvobození Československa, nejpozději po převzetí moci v nově obnovené republice komunistickou stranou v únoru roku 1948. Toto není způsobeno nechutí k druhé polovině dvacátého století, ale obrovskou proměnou všech jevů, které spolkový život

² Toto slovo je zde užito zejména pro nedostatek lepšího označení, nechanický okres neexistoval po celé sledované období, ačkoliv Nechanice předtím i potom sloužili jako spádová obec.

ovlivňují - od legislativních úprav přes roli spolkům ve společnosti vyhrazenou až po zájem státu na fungování (a nakonec i vytváření) spolkového života jako takového. Zdá-li se tedy počáteční hranice práce uměle vytvořená pouhým „kulatým“ číslem v kalendáři, byť s jistým přesahem a tolerancí, hranice konečná je tvořena spíše jakýmsi zhroucením starého systému, a vlastně celého spolkového světa daného koncem svobodné společnosti nejprve nacistickou okupací a (po krátkém pokusu třetí republiky o obnovu) následně dlouho komunistickou totalitou.

Práce je členěna do několika logických bloků. První blok obsahuje krátké seznámení s Nechanicemi jako obcí ve sledovaném období. Pro správnou interpretaci společenského a spolkového života (který je vlastně u tak malého města s tak silnou spolkovou činností jedním) je potřeba seznámit se se sledovaným objektem a nakonec i jeho subjekty, nikoliv ve smyslu jednotlivých obyvatel, ale alespoň osobností, které svou činností město Nechanice výrazně ovlivnily.

Druhá část je částí teoretickou – zde bych chtěl blíže definovat pojem spolek a jeho konotace. Také bych zde rád alespoň ve stručnosti analyzoval legislativu, které se tyto organizace musely držet a která je součástí spolkové definice i identity. Zároveň doufám, že tato analýza pomůže vymezit rozdíl mezi náplní činnosti spolků dle jejich stanov a oficiálních cílů a mezi činností skutečnou a naplňovanou.

Ve třetí části bych potom rád přiblížil nejvýznamnější nechanické spolky a skupiny spolků, které utvářely společenský život a byly takzvaně nejvíce „vidět.“ V této části by se měl objevit i seznam spolků fungujících v Nechanicích ve sledovaném období. Tento seznam zcela jistě není záměrem ani nosným pilířem této práce, ovšem k úplnosti obrazu spolkového života dle mého názoru nepochybně patří, jelikož pouze na něm lze ilustrovat kvantitu a výraznou diverzitu společenských organizací v relativně malém městě. Dále bych rád srovnal počet spolků v Nechanicích (byť ne diverzitu, jelikož takové bádání výrazně přesahuje rozsah této práce) alespoň se dvěma sídly podobného charakteru a s podobným počtem obyvatel, aby bylo zřejmé, zda se Nechanice počtem spolků vymykají.

Na základě těchto krátkých exkurzů bych potom rád vykonstruoval část poslední – analýzu spolkového života ve městě, tedy jak moc se spolky podílely na slavnostech i každodenních událostech města, jak moc se v těchto záležitostech občané angažovali a také jaké akce pro svoje spoluobčany nabízely. Některé z těchto akcí (byť vzhledem ke kvantitě spolků a jejich podniků spíše vzorek jen těch nejvýznamnějších) bych rád více přiblížil a tyto jevy a činnosti na nich ilustroval.

Hlavním zdrojem informací pro tuto práci mi byly archivní fondy jednotlivých spolků a organizací, uložené nejčastěji ve Státním okresním archivu v Hradci Králové. Prameny v těchto fondech použitelné pro účel této práce jsou poměrně různorodé, od zápisů ze schůzí přes ekonomické záznamy až po nejruznější pozvánky a plakáty. Kromě těchto pramenů vycházím i ze zápisů pamětní knihy města Nechanice, která zaznamenává zejména společenské akce ve městě za účasti sledovaných organizací.

Dalším významným pramenem je i spolkový katastr, uložený ve fondech Okresního úřadu v Hradci Králové. Z nejdůležitějších pramenů k spolkovým zákonům je potom znění spolkového zákona podle Václava Dusila a Josefa Klimenta z roku 1936.

Základem většiny fondů, které nám spolky po sobě zanechaly, jsou protokolové knihy, kam byly zapisovány průběhy jednotlivých schůzí spolku. Zápisy ze schůzí mají sice u jednotlivých spolků podobný charakter, daný jednotným vzhledem, který požadovaly právní předpisy, ovšem vypovídající hodnota se často velmi liší. Odlišnosti jsou dané v podstatě pouze pečlivostí daného zapisujícího, některé zápisy jsou velmi detailní. Dávají nám představu nejen o činnosti spolku, ale i o názorech jeho jednotlivých členů nejen na činnost spolku, ale i na události ve městě. Jiné naopak obsahují pouze základní informace a nedozvíme se z nich prakticky žádné detaily o plánovaných či uskutečněných akcích. Naštěstí pro současné badatele však pečliví zapisovatelé u nechanických spolků převládali. Tyto zápisy jsou také jedním z nejvýznamnějších pramenů k poznání činnosti a názorů spolku, i když k nim místy musíme přistupovat kriticky – zejména je porovnávat s dalšími prameny spolku – jelikož ne vše plánované v zápisech muselo být nutně realizováno. Díky zápisům ze schůzí víme také o vzájemných vztazích spolků a o jejich komunikaci. Korespondence mezi spolky se ve fondech nutně zachovat nemusela, došlé dopisy byly však téměř vždy projednávány na schůzích, a tedy v protokolu zanesené.

Dalšími úředními knihami v těchto fondech jsou pak knihy účetní, díky kterým si můžeme udělat často poměrně slušnou představu o finančních aktivitách spolku, popř. i o náplni jeho činnosti, jako to bylo například provedeno zde u Okrašlovacího spolku. Finanční záznamy jsou poměrně dobře srozumitelné a schématické, jelikož na rozdíl od protokolových knih jsou zapisovány do předtištěných účetních knih, i když ne každý účetní či pokladník toto dodržoval, tudíž občas vzniká mírný zmatek.

Kromě úředních knih potom najdeme v archivu další spisy shromážděné v kartonech jednotlivých spolků. V jejich případě už se jedná o naprosto rozmanitý pramenný materiál rozličné provenience, různého účelu i vypovídající hodnoty. U těchto jednotlivostí nemůžeme obvykle ani odhadnout, proč zrovna ony skončily v archivu, navíc často se jedná jen o ukázkové vzorky jinak skartovaného materiálu.³ V těchto kartonech najdeme jednak základní písemnosti vznikající činnosti spolků, například členské listiny nebo různé stvrzenky. U mnoha spolků najdeme také korespondenci s městskými či krajskými orgány či jinými spolky. Pro výzkum dějin spolku a jeho činnosti jsou významné zprávy o činnosti či hospodaření spolku, přednášené na valných hromadách a nepřepsané do protokolových knih, jejichž originály zde často najdeme. Většina kartonů obsahuje též plakáty, pozvánky na akce spolku či schůze, popřípadě programy těchto akcí. Další dokumenty už pak lze jen

³ ZIMMERMAN, Petr: *Archivní pomůcka č. 60 - 81*. Hradec Králové 1967

těžko generalizovat – najdeme zde prakticky cokoliv od výstřižků z novin přes stvrzenky a vzkazy až po torzo manuskriptu dějin nechanického okresu.

Tyto jednotlivosti jsou často dány charakterem spolku – u charitativních najdeme mnoho sbíracích archů, u kulturních zase velké množství plakátů a pozvánek. Ovšem i u spolků s podobným či stejným zaměřením se může složení i množství těchto dokumentů výrazně lišit. Část těchto listin je úředního charakteru (oficiální korespondence, nařízení, zprávy pro některý z kontrolních úřadů).

Vypovídající hodnotu těchto fondů jako celku lze jen velmi těžko hodnotit, jelikož s výjimkou protokolových knih nemají fondy jednotlivých spolků nutně stejný, či dokonce jen podobný obsah. V zásadě ale většina jednotlivých fondů poskytuje rámcovou představu o vývoji činnosti svého původce a alespoň v náznacích potom přesah činnosti spolku, popř. náhled do činnosti spolků jiných.

Informace z jednotlivých archivních a městských fondů budou také doplněny údaji z knih o historii Nechanic, popřípadě o konkrétních událostech týkajících se spolků na Nechanicku. Těchto knih a publikací vyšlo už několik, jednak přímo v období první republiky⁴ (PEŠEK, Josef: *Nechanice nad Bystřicí*. Praha 1916; VANČURA, Bohumil: *Nechanicko*. Praha 1913; etc.) i v období polistopadovém (PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003; JIRÁSEK, Zdeněk: *Nechanická aféra 1947*. Hradec Králové 1992; KLEŇHA, Jiří: *Harfenictví v Čechách*. Praha 1998; etc.). I širě nabízené literatury poukazuje na široké pole působnosti, které stále Nechanice a jejich spolkový život nabízejí.

Pro tuto práci je nejvíce platná literatura vzniklá v posledních letech, jelikož práce z období první republiky zpracovávají spíše starší dějiny Nechanic a současné situaci věnují jen minimální pozornost. Zejména Peškova monografie mapuje poměrně detailně Nechanice do poloviny 19. století. Vančurova práce zachycuje více i současný stav města v době vydání (1913), ale i přes velký podíl autora na spolkovém životě ve městě nepřináší k tématu žádný významnější komentář. Zabývá se spíše hospodářstvím a charakterem okresu Nechanice. Dávají nám tedy spíše představu o podhoubí, ze kterého nechanické spolky vyrostly, než o jejich vývoji.

Novější literatura disponuje (oproti tomu odstupu od sledovaného období) výrazně větším podílem informací ke spolkovému životu. Václav Pražák věnuje spolkovému životu hned dvě kapitoly - jedna se týká sledovaného období, druhá pak spolků druhé poloviny 20. století. V těchto kapitolách stručně nastiňuje charakter základních spolků, zejména spolků významných v celostátním kontextu – TJ Sokol, pěvecký spolek Hlahol – a spolků, které se podílely na kulturním životě ve městě. Tato práce slouží jako výborný odrazový můstek pro hlubší poznání spolků, dává čtenáři představu o fungování

⁴ Krom zmíněných publikací víme ještě o jednom pokusu o zmapování historie Nechanic a celého nechanického okresu. Tím je rozpracovaný manuskript o nechanickém okresu ve fondu Okresní osvětové společnosti Nechanice sepsaný v němčině, ovšem zřejmě nikdy nedokončený. (NE-OOS, kart. 1).

některých spolků. Jiráskova monografie se potom hlouběji zabývá jedním konkrétním spolkem, i když jeho analýza v úvodní části se netýká spolku nechanického, ale novobydžovského vzhledem k nedostatku pramenů. I tak nám ale ilustruje Nechanice na samém sklonku sledovaného období.

Literatura nám tedy dává spíše možnost vytvořit si pozadí, na kterém nechanické spolky fungovaly, a základní informace k některým spolkům a jejich počínům ve sledovaném období, na které je nutné navázat dalším studiem primárních pramenů spolkových fondů.

Nechanice:

Chceme-li se zabývat spolkovým životem v Nechanicích, neobejdeme se bez stručného zachycení dějin města, minimálně ve sledovaném období, jelikož vývoj města nutně musel poznamenat vývoj spolkový (a vlastně i naopak). V této kapitole proto bude stručně nastíněn vývoj Nechanic od starších dob do konce 19. století a následně poněkud obsírněji dějiny Nechanic do roku 1945.

Pro tento nástin budeme vycházet zejména z literatury o Nechanicích napsané. Ačkoliv ve sledovaném období vyšlo o Nechanicích a jejich dějinách nezanedbatelné množství publikací (PEŠEK, Josef: *Nechanice nad Bystřicí*. Praha 1916; VANČURA, Bohumil: *Nechanicko*. Praha 1913 a autor jedné z nich, Bohumil Vančura byl dokonce významným činovníkem místního spolkového života, dle let vydání vidíme, že bude potřeba sáhnout i po dějinách města vydaných později k pokrytí i druhé čtvrtiny dvacátého století. Vzhledem k rozsahu kapitoly nebude zřejmě třeba podniknout rozsáhlejší výpravu do primárních pramenů a spokojíme se zde s již zpracovanými pracemi.

Dějiny Nechanic do roku 1866:

Osídlení území kolem dnešních Nechanic můžeme předpokládat už v době předhistorické, v katastru obce byly učiněny nálezy starých mincí, připsaných tehdejšími numismatiky Keltům i Germánům.⁵ První potvrzené zprávy jsou ale mnohem starší. Vančura uvádí první zmínky už roku 1110, kdy se v okolí Nechanic měly odehrát boje mezi polským králem Břetislavem Křivoústým⁶ a přemyslovskou hotovostí, zde ale mluvíme spíše o domněnkách než o potvrzené písemné zmínce. První potvrzená písemná zmínka o Nechanicích pochází potom z roku 1228, kdy kněz Petr z Nechanic svědčí králi Václavu I. u jedné z listin litomyšlskému klášteru.⁷

Nechanice byly v průběhu středověku a raného novověku drženy postupně několika šlechtickými rody různě velkého významu. Prvním z nich byli Vítkovci, předchůdci slavnějšího rodu Rožmberků, po kterých Nechanice získali do znaku pětilistou červenou růží na stříbrném poli. Po nich tehdejší trhová ves přecházela z rukou do rukou – patřila králi Janu Lucemburskému, pánům ze Zebína (Žampachu), pánům z Lichtenburka, poté známe jakýsi rod Markvartů z Nechanic, o nichž bližších zpráv nemáme.⁸ V 16. století se Nechanice dostávají do rukou Pecingarů z Bydžína.⁹

⁵ PEŠEK, Josef: *Nechanice nad Bystřicí*. Praha 1916. S. 13.

⁶ VANČURA, Bohumil: *Nechanicko*. Praha 1913. S. 8.

⁷ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 15.

⁸ PEŠEK, Josef: *Nechanice nad Bystřicí*. Praha 1916. S. 20-2.

⁹ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 16.

Pecingarové drželi Nechanice až do bitvy na Bílé hoře, v níž tehdejší královéhradecký hejtman Ctibor Smil Pecingar z Bydžína na Nechanicích a Kunčicích bojoval na nesprávné straně a byl tedy o Nechanice připraven v první vlně konfiskací. Toto je jedno z mála starších období, kdy v Nechanicích dochází k významnějším zachyceným událostem. Nechanice a okolí dokonce zasáhla třicetiletá válka – kunčická tvrz Ctibora Smila byla vypálena polskými žoldnéři.¹⁰ V Nechanicích také začíná rekatolizace, Pecingarové sem v polovině 16 století přinesli víru jednoty bratrské, kterou bylo dle *Obnoveného zřízení zemského* třeba vymýtit.¹¹

Přes několik krátkých vlastníků se po válce Nechanice dostávají do rukou Schaftgotschů. Ti drží město až do roku 1832, kdy ho kupuje rod Harrachů.¹²

Pro konec osmnáctého a devatenácté století máme už pramenů poměrně dostatek. Nechanice v této době žijí poklidným životem jen občas narušený některými událostmi, obvykle velkými požáry v obci.¹³

Za Harrachů potom město vzkvétá – je zde založena první nemocnice (1846), majitelé panství zde budují svoje sídlo (novogotický zámek Hrádek; dokončen 1854). Město též díky do Nechanic navracejícím se studentům začíná pohlcovat národní obrození. Dokonce na počátku 60. let devatenáctého století dochází k odvážnému jmenování Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra za čestné občany města.¹⁴

Do rozvoje města o několik let později však znovu nešťastně vstupuje válka, tentokrát Prusko-Rakouská z roku 1866.¹⁵

Válka 1866 jako změna v dějinách Nechanic:

V roce 1866 vypukla mezi Rakouskem a Pruskem válka, která se brzo přenesla na naše území. Průběh této války je dostatečně známý a zpracovaný, není proto třeba zde o něm blíže pojednávat. Podstatné pro nás je, že rozhodující bitva této války – bitva u Hradce Králové¹⁶ - se prohnala přes Nechanice a celý Nechanický okres a nechala zde své stopy v podobě lazaretů, hromadných hrobů i epidemií, provázejících vždy vojska a raněné.

¹⁰ PEŠEK, Josef: *Nechanice nad Bystřicí*. Praha 1916. S. 71.

¹¹ PEŠEK, Josef: *Nechanice nad Bystřicí*. Praha 1916. S. 50.

¹² PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 16.

¹³ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 17.

¹⁴ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 67.

¹⁵ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 21.

¹⁶ Nebo též bitva na Chlumu, bitva u Sadové, ...

Boje se Nechanicím sice vyhnuly, ale město bylo – jako první dobyté – rychle zaplněno raněnými obou bojujících stran, celkem 2746-ti¹⁷. Po dobu fungování lazaretů jich zde zemřelo 565 – 201 pruských, 246 rakouských a 118 saských.¹⁸ Okrajové části města zasáhla také epidemie cholery.¹⁹

Podrobnější rozbor situace v Nechanicích zde není třeba (autor ho zpracoval v dosud nepublikované seminární práci na katedře historie), důležitější pro město jsou následky. Když na podzim 1866 navštívuje bojiště císař František Josef I., starosta Antonín Čerych ho v Josefově požádal o povýšení dosavadního městečka na město. Toto císař následně při návštěvě Nechanic 3. listopadu slíbil a 6. července 1867 splnil. Nechanice jsou tedy od 6. 7. 1867 městem.

Nechanice do roku 1914:²⁰

Vyhlášení Nechanic městem v červenci 1867 bylo velkým svátkem, který zdánlivě otevřel novou epochu – město bylo slavnostně osvětleno, zněly salvy z děl, v hostinci na Hůrce se tančilo, v kostele proběhla slavnostní mše za účasti místního pěveckého spolku. Finanční výtěžek z těchto oslav město věnovalo na výstavbu nemocnice.

Město se poté zdatně rozvíjelo – byla zřízena nová radnice (na náměstí, čp. 48) a v ní městské divadlo, o něž se později vedlo mnoho sporů. Město zřizuje telegrafické a poštovní spojení se stále více sídly v okolí a zlepšuje silnice v okrese. Finance na toto získávalo město mimo jiné i z pivního krejcaru – tedy daně z piva. Ve městě také vznikají první dva finanční ústavy.

Na konci 19. století je ve městě vybudovaná kanalizace (zejména za výnos z daně z piva) a také se naplno projevuje vlastenecké přesvědčení Nechanic – hlavní ulice jsou přejmenovány na Husovu, Palackého, Havlíčkovu a Jungmannovu. Nový starosta Rašín se také na přelomu století zasloužil o vybudování měšťanské a pokračovací školy i o založení dalšího – už třetího – finančního ústavu. Je také dobudován sál v hostinci na Hůrce, základně mnohých Nechanických spolků a organizací.

V Nechanicích také krátce sídlili i správní okresní úřady – ať už soudní, poštovní nebo berní. Nechanice jako správní centrum také vedly spory s okolními obcemi, zejména kvůli výše zmíněným finančním ústavům.

¹⁷ KOL. AUTORŮ: *Průvodce po bojišti u Hradce Králové z roku 1866*. Hradec Králové 1996. S. 57.

¹⁸ KOL. AUTORŮ: *Průvodce po bojišti u Hradce Králové z roku 1866*. Hradec Králové 1996. S. 57.

¹⁹ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 61.

²⁰ Není-li v této a dalších podkapitolách citován zdroj, pochází informace z práce prom. hist. Václava Pražáka - PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 60 - 142.

V následující kapitole nemá cenu zastavovat se na přelomu století z jiného důvodu než číselného, proto bude tato protažena až do roku 1914, kdy celé Rakousko-Uhersko pohltila další válka.

Nechanice byly v tomto období sídlem spíše zemědělské povahy, ovšem velkých gruntů tu bylo málo. Obvyklejší byla kombinace řemesel a drobného hospodaření, časté bylo kamnářství, hrnčířství, obuvnictví a oděvnictví. Velmi charakteristickým rysem pro Nechanice pak byly ovocné stromy a sadařství. Stromy, zejména švestky, rostly ve městě všude podél cest i na neúrodných polích. Plody se vyvážely na trhy v okolí a švestky se zpracovávaly nejčastěji na povidla, vyvážená až do Pruska. Po r. 1900 potom do Nechanic dorazila technologie destilace pálenky a ve městě se začíná pálit slivovice. To přineslo významný přínos do pokladny města v podobě kořaleční daně. Bohužel kvůli ovocnému moru dnes už v Nechanicích žádná ovocná stromořadí nenajdeme.

Ve stejné době se v Nechanicích začíná pěstovat a sušit čekanka, což vedlo k výraznému rozvoji místního rolnického družstva.²¹

V prvních letech dvacátého století roste v Nechanicích občanská aktivita – místní spolky staví ve městě pomníky mistru Janu Husovi a místnímu činovníkovi JUDr. Štrosovi (o obou projektech se ještě zmíníme).

V roce 1910 proběhlo v nechanickém okrese (42 obcí) sčítání lidu. Dle jeho výsledků žilo na Nechanicku 18 604 obyvatel, z nichž 18 557 bylo Čechů, 22 Němců a 11 jiných.²²

Politický život v této době nijak nevybočoval z rámce celého státu, pozoruhodné je snad jen to, že v Nechanicích působila místní pobočka Masarykovi strany Pokrokové. Působily zde též strany sociálně demokratická, československá lidová, agrární a národně sociální. Žádná z těchto stran však nepostavila do voleb místního kandidáta, kromě strany státoprávně pokrokové, která do voleb vyslala Viktora Rašína. Další Rašín – Alois – se do politiky poté zapojil až v období 1. světové války.

U politického života ovšem nemáme závažnější zprávy než jen výsledky volebních klání a kandidátní listiny. Kvalitu politického života a aktivity politických stran proto těžko můžeme rekonstruovat. Víme ale, že nejrušnější politicky byla poslední dvě desetiletí 19. století.

Nechanice se snažili rozvinout též průmyslově, ovšem třeba snahy postavit zde cukrovar ztroskotaly na tom, že přes Nechanice stále nevedla železnice. O to se sice snažilo několik projektů (poslední za nacistické okupace) a v Nechanicích dokonce fungoval hostinec *U nádraží*, připojení města k železniční síti nebylo nikdy realizováno. Těsně před válkou se v Nechanicích stihla ještě otevřít jatka a konalo se zde množství výročních trhů. Poté do dějin města znovu vstupuje válka a mnozí občané města musí narukovat.

²¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-RD 1, 2.

²² VANČURA, Bohumil: *Nechanicko*. Praha 1913. S. 1.

Nechanice za republiky svobodné i nesvobodné – 1918 - 1949:

Vyhlášení samostatné Československé republiky bylo v Nechanicích vybudováno 29. 10. 1918. Ve městě začaly kromě živelných oslav také protirakouské projevy – státní znaky s orlem byly naházeny do Bystřice a portréty panovnické rodiny spáleny. Město si vypůjčilo 10 000 Korun jako *půjčku národní svobody* a začalo budování města ve svobodné republice.

V Nechanicích byl vystaven pomník občanům padlým ve Velké válce. Bohužel na něm nejsou uvedena jména, a proto nevíme přesně, kolik nechanických obyvatel ve válce padlo. Víme však, že minimálně 55 nechanických občanů bojovalo v legiích.

První poválečné volby ve městě nám také dokumentují rozvrstvení politických sil ve městě a politické přesvědčení obyvatel města. 15. července 1919 odevzdalo 935 obyvatel města svoje hlasy takto:²³

Strana:	Počet získaných hlasů	Počet zastupitelských mandátů
Sociální demokracie	248	8
Strana živnostenská	235	7
Strana národně demokratická	179	6
Strana socialistická a pokroková	156	5
Strana agrární	117	4

O činnosti těchto stran přímo z jejich fondů nemáme žádné zprávy, ale jejich společenské činnosti ve městě se ještě dotkneme později v souvislosti s osobností mistra Jana Husa.

Po válce se město znovu živelně pouští do rozvoje – znovu se snaží vybudovat železnici, napojuje se na telefonní linku, ve městě začíná v režii vojenských vysloužilců fungovat kino. Nechanice také propojila autobusová linka s Novým Bydžovem a Hradcem Králové.

Ve městě dochází k novému přejmenování ulic. Ústřední náměstí Rašínovo (dříve Františka Josefa I.) se stalo Husovým, ve městě nově najdeme ulice Masarykovu, Dr. E. Beneše, Štefánikovu či 28. října. Rašínovo jméno nezmizelo úplně a nově je neslo náměstí u dnešní Rašínovi základní školy.

²³ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 105.

Ve městě byla vybudována nová nemocnice, vedení města sem chtělo nalákat i armádu. Nejprve zde chtěli vybudovat muniční továrnu, později ve Stýskale plánovali umístit jízdní posádku. Ani jeden ze záměrů však nebyl naplněn.

Ve městě se konalo mnoho slavností – výročí republiky, města i např. sokola. Rostl také počet spolků. 24. května 1929 navštívil Nechanice dokonce prezident Masaryk (i o tom budeme ještě jednat níže).

S léty třicátými udeřila i na Nechanice ekonomická krize, rostla nezaměstnanost a zejména místní oděvníci a obuvníci se těžko vyrovnávali s novou konkurencí v podobě továrních výrobků. To vedlo k rozšíření skupin potulných muzikantů v okolí. Město bojovalo proti nezaměstnanosti velkým projektem – nechalo vystavět novou budovu obecné školy v dnešní školské ulici. Tato budova v pro město netypickém funkcionalistickém stylu byla otevřena roku 1932. O tři roky později byl před ní odhalen památník prezidenta Masaryka.

Z veřejných budov vyrostla také budova rolnického družstva, roku 1937 byla vystavěna naproti nové školní budově sokolovna.

V této době se ovšem blížil začátek další války – Nechanice začaly zaplňovat uprchlíci ze Sudet, krátce zde byl dislokován dělostřelecký pluk.

15. března 1939 vstoupila i do Nechanic německá armáda. Kolona zde krátce pobyla a po vyjedení obou místních cukráren zamířila na Roudnici na Prahu. Pro město začalo dlouhé období nacistické okupace.

Za války bylo ve městě zavedeno přidělové hospodářství, platily stejné předpisy jako ve zbytku protektorátu – veškeré nápisy musely být dvojjazyčné, v noci platila povinnost zatemnění oken. Několik málo místních Židů bylo odděleno na základě norimberských zákonů. Místní museli držet hlídky proti sabotážím a jejich rádia byla upravena, aby nemohla přijímat vysílání na krátkých vlnách.

Několik místních občanů se přidalo ke kolaborantským spolkům, jeden dokonce k SA. NA druhou stranu ovšem jiní chránili odznaky staré republiky, například socha T. G Masaryka byla sňata a ukryta zazděná ve školním sklepě.

Kulturní život byl ochromen, činnost většiny spolků omezena. Kino mohlo promítat jen vybrané české a německé filmy, národní organizace byly zakázány.

Nechaničtí rodáci se zapojovali do odboje. Ať už šlo o generála Tichého, který organizoval v Anglii atentát na Heydricha, tak i například poštovní úředníky, kteří „posílali“ dopisy adresované na Gestapo rovnou do kamen.

Během války nedošlo k žádným významným událostem až do února 1945, kdy do města dorazila německá armáda – jedna z týlových jednotek zvěrolékařů. Ti ve městě setrvali až do května, kdy i zde vypuklo povstání. Město se pokrylo vlajkami, vlajky Československa i tří hlavních spojenců ozdobily i věž kostela. Partyzáni z okolí i místní dobrovolníci internovali za dramatických okolností německé vojáky a čekali na příjezd Rudé armády, která do Nechanic dorazila 9. května 1945.

Po osvobození znovu započala velká obnova společenského života – byly obnovovány spolky, na svůj podstavec před základní školou se vrátil Tomáš Garrigue Masaryk. V této době se také Nechanice znovu (a naposled ve sledovaném období) dostávají do centra pozornosti celé republiky, tentokrát v souvislosti se závody Selské jízdy rozehnanými komunistickými bezpečnostními silami jako jakousi generální zkouškou na únorový puč.

Ve zkratce se jednalo o snahu Selské jízdy uspořádat velkolepé jezdecké závody k oslavě opětovného povolení zřízení tohoto spolku ve východních Čechách, kde měly selské jízdy a jezdeckví obecně silnou tradici.

Závody se měly konat 5. a 6. července 1947. I přes veškerá povolení se předseda okresního výboru v Hradci Králové Bohumil Mucha, člen KSČ pokusil závodům zabránit. Uvedeným důvodem bylo nevyhovění zákonným požadavkům, e skutečnosti šlo pravděpodobně o pokus KSČ a jeho ministerstev (zejména vnitra), kam až je demokratické strany nechají zajít.

Mucha spolu s ministrem vnitra Noskem prohlásili závody za zrušené a nechali město obklíčit příslušníky SNB, kteří byli do Nechanic staženi z Hradce Králové, Jičína, ale i Prahy, odkud přijel úderný oddíl SNB vyzbrojený samopaly. Protestující organizační výbor byl zatčen a internován v Hradci Králové.

Do situace se vložily všechny strany národní fronty, Nechanic se zastali i někteří komunisté. Závody ovšem umožněny nebyly, bezpečnostní složky nedovolily jezdcům vůbec vyjet. Při jedné z potyček vyšla dokonce rána ze samopalu, byl to však náhodný výstřel, policisté měli výslovný zákaz použít zbraně i v případě nouze.

Zatčení funkcionáři byli propuštěni až večer, po vyjednávání s komunisty se pořadatelé dohodli na kompromisu – bylo dovoleno shromáždění Selské jízdy na náměstí, závody se ovšem nekonaly. Shromáždění na Husově náměstí se zúčastnilo asi 5 000 osob, poté se jezdci rozjeli do svých domovů.

Celá aféra měla samozřejmě dohru. Ještě v roce 1947 byla dlouho tématem ve všech stranických denících. Naopak KSČ využila událostí pro svou propagandu, zejména proti zakázané agrární straně.

Pro Nechanice měly události dohru ještě v roce 1949, kdy z politických důvodů kvůli aféře ztrácejí status města. Na tomto místě dějiny Nechanic opustíme a přesuneme svoji pozornost na spolky.

Spolkový zákon:

Ačkoliv dle římského přísloví (a vlastně i právního zakotvení) *Tres faciunt collegium* stačí k vytvoření společnosti či spolku pouhé setkání tří a více lidí, v zákonné praxi je vytvoření oficiálního spolku záležitostí složitější. Lidské právo shromažďovat se nebylo vždy samozřejmé, a i když bylo obyvatelům českého království dopřáno, bylo shromažďování se do nejrůznějších spolků a jejich organizování upraveno spolkovými zákony, jejichž podoba samozřejmě výrazně ovlivňovala podobu i fungování spolků.

V následující kapitole bych proto rád stručně shrnul spolkové zákony a jejich proměny ve sledovaném období. Hlavním zdrojem pro tento rozbor bude plné znění spolkového zákona z roku 1936 editované Václavem Dusilem a Josefem Klimentem. K usnadnění interpretace využiji zcela jistě další díla zabývající se spolkovým životem v jiných oblastech českých zemí, jako například publikaci o spolkovém právu na brněnské fakultě (VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995).

Z těchto děl bych rád rámcově určil, jaké podmínky stát pro spolky vytvářel a co po nich vyžadoval. U možností poskytovaných spolkům a občanským organizacím předpokládám jistý posun pravidel spolků mezi obdobími tzv. *starého Rakouska* a první Československé republiky.

Ačkoliv je v úvodu zdůrazněno, že práce bude pokrývat období první poloviny dvacátého století, tento stručný exkurz nutně musí začít už v období dřívějším. Důvod pro to je jednoduchý – spolková legislativa rakouská, později rakousko-uherská vzniká v druhé polovině devatenáctého století a v předválečném období tento právní status quo stále trvá. První Československá republika potom velké množství legislativních předpisů Rakouska-Uherska přejímá a zařazuje do své právní praxe. Nejinak tomu bylo i u spolkových předpisů – i přes velmi důrazné změny v politickém i státoprávním uspořádání českých zemí si ve sledovaném období vystačíme s jedním jediným spolkovým zákonem. Ten se sice výrazně v průběhu času měnil a byl dle potřeby doplňován či upravován, úplně odstraněn z legislativy našeho státu byl až po 84 letech v roce 1951²⁴, který už leží mimo námi vymezené sledované období.

²⁴ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 6.

Co je to spolek:

Úvodní věta každého díla, které se zabývá spolky a spolkovým životem v 19. a 20. století, uvádí, že přesná definice toho, co je to spolek, v současné době neexistuje²⁵. Proto se i v této diplomové práci musíme spokojit s konstatováním, že pro definici spolku nemáme ani všeobecně přijímanou vědeckou definici, ani uspokojivou platnou právní normou.

I přesto se pokusíme vymezit pojem spolek na základě definicí uváděných v některých odborných publikacích. Nejpodstatnější pro nás - vzhledem ke sledovanému období - je definice dle Jiřího Pražáka z jeho publikace o rakouském ústavním právu tak, jak ho nabízejí autoři knihy *Lesk a bída obecních samospráv*. Podle něj jsou spolky:

„[...] dobrovolné, trvalé spojení několika osob v organismus, samostatnou osobnost reprezentující, k dosažení některého účelu životního.

Ve smyslu této definice sluší se spolek předem rozeznávat od pouhé společnosti (societas), kteráž nám značí vůbec jakékoli společenství, ve kteréž jednotlivci vcházejí, najmě v ohledu majetkového práva; rozdíl spočívá tu v tom, že societas nepojí své účastníky vsamostatný organismus, kdežto spolek reprezentuje vždy jednotu, existující samostatně a nezávisle od osobností jednotlivých účastníků. [...] Positivné zákonodárství rakouské čítá ke spolkům též takové útvary, které dle teorie nyní v obecném právu za panující pokládáné nejsou samostatnými osobnostmi právníckými, nýbrž reprezentují spíše toliko mechanickou jednotu osob pod názvem společným; takto zejména posuzují se u nás společnosti akciové, pak společenstva svépomocná ze stanoviska spolků, byť i teorie v rakouském soukromém právu panující jim upírala existence samostatné, na osobnosti jednotlivých účastníků nezávislé. Dále pak spolky ve smyslu svrchu zmíněné definice rozeznávat jest od korporací veřejných. [...] Co pak týče se podstatného příznaku, jímž se liší spolky od veřejných korporací, sluší jej ve smyslu hořejších výkladů spatřovati vtom, že tyto korporace jak co do vzniku svého, tak ico do dalšího rozvíjení funkcí svých nikterak nejsou závisly na dobrovolném se usnesení těch, kteří v nich mají účastenství. Toho ovšem při spolcích není: spolek jest, jak dotčeno, dobrovolným spojením rázu soukromého; jak vznik jeho, tak i účastenství jednotlivců v něm, další působení spolku, jakož i prostředky k dosažení účelu spolkového, to vše zakládá se na usnesení se účastníků, které bývá učiněno

²⁵ Například KLADIWA, Pavel; POKLUDOVÁ, Andrea; KAFKOVÁ, Renata: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 - 1914. II. díl, 1. svazek*. Ostrava 2008. S. 87 nebo MRZENA, Martin: *Právo spolků v 19. a na počátku 20. století*. Olomouc 2010. S. 24 (nepublikovaná diplomová práce).

ve formě zvláštních písemných pravidel nazvaných stanovy, a bez těchto usnesení neexistuje spolek resp. ta která instituce spolková.“²⁶

V této definici je – nejen pro naši práci – podstatný zejména první odstavec, kde se definují základní znaky spolků uváděné i jinde. Jedná se zejména o dobrovolnost, sdružení za určitým konkrétním cílem a oficiální zakotvení činnosti, tedy přerod společnosti soukromých osob v osobu právnickou. Vše ostatní v Pražákově citaci už je spíše definicí toho, co spolek není.

Tyto tři základní rysy spolků a občanského působení zde cítím potřebu doplnit ještě o jeden rys, který sice není zdaleka platný pro všechny spolky, ale bude patřit k jednomu ze sledovaných prvků v této práci. Tím je snaha spolčovat se do organizací nejen zvýhodňující členy v oblasti jejich podnikání či živnosti (cechy, hospodářská společenstva, rolnická a jiná družstva), ale i spolčování lidí na základě společného zájmu o volnočasovou aktivitu či zálibu, a to nikoliv na základě osobní známosti, ale společného zájmu o zmíněnou věc. V praxi je tedy spolek oficiálním sdružením příznivců či zastánců nějaké činnosti, kteří se předem (nutně) neznají a vytvářejí společnost na základě tohoto zájmu.

Spolkové zákonodárství před rokem 1867:

I když je shromažďování dnes zakotveno v Ústavě ČR jako jedno ze základních lidských práv²⁷, není v tomto dokumentu zakotveno až tak dlouho. Právo svobodně se shromažďovat do spolků patří spolu s právy na svobodu projevu, volebním, či právem petičním do skupiny práv *politických*.

Jako vůbec první právní úpravu postavení spolků ve společnosti můžeme brát občanský zákoník z roku 1811 (Všeobecný zákoník občanský; německy *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie*, zkratka ABGB). Tento poprvé pracuje (v paragrafech 26 a 27) s pojmem *právníká osoba* (něm. *Moralische Personen*).

Zákon zde předkládá rovnost těchto právnických osob, vzájemné vztahy členů, členu a právnické osoby a také právnických osob mezi sebou. Definuje také právnické osoby, které zákonem povoleny nejsou – jedná se např. o organizace protizákonné či odporující veřejné bezpečnosti, pořádku nebo dobrým mravům. Stanoví též podřízenost těchto právnických osob státní správě.²⁸

²⁶ KLADIWA, Pavel; POKLUDOVÁ, Andrea; KAFKOVÁ, Renata: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 - 1914. II. díl, 1. svazek*. Ostrava 2008. S. 87-8.

²⁷ Oddíl 2, článek 20 listiny základních práv a svobod Ústavy České republiky.

²⁸ MRZENA, Martin: *Právo spolků v 19. a na počátku 20. století*. Olomouc 2010. S. 52-3 (nepublikovaná diplomová práce).

Politická práva se v legislativě českých zemí objevují poprvé v roce 1848 s tzv. prozatímní Pillersdorffovou ústavou. Ovšem vzhledem k ústavní „smršti,“ která po roce 1848 následovala a která přinášela nové právní zakotvení tohoto problému s každým nově vydaným dokumentem, je složité vyvozovat z této rané fáze spolkové legislativy jakékoliv širší závěry. Spokojme se tedy s konstatováním, že ústava z r. 1848 v § 22 obyvatelům monarchie spolčovací právo dává, březnová ústava z roku 1849 ho potom v § 7 potvrzuje. Nad spolky byl prováděcími patenty z března 1849 zaveden sice policejní dohled, ovšem u nevýdělečných spolků nebyla vyžadována úřední koncese a povolení. Silvestrovskými patenty z konce roku 1851 pak tato ustanovení ztrácejí platnost a Rakousko se navrácí k absolutismu.²⁹ V pozdějších vydaných zákonech je kromě politických spolků zakázána i existence spolků, jejichž činnost měla sociální charakter.³⁰ Spolky jsou v této době upraveny zákonem č. 253 ze dne 26. listopadu 1852.³¹

Tento rigidní systém potom v Rakousku vydržel až do roku 1867, kdy je vydán nový zákon o právu spolčovacím. Ve sbírce ho najdeme jako *Zákon ze dne 15. listopadu 1867, č. 134 ř. z., o právu spolčovacím*.³²

Spolkový zákon 134/ 1867 ř. z.:

Podle tohoto zákona bylo od jeho vstupu v platnost možné zřizovat spolky dle jeho zákonného vyměření (§ 1.). Zákon je rozdělen na dvě základní části – spolky nepolitické (první část) a spolky politické (část druhá). Samotný text sice nedefinuje, co pod pojmem *spolek* rozumí, vymezoval ovšem organizace, které neupravuje a na které se vztahují ustanovení jiná. Jednalo se například o spolky: „*kteřé mají z účele zisk, (...) spolkům bankovním, kreditním a pojišťovacím, k ústavům důchodním, spořitelním a půjčovným na zástavy.*“³³ Stejně tak se zákon nevztahuje na duchovní kongregace, řády a náboženská společenstva.³⁴

Tento zákon už nevyžaduje pro zřízení spolku koncesní řízení,³⁵ tedy není potřeba k povolení činnosti pouhá úvaha státní správy. Podle § 4 je potřeba pouze oznámit úmysl zřídít spolek zemskému úřadu a zaslat statuta (stanovy) nově zřízeného spolku. Tyto stanovy byly vyžadovány v pěti

²⁹ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 5.

³⁰ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 6.

³¹ MRZENA, Martin: *Právo spolků v 19. a na počátku 20. století*. Olomouc 2010. S. 54 (nepublikovaná diplomová práce).

³² DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 15.

³³ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 18.

³⁴ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 24.

³⁵ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 7.

vyhotoveních, což svědčí o tom, že o nově zřízený spolek mělo přehled velké množství úřadů (pro srovnání – dle současné právní úpravy stačí jedno vyhotovení, před změnou občanského zákoníku v roce 2014 vyžadovalo Ministerstvo vnitra vyhotovení dvě).

V těchto stanovách musí být uvedeno:

- k jakému účelu má být spolek zřízen, z jakých prostředků bude činnost financována a kde se tyto prostředky seženou
- jak bude spolek zřízen a obnovován
- kde bude sídlo spolku
- práva a povinnosti členů spolku
- orgány, které budou spolek řídit
- podmínky usnášeníschopnosti a právních pořízení spolku
- jak budou řešeny rozpory spolku
- kdo bude zástupcem spolku pro vnější komunikaci
- podmínky pro případ likvidace spolku.³⁶

Na seznamu požadavků pro zřízení spolku je zajímavé, že pro vytvoření není požadováno uvádět ve stanovách přesný název spolku. Přesto bylo evidentně běžnou praxí přesný název ve stanovách uvádět, jelikož ve stanovách všech spolků, pro něž se nám v Nechanicích zachovaly, název uveden je.

Jak tedy už bylo uvedeno výše, povolení na zřízení spolku potřebná již nebyla, pokud spolek splnit stanovené podmínky, zemský úřad (nebo ministerstvo vnitra v případě poboček v dalších historických zemích či svazů spolků³⁷) pouze jeho existenci potvrdil, což znamenalo faktický vznik právnické osoby.³⁸ Jedinou výjimkou byl zákaz spolku, pokud byl dle zhodnocení úřadu nebezpečný pro stát.³⁹ Pokud k tomuto zákazu do čtyř týdnů nedošlo, platil spolek za schválený a fungující.⁴⁰

³⁶ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 27.

³⁷ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 7.

³⁸ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 10.

³⁹ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 51.

⁴⁰ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 57.

U nepolitických spolků umožňoval nový zákon i vznik spolků pobočných. I když se toto zatím netýkalo politických stran a sdružení, stále jde o značný posun.⁴¹ I v Nechanicích se s těmito pobočnými spolky můžeme setkat, jak bude jednáno níže.

Spolky měly podle zákona oznamovací povinnost, která byla poměrně široká. Pod pokutou deseti zlatých (dvaceti korun) muselo představenstvo oznamovat svoje složení do tří dnů po volbách (§ 12), stejně jako veškeré svoje konání – ve formě zápisu nebo zprávy ho musely oznamovat jak svým členům, tak i výše zmíněnému úřadu (§ 13). Jedná se o zprávy účetní, jednatelské a další. Úřadu by měly být předloženy ve třech vyhotoveních.⁴² Tyto zprávy byly dle praxe vydávány obvykle jednou za rok a předkládány na valných hromadách jednotlivých organizací.

Oznamovací povinnost se kromě těchto informací týkala i schůzí spolků – každou schůzi musel spolek spolu s dalšími informacemi o jejím průběhu (místo a čas konání, zda bude schůze přístupná veřejnosti) oznámit s předstihem alespoň 24 hodin.⁴³

Vedle povinnosti oznamovat poměrně velké množství informací měl stát ještě jednu formu kontroly nad spolky – okresní úřady (hejtmanství) i úřady vyšší instance, například zemské úřady, měly zákonnou možnost vyslat svého zástupce na kterékoliv jednání spolku (kromě schůzí výborových). Tomuto úřednímu zástupci je představenstvo spolku povinno nejen zajistit příhodné místo, ale také na požádání podat informace o členech spolku, kteří na schůzi vystupují, popřípadě poskytnout veškeré zde předkládané dokumenty včetně doplnění či vysvětlení. Mohl stejně tak požadovat protokol z této schůze či jiné doklady.⁴⁴

Dotyčný úředník může také přerušit jednání spolku v případě, že by bylo jednáno o záležitostech, které by vyhodnotil jako škodlivé či protistátní, nebo dokonce i v případě, že by spolek jednal o záležitostech s jeho činností nesouvisejících.⁴⁵

Velkou zodpovědnost klade spolkový zákon zejména na osobu předsedy spolku, jehož povinnosti jsou definovány hned v několika paragrafech zákona. Předseda spolek řídí a předsedá jeho schůzím. Toto platí i ve chvíli, kdy je na schůzi přítomen úřední zástupce.

⁴¹ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 10.

⁴² DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 69; 71-2.

⁴³ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 74-5.

⁴⁴ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 78-80.

⁴⁵ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 82.

Předseda má - kromě náplni své funkce, tedy řízení schůzí a zastupování spolku navenek – zejména dbát na dodržování zákona a všech zákonných předpisů. Kdyby mělo dojít k porušení některého z paragrafů spolkového či jiného zákona, nebo dokonce k jakýmkoliv debatám protistátního charakteru, je povinností předsedy proti tomu protestovat, v případě neuposlechnutí jeho výzvy je potom povinen schůzi ukončit.⁴⁶ Ukončit schůzi by měl předseda i v případě, že je jednáno o tématu, které s činností spolku nesouvisí. Tato náplň činnosti je brána dle stanov spolku.⁴⁷

K dalším povinnostem předsedy patří dohled, aby nikdo z účastníků ani hostů nenesl na schůzi zbraň.⁴⁸

Ohledně rozpuštění (nikoliv zániku) spolku stanoví zákon v § 24, že úředně smí být rozpuštěn pouze tehdy, dojde-li činností spolku k porušení trestního zákoníku nebo je-li narušen veřejný pořádek. Důvodem může být například to, když si svým prohlášením spolek přivlastňuje autoritu, která náleží státní moci, ať už se jedná o exekutivu, nebo legislativu. Stejně tak může být důvodem k rozpuštění nedržení se ve stanovách vytyčené činnosti.⁴⁹

Dosud uvedená nařízení a paragrafy se vztahují na spolky nepolitické. Politická sdružení a organizace jsou upravovány v druhé části zákona, která je výrazně rigidnější.

Prvním dodatkem k ustanovením obecným, jak je nazývána první část zákoníku,⁵⁰ je § 30, podle kterého nesmí být členem politického spolku ženy, nezletilé osoby a cizinci.⁵¹ Tento zákaz souvisí s volebním modelem Rakouska-Uherska, tedy politického života se směly účastnit pouze osoby disponující volebním právem. Nezletilcem se v období vydání zákona myslí osoba mladší 21 let.⁵²

Výbory politických spolků jsou také limitovány více než výbory spolků nepolitických. Zatímco u nepolitických spolků nebyl počet členů představenstva nijak omezen, u politických uskupení musí být počet členů výboru větší než pět a menší než deset osob.⁵³

⁴⁶ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 77.

⁴⁷ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 82.

⁴⁸ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 72.

⁴⁹ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 81.

⁵⁰ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 98.

⁵¹ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 101.

⁵² DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 102.

⁵³ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 103.

Politické spolky také nesměly zřizovat žádné pobočné spolky ani filiálky. Nesměly se dokonce ani mezi sebou jakýmkoliv způsobem spojovat do větších organizací - ani se spolky nepolitickými, u kterých by tím vznikl přesah jejich činnosti, a tudíž by se staly protizákonnými. Tento zákaz zahrnoval dokonce vysílání zástupců na schůze jiných politických spolků, nebo třeba jenom korespondenci s jinými organizacemi. Členové politických spolků také nemohli být organizováni ve více než jednom spolku.⁵⁴

Členům politických spolků zákon zakazuje také nošení spolkových odznaků, tyto organizace nesmějí mít prapory nebo uniformy.⁵⁵ Spolky nepolitické sice dle výkladu Klimenta, který se zde odkazuje na Pražákovo *Právo ústavní* z roku 1902, také nemají vysloveně povoleno odznaky či uniformy nosit⁵⁶, není to však v jejich případě výslovně zakázáno.

V závěrečných ustanoveních potom v § 37 vydavatel zákona upozorňuje na možnost zrušení či omezení platnosti tohoto výnosu v případech, kdy si to vyžádají okolnosti, jakými je například válka nebo další výjimečné události.⁵⁷

Dle celého vyznění tohoto spolkového zákona je tedy zřejmé, že stát sice v roce 1867 velmi výrazně uvolnil zákony, které upravovaly práva a možnosti spolkového života, ovšem i nadále měl zásadní kontrolu nad činností spolků a mohl dobře kontrolovat, jaké aktivity spolky vytváří.

V části následující uvedu změny tohoto zákona v období první a druhé republiky, popř. v době nacistické okupace, a dodatky, které se na spolkovém životě musely projevit.

Spolkové zákonodárství po roce 1918:

Rozbor spolkových zákonů, byť takto stručný, nutně musí reflektovat rok 1918 jako přelom v kvalitě právní úpravy shromažďování v českých zemích. Ačkoliv události 28. října a dnů následujících znamenaly pro české země výrazné státoprávní změny, v oblasti právních předpisů nebyly tyto změny zprvu tak výrazné.

Nově vzniklá Československá republika – i kvůli jisté živelnosti, se kterou vznikla, a zejména proto, aby zachovala pořádek – přijala tzv. Recepční normu. Tato norma (zákon č. 11/1918 Sb. z. a n.)

⁵⁴ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 104-5.

⁵⁵ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 105.

⁵⁶ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 106.

⁵⁷ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 111.

přejímala všechny dosavadní říšské i zemské zákony a nařízení do právní praxe nově vznikuvší republiky. V platnosti tedy zůstává i spolkový zákon č. § 134/1867 ř. z.⁵⁸

V průběhu několika měsíců samozřejmě dochází k právním úpravám, kdy Československo mění pro něj zastaralé zákony a paragrafy tak, aby lépe vyhovovaly jeho demokratické podstatě. První výraznou změnou, která zasáhla i shromažďovací a spolkové zákony, byla nová ústava – Ústavní listina Československé republiky z února 1920 publikovaná pod č. 121/1920 Sb. z. a n. Hlava pátá této listiny definovala ústavní garance občanských práv a svobod. Tento seznam zahrnuje i práva politická, tedy právo na svobodu tisku a projevu či právě spolkové právo.⁵⁹ V § 113 tohoto dokumentu bylo uvedeno:

„(1) Svoboda tisku, jakož i právo klidně a beze zbraně se shromažďovati a tvořiti spolky jsou zabezpečeny. Jest proto v zásadě nedovoleno podrobovati tisk předběžné cenzuře. Výkon práva spolčovacého a shromažďovacího upravují zákony.

(2) Spolek může býti rozpuštěn jen, když jeho činností byl porušen trestní zákon nebo veřejný pokoj a řád.

(3) Zákonem mohou se zavést omezení zvláště pro shromáždění na místech sloužících veřejné dopravě, pro zakládání spolků výdělečných a pro účast cizinců v politických spolcích. Tímto způsobem může se stanoviti, jakým omezením podléhají zásady předcházejících odstavců za války nebo tehdy, vypuknou-li uvnitř státu události ohrožující zvýšenou měrou republikánskou státní formu, ústavu nebo veřejný klid a pořádek.“⁶⁰

Spolků se dotýká i další paragraf, § 114, který naopak vymezuje práva spolků hospodářských, tedy hlavně družstev:

„(1) Právo spolčovací k ochraně a podpoře pracovních (zaměstnaneckých) a hospodářských poměrů se zaručuje.

(2) Všeliké činy jednotlivců nebo sdružení, jež se jeví úmyslným rušením tohoto práva, jsou zakázány.“⁶¹

Tyto nové úpravy spolkového zákona 134/1867 se nejvýrazněji projeví v oblasti rozpuštění spolku státem, kdy je jako důvod k rozpuštění uvedeno rušení veřejného řádu a pořádku. Toto velmi

⁵⁸ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 14-5.

⁵⁹ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 15.

⁶⁰ Text ústavy 121/1920; zdroj na webu PSP ČR: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, cit. 5. 4. 2016.

⁶¹ Text ústavy 121/1920; zdroj na webu PSP ČR: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, cit. 5. 4. 2016.

všeobecné vymezení později v praxi způsobilo nemalé potíže.⁶² Dokládá to i sbírka věnující se spolkovému zákonu první republiky, kterou jsme se zabývali již výše, tedy rozbor Klimentův a Dusilův, který k tomuto problému uvádí 30 případů další literatury a judikatury, například pozdější ustanovení 2241/1923⁶³, 2496/1923 nebo 2497/1923⁶⁴, která se zabývají přesně dodatky ke zrušení spolků.⁶⁵

Ústavu krátce poté následoval zákon konkretizující výše zmíněná obecná ustanovení ústavy. Tím byl zákon č. 300/1920 sbírky zákonů a nařízení, schválený 14. dubna.⁶⁶ Tento zákon vymezoval hlavně možnosti státu omezit jisté svobody v případě mimořádných událostí, jako byla například válka nebo jiné události ohrožující celistvost státu. Dle znění tohoto předpisu mohl stát omezit svobody zaručené v § 107, 112, 113 a 116. Tento výčet tedy zahrnuje i zaručená práva spolková a shromažďovací.⁶⁷

I další zákonné prostředky se týkaly zejména vymezení možnosti státu spolkové právo omezit, nebo spolky přímo rušit. V případě mimořádných událostí bylo možné i znovu zavést koncesní řízení v případě založení spolku nového v období platnosti tohoto zvláštního opatření.⁶⁸

Další zákon, který se nově týkal spolků, byl výnos 309/1921 Sb. z. a .n, který se však rušením spolků nezabýval. Naopak stanovil sankce za narušování svobody shromažďování jiných osob. Tento záměr vyměřoval finanční postihy, nebo dokonce zadržení ve vězení od 24 hodin do jednoho týdne v případě, že někdo narušoval zákonné shromáždění spolku.⁶⁹

Nové nařízení se týkalo také pokuty za přestupky proti spolkovému zákonu, která byla za Rakouska-Uherska stanovena na 200 zlatých, později 400 korun. Zákonem ze dne 21. března 1929, č. 31 Sb. z. a n. se tato pokuta zvýšila na pětinasobek, spolky mohly být tedy za porušení spolkového zákona pokutovány až 2 000 korun.⁷⁰

Později se objevují další zákony (třeba 125/1933), které znovu dávají zákonnou možnost zasahovat proti nevýdělečným spolkům, popř. i proti spolkům výdělečným, mají-li kromě zisku i

⁶² VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 15.

⁶³ Rozsudek o rozpuštění spolku pro přesah z oblasti nepolitické vymezené stanovami do politické oblasti.

⁶⁴ Rozhodnutí, že osobní vlastnosti členů spolku nejsou důvodem k jeho rozpuštění.

⁶⁵ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 90-3.

⁶⁶ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 16.

⁶⁷ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 16.

⁶⁸ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 16.

⁶⁹ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 17.

⁷⁰ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 110.

politické cíle. Tyto zásahy – stejně jako u předchozích opatření – se vztahovaly na mimořádné situace ohrožující československou státnost a celistvost československého území.⁷¹ Největším zásahem v této oblasti státního vlivu na spolková práva je pak zákon z 13. května 1936 č. 131/1936 Sb. z. a n., který detailně vymezoval možnosti užití zákonů předchozích (z let 1920 a 1933) dokonce i proti spolkům, jejichž činnost byla výdělečná a tudíž se na ně jinak tato nařízení nevztahovala. U tohoto zákona souvisí platnost s vyhlášením branné povinnosti.⁷²

Tyto zákonné prostředky vstoupily v platnost na sklonku trvání první Československé republiky – na základě zákona 131/1936 vydala vláda 17. září 1938 vládní nařízení číslo 177/1938 Sb. z. a n. I když se jedná pouze o tři paragrafy, v praxi to znamenalo omezení politických svobod obyvatel Československa v duchu předchozích nařízení.

Další vyhlášky týkající se spolkového života vstoupily v platnost až po okupaci Československa nacistickým Německem.

Spolkové zákony za II. republiky a za protektorátu Čechy a Morava:

V období druhé Československé republiky, a zejména v období protektorátu Čechy a Morava bylo vydáno mnoho nařízení ohledně spolkového života. Okupační správa se snažila co nejvíce regulovat činnost spolků, které podporovaly československý národ a jeho ducha.

Ještě za druhé republiky, těsně před okupací zbývajících území, bylo vydáno vládní nařízení č. 13/1939 Sb. I. ze dne 27. ledna 1939. Tímto nařízením se spolkový zákon proměnil tak, že politické spolky byly prakticky zrušeny a mohly dále fungovat jako politické strany nebo zvláštní sdružení pod kontrolou a přímým dozorem státu.⁷³ Další opatření chystaná vládou druhé republiky připravovaná k vydání nebyla už vydaná, jelikož existenci státu přerušil vstup nacistických vojsk do republiky. Jedno z těchto připravovaných nařízení vyšlo až za protektorátu pod číslem 97/1939. Kromě dalších odstavců ohledně možností zakázat spolku činnost upravoval i § 7 zákona 14/1867 ohledně povolení činnosti spolku – nově platil spolek za povolení tehdy, kdy jeho povolení potvrdil státní úřad.⁷⁴

V lednu roku 1940 bylo nechanickým spolkům doručeno opatření okupační správy, v němž bylo zakázáno používat názvy, které odkazovaly na bývalé státoprávní uspořádání a poměry

⁷¹ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 18.

⁷² VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 18.

⁷³ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 19.

⁷⁴ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 20.

Československé republiky.⁷⁵ Německá správa tedy pravděpodobně potírala spolky, které byly okupantům nepohodlné či nebezpečné. Tak mohla protektorátní vláda i německá správa činit na základě nařízení 97/1939 Sb.

Žádné výraznější úpravy ohledně spolkového práva nebyly v období protektorátu příliš projednávány. Politická práva byla mezi lety 1939 a 1945 silně upozaděna, což se spolkovým životem souvisí.⁷⁶

Poválečná právní úprava:

Po osvobození Protektorátu a obnově Československa se měly politické svobody i společenský život vrátit do starých kolejí. V období třetí republiky ovšem (s ohledem na situaci asi nepříliš překvapivě) nedošlo k výraznému uvolnění.

Vzhledem k nepříliš podstatnému vlivu této legislativy pro sledované období budou zde změny spolkového zákona a právní úpravy uvedeny jen velmi zběžně.

Obnovu ústavního pořádku z roku 1920 měla obnovit série dekretů prezidenta republiky, zejména dekret č. 11/1944 Úř. věst. o obnovení československého právního pořádku a ústavním dekretem č. 22/1945 Sb. ze dne 23. 6. 1945. Tyto dekrety zneplatňovaly veškerá právní nařízení z období nesvobody.⁷⁷

Jelikož byl ale v této době vytvářen jiný politický systém, než jaký odpovídal ústavnímu pořádku v roce 1920, bylo proto potřeba přijmout i další opatření, kterými byl zejména dekret prezidenta republiky č. 81/1945 Sb., který měl rozpustit všechny spolky postižené dekretem jiným, konkrétně dekretem č. 5/1945 Sb. Na jeho základě byl majetek spolků dán pod národní zpravu. Dalším podstatným nařízením dekretu 81/1945 Sb. potom bylo definování podmínek a možností obnovy spolků, které byly v době okupace zrušeny z důvodů politických či národních.⁷⁸

Následná ústava, tzv. Ústava z 9. května (úst. Zák. č. 150/1948 Sb.) zakotvovala právo spolčovací v § 24 a 25. Přesnější výklady tohoto práva ponechávala ústava dalším zákonům, mimo jiné i stále platnému spolkovému zákonu 134/1867. Ten byl trvale odstraněn až po zde vymezeném sledovaném

⁷⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK, kart. 1, výnos o zákazu názvů z 9. 1. 1940.

⁷⁶ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 21.

⁷⁷ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 21.

⁷⁸ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 22.

období novým spolkovým zákonem č. 68/1951 Sb. ze 12. července 1951.⁷⁹ Tento zákon nahradil plně fascinujících 84 let platné rakouské nařízení a měl už zcela jiný charakter. Na jeho rozbor by byl potřeba výrazně širší prostor a nespadá už do zájmu této práce.

⁷⁹ VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952)*. Brno 1995. S. 22-3.

Spolky v Nechanicích:

V následující kapitole bude představeno větší množství nechanických spolků fungujících ve sledovaném období. Jednotlivé podkapitoly osvětlí okolnosti vzniku spolku, jeho fungování, zaměření i aktivity, které přímo s deklarovanou činností organizace nesouvisely. Spolky zde popsané budou rozličného zaměření a často i rozličného typu – z větších zastřešujících skupin se setkáme se spolky hospodářskými, zájmovými, charitativními, kulturními a občanskými/národními.

Řazení spolků do těchto skupin je pouze rámcové, slouží spíše k základnímu rozdělení spolků a k orientaci v nich. Ve skutečnosti totiž obvykle nelze jeden spolek zařadit pouze do jedné z těchto kategorií, už pro specifický charakter společnosti ve sledovaném období. Téměř každý spolek libovolného zaměření měl rovněž výrazné rysy spolku národního, ať už se jednalo o oslavu svátků podporujících *češství*, o podporu dalších národních organizací či prosté odkazování se na národní historii či politickou reprezentaci ve svém názvu či programu (např. Masarykova liga proti tuberkulóze, Masarykův sirotčinec, ...).

Představením spolků z vícero skupin či zaměření je také doloženo, že charakter spolkového a společenského života byl stejný u všech typů spolků, a ne pouze u některých (např. jen u občanských či kulturních). Cílem zde je doložit (nebo případně vyvrátit) nesouhlas s klasickou představou, že spolek zájmový, zaměřený na jednu konkrétní činnost (například včelaři či chovatelé hospodářského zvířectva) se nezabývá ve své činnosti pouze tímto jednostranným zaměřením, ale díky organizovanosti proniká i do dalších oblastí městského společenského a kulturního života. U sledování tohoto faktoru se budu pokoušet odhalit motivaci pro takové eventuální chování - zda tyto spolky pořádaly např. kulturní akce pouze pro získání financí na svůj provoz, nebo za tím byla snaha připojit se k nezpochybnitelně bohatému společenskému životu v Nechanicích.

Právě tyto přesahy jednotlivých spolků do vzájemného „pole působnosti“ budou obzvláště sledovány, na jejich základě by potom měl být více než patrný charakter spolkového života v Nechanicích. Díky srovnání vývoje jednotlivých spolků a jejich vzájemných kontaktů chci demonstrovat, že (téměř) žádný spolek nežil v Nechanicích takzvaně sám pro sebe, ale jejich činnost byla obvykle propojená, někdy i nerozlučně spjatá se spolky dalšími.

V této části bych se rád zaměřil na všechny nechanické spolky a organizace, po jejichž činnosti zůstaly ve východočeských archivech pozůstatky jejich fondů. Díky tomu je možné, že některé nejzajímavější spolky nebudou zahrnuty, pokusím se ale činnost těch, které nemají vlastní fondy, zmínit u spolků, se kterými spolupracovaly. Zdrojem pro tuto kapitolu budou tedy archivní fondy jednotlivých spolků, záznamy spolkových katastrů ze sledovaného období i sekundární literatura.

Sekundární literatura a zdroje budou použity zejména pro stručné shrnutí těch spolků, které už z nějakého důvodu byly zpracovány, a tudíž by bylo zbytečné tyto výzkumy provádět znovu. V praxi se jedná pouze o několik spolků základních, které vyvolaly v minulosti větší zájem odborníků i místních historiků. Kromě Selské jízdy, zpracované Zdeňkem Jiráskem v jeho *Nechanické aféře 1947*, se jedná zejména o tělovýchovnou jednotu Sokol, shrnutou minimálně dvakrát prom. hist. Václavem Pražákem v jubilejních člancích v *Nechanickém zpravodaji* a v jeho monografii o historii města, nazvané stručně *Nechanice*. Podobně už byl Pražákem zachycen v člancích do *Zpravodaje* i nechanický Sbor dobrovolných hasičů, jehož vznik je úzce spjat s výše zmíněnou sokolskou organizací. Další spolky svou cestu do periodik či publikací zatím nenašly, alespoň ne v takové míře, která by dostačovala k využití v této práci bez potřeby dalšího bádání o konkrétních událostech z jejich historie.

V závěru kapitoly bude potom předložen seznam všech zjištěných nechanických spolků a organizací ve sledovaném období. U tohoto už nebudou spolky doplněny žádnými bližšími údaji o své činnosti, seznam bude mít za úkol pouze demonstrovat kvantitu a různorodost spolkového života v *Nechanicích*.

Včelařský spolek:

Včelařský spolek je jedním z nejvýznamnějších a největších spolků jak zájmových, tak hospodářských. Jako takový si zasluhuje zvýšenou pozornost, mimo jiné i pro své prvenství včelařského spolku ve východních Čechách. Je jedním z mála sledovaných spolků, jehož činnost pokračuje i po sledovaném období až do dneška.

Původně nechanický spolek nevznikl jako samostatná organizace, ale pouze jako pobočka včelařského spolku *Roj* v Ronově-Oskořínku (cca 7 km severně od Nymburka). Nechanický odbor byl založen 7. února 1888.⁸⁰ Právní stav spolku vůči zakládajícímu je definován jako „odbor“ – podle ustanovující listiny je nechanický spolek podřízen mateřskému, veškerá podstatná rozhodnutí musí schvalovat *Roj*.⁸¹

Mateřský spolek byl plnoprávný, v jeho čele stál Ondřej Rill.⁸² Nechanický odbor jako podřízený orgán neměl kompletní výbor, pouze starostu a jednatele/pokladníka.

Ustavující schůze, kterou odbor právně vznikl, se konala 11. března 1888. Formální název spolku podle stanov schválených 30. 3. 1888⁸³ byl *Včelařský „odbor“ spolku „Roj“ v Ronově-Oskořínku, pro*

⁸⁰ SOkA Hradec Králové, fond NE-VS 2, opis zápisu z ustavující schůze.

⁸¹ SOkA Hradec Králové, fond NE-VS 2, opis zápisu z ustavující schůze.

⁸² SOkA Hradec Králové, fond NE-VS 2, opis stanov mateřského spolku.

⁸³ SOkA Hradec Králové, fond NE-VS 2, opis stanov.

*Nechanice a politický okres Králové-Hradec.*⁸⁴ Do vedení spolku byli téměř jednohlasně zvoleni p. Šaffer, berní kontrolor (předseda) a J. Mach, učitel (jednatel/pokladník).⁸⁵

Nechaničtí včelaři fungovali jako odbor spolku jen velmi krátce. Už 26. listopadu je svolána schůze na 9. prosince, kde se mělo řešit osamostatnění. Důvod snahy o osamostatnění sice zmíněn není, ale byla za tím zřejmě prostá snaha moci jednat sami za sebe. V programu schůze na pozvánce stojí, že se bude řešit roztržka s mateřským spolkem. Tato roztržka byla s největší pravděpodobností způsobena právě snahou Nechanic o odtržení, jak napovídá formulace.⁸⁶ Na valné hromadě 7. dubna 1889 jsou čteny nově schválené stanovy teď už samostatného spolku. Od této schůze tedy můžeme brát spolek jako právně samostatný.⁸⁷

Na počátku 20. století už měl spolek 7 členů výboru a zapojoval se do společenského života v Nechanicích - přispívá například ke snahám o postavení památníku dr. Štrosse v dnešních Štrossových sadech v Nechanicích.⁸⁸

Včelaři vyvíjeli velmi horečnou činnost – vytvářeli spolkovou oborovou knihovnu, pořádali různé besedy a na schůzích organizují přednášky na včelařská témata. Členové se účastnili i včelařských výstav.

Počet členů spolku postupně rostl. V roce 1914 jich má 31.⁸⁹ V roce 1930 už je včelařů sdružených ve spolku 119.⁹⁰ Za 2. světové války má spolek 137 členů.⁹¹ V listopadu r. 1940 jsou dokonce členové ze Stračova, Hvozdnice, Lhoty od Libčany a Surovátky vyzváni, aby přešli do jiných spolků, kam to mají blíže, evidentně je tedy spolek přeplněn.⁹²

Spolek pomáhal včelařům v mnoha oblastech. Jednou z nich bylo společné shánění včelařských potřeb za výhodnější ceny (např. sklenice na med, bočnice do úlů a další spotřební včelařské zboží).⁹³ Společně si také pořizovali nákladnější vybavení, které pak používali společně. Například takto vybírali vařák na vosk.⁹⁴ Další včelařské náčiní a potřeby získával spolek zřejmě darem od sponzorů a jako reklamní potřeby od výrobců včelařských potřeb. Další včelařské náčiní a potřeby získával spolek zřejmě darem od sponzorů a jako reklamní potřeby od výrobců včelařských potřeb. Tyto potřeby,

⁸⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 2, opis stanov.

⁸⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 2, zápis z ustavující schůze.

⁸⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 2, pozvánka na schůzi.

⁸⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 2, zápis z valné hromady 7. dubna 1889.

⁸⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 3.

⁸⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 3, Zápis ze schůze 21. 6. 1914.

⁹⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 3, Zápis ze schůze 26. 12. 1930.

⁹¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, zápis ze schůze 26. 12. 1941.

⁹² SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, zápis ze schůze 16. 11. 1940.

⁹³ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, zápis ze schůze 3. 7. 1914.

⁹⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, zápis ze schůze 23. 5. 1915.

obvykle drobnějšího charakteru, byly na schůzích rozdělovány mezi jednotlivé členy spolku na základě losu. Podle četnosti losování a dle množství rozdělených potřeb bylo včelařství velmi rentabilní oblastí.

Spolek také hájil zájmy svých členů a chránil je. Včelaři měli například společnou pojistku pro odškodnění lidí, kteří byli pobodáni jimi chovanými včelami. Takto byl například v červnu 1914 jistý F. Kutík odškodněn dvaceti korunami od úrazové pojišťovny právě za pobodání včelami.⁹⁵

Přes spolek byl zároveň organizován odvod medu při světových válkách a po druhé světové válce, kdy byl med nuceně odváděn. Odvody během první světové války nemůžeme zkoumat, jelikož prameny o nich v podstatě mlčí. Víme ale, že spolek med odváděl – 15. prosince 1918 je na schůzi probíráno co s medem, který byl odveden *na výživu lidu* a po skončení války vrácen. Spolek nabízí buď možnost odebrat med zpět, nebo prodat ho přes organizaci a vyzvednout utržené finance.⁹⁶ Za první republiky se včelaři velmi aktivně zapojovali do společenského a spolkového života. V roce 1914 je poprvé připomínána spolková místnost v hostinci na Hůrce⁹⁷, kde se spolek scházel a kde byla uložena část majetku a zřejmě i většina pamětihodností místních včelařů, jako byly například diplomy od kolegů z Podkarpatské Rusi.⁹⁸ Postupem času se včelaři častěji scházeli v restauraci Jana Šimla, jednoho ze členů spolku. Ve dvacátých letech už je spolková místnost spolku zde.⁹⁹

Spolek byl poměrně bohatý a přispíval na aktivity dalších nechanických organizací i na velké množství charitativních akcí. Už za první světové války přispívají včelaři peníze třeba Ústřední matici školské nebo společnosti Komenský ve Vídni.¹⁰⁰ V roce 1920 se spolek jako právnická osoba stává členem Českého červeného kříže¹⁰¹.

K uctění památky zemřelého člena p. Klepla je zřízen v místní záložně fond, z jehož úroků má být každý rok oceněn nejlepší žák měšťanské školy v Nechanicích.¹⁰²

V roce 1935 přispívá potom spolek 1 000 korun na postavení památníků profesoru Masarykovi, 500 korun na Masarykův sirotčinec a 1 000 korun na postavení památníku Antonína Švehly ve Starých Nechanicích.¹⁰³ V roce 1939 přispívá i 200 korun na nechanickou Sokolovnu.¹⁰⁴

⁹⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 3, zápis ze schůze 21. 6. 1914.

⁹⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, zápis ze schůze 15. 12. 1918.

⁹⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, zápis ze schůze 3. 7. 1914.

⁹⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, zápis ze schůze 25. 3. 1928.

⁹⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, schůze 16. 8. 1925.

¹⁰⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, schůze 23. 5. 1915.

¹⁰¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, schůze 19. 12. 1920.

¹⁰² SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, zápis z valné hromady 26. 12. 1930.

¹⁰³ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, zpráva o činnosti spolku 8. 9. 1938.

¹⁰⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, schůze 2. 7. 1939.

Těžké časy včelařům nastaly po mnichovské dohodě a v období nacistické okupace. Poprvé se spolku dotkla přicházející válka v roce 1939, kdy se chystaly oslavy padesátého výročí vzniku spolku. Peníze na mohutné oslavy se spolek rozhodl raději věnovat na obranu státu, oslavy měly být pouze skromné. Státním úředníkům odeslali 3 000 korun.¹⁰⁵ V dodatku se potom dozvídáme, že se oslavy nekonaly vůbec.¹⁰⁶

S okupací se vrátila včelařům nepříjemná povinnost – podle výnosu č. 8 z 10/IV. 1941 měli včelaři povinné odvody vosku a medu. Odvod byl stanoven na polovinu získaného medu, minimálně však 1,5 kg na včelstvo. Například v roce 1941 tvořil odvod nechanického včelařského spolku 810,5 kg medu.¹⁰⁷ Tyto odvody byly samozřejmě kontrolovány. Ve spolku byla zřízena instituce důvěrníků, kteří měli odvody kontrolovat a zanášet do tabulek.¹⁰⁸

V této době je také činnost spolku utlumena kvůli omezení veřejného shromažďování, v zápisech najdeme postesky, že bylo více schůzí výboru než běžných.¹⁰⁹ Kvůli okupaci také včelaři „čarovali“ se spolkovým majetkem – u zprávy z valné hromady z r. 26. 12. 1941 najdeme pozdější přípis z r. 1945, kde se uvádí, že nízký majetek spolku byl vyúčtován kvůli okupačním úřadům, aby bylo jmění včelařů chráněno.¹¹⁰ Ještě na sklonku války řeší včelaři na schůzi problém blížící se hrozby přímých bojových operací na Nechanicku. Včelaři proto řešili, jak zjistí včelstva a jak bezpečně uskladní cukr na příkrm včelstev.¹¹¹ Přímé boje naštěstí Nechanicko nezasáhly, přesto se několik včelařů konce války nedožilo. V poválečných zprávách vzpomínají včelaři na tyto kolegy:

František Pulpán z Roudnice, Bohumil Brož z Nechanic, František Trubač z Lodína a Jaromír Kubát z Obědovic.¹¹²

Ani po válce nenastaly včelařskému spolku o mnoho lepší časy. Po válce pokračovaly hospodářské problémy, což se projevilo i na zásobování včelařů surovinami. V zápisu ze schůze 18. července 1948 je konstatováno, že kvůli hospodářským problémům poválečné republiky bude včelařům dodáno místo slíbených 6 kilogramů cukru na příkrmy pouze 3 kilogramy.¹¹³

Po válce pokračují také odvody medu. Odvod medu pro okupační vojska byl evidentně dost nízký, včelaři dělali vše pro to, aby nemuseli odvádět příliš mnoho.¹¹⁴ Proto se vedení spolku snažilo

¹⁰⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, schůze 2. 7. 1939.

¹⁰⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, dodatek k zápisu o schůzi.

¹⁰⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, schůze 26. 12. 1941.

¹⁰⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, zápis ze schůze důvěrníků 10. 5. 1942.

¹⁰⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, schůze 22. 12. 1940.

¹¹⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, zápis z valné hromady 22. 12. 1941; přípis k zápisu.

¹¹¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, schůze 8. 4. 1945.

¹¹² SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, schůze 9. 9. 1945.

¹¹³ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, schůze 18. 7. 1948.

¹¹⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, schůze důvěrníků 9. 9. 1945.

motivovat ostatní členy ke zvýšení odváděného množství medu s tím, že med odvádí pro svoje děti.¹¹⁵ Zlepšení se však nedařilo dlouho dosáhnout.

Takzvaný vítězný únor potom pro spolek znamená výrazný nárůst politické činnosti a kontroly od komunistické strany. Už v březnu 1948 přichází spolku přípis z královéhradeckého okresního úřadu, který museli včelaři projednat. O tomto jednání se nám zachoval zápis v protokolové knize:

„Spolku došel přípis od ZUVČ ohledně ustavení akčního výboru. Přípis přečten a schváleno odpovědětí ústředí, jak byl složen akč. výbor a kteří funkcionáři byli ze spolku vyloučeni. Mimo jiné sděleno, kdo bude dále spolek zastupovati a jakého jest politického přesvědčení.“¹¹⁶

Je tedy zřejmé, že spolky vytvářely akční výbory a že v pouťorových událostech docházelo k výrazným personálním změnám ve spolcích právě na základě politického přesvědčení. Koho přesně se vylučování týkalo, píše členové spolku na další schůzi v červenci:

„Místní akční výbor v Lodíně označil Josefa Pavlíčka, místního dův., jako politicky nespolehlivého. Na základě tohoto oznámení byl jmenovaný zbaven funkce a za něho byl zvolen pro obec Lodín př. Pozleb. Rovněž tak byl zbaven funkce revisora účtů Václav Nosek z Lodína. Za něho byl zvolen př. Emil Ryba z Obědovic.“¹¹⁷

Tyto dvě jména zcela jistě nebyla jediná, jedná se o vyšší funkcionáře spolku. O výrazném vylučování nám svědčí spíše zprávy o počtu členů před a po únoru 1948. Dle zprávy předsedy spolku o valné hromadě z 28. dubna 1946 měl včelařský spolek 168 členů.¹¹⁸ K prosinci roku 1948 potom předseda ve zprávě uvádí jen 146 členů.¹¹⁹ Tento úbytek lze tedy v kontextu událostí nejpravděpodobněji (bez dalších dokladů však nikoliv s jistotou) přikládat právě vylučování politicky nespolehlivých členů. Spolek fungoval i po roce 1948, ovšem tím se ocitáme mimo naše sledované období, proto zde nechanické včelaře opouštíme.

Na řádcích výše tedy dobře vidíme, že činnost včelařského spolku výrazně překračovala meze pouhého stáčení medu a péče o včely, ale silně zasahovala do společenského života ve městě i do aktivit spolků dalších. Včelařský spolek je proto dokladem naší hypotézy, že ve sledovaném období činnost zájmových spolků pronikala i do oblastí celospolečenských.

¹¹⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, zpráva předsedy o valné hromadě 28. 4. 1946.

¹¹⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, schůze 14. 3. 1948.

¹¹⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, schůze 18. 7. 1948.

¹¹⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, zpráva předsedy o valné hromadě 28. 4. 1946.

¹¹⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 5, zpráva předsedy o činnosti z 22. 5. 1949.

Včelařská školka v Nechanicích:

Při včelařském spolku fungoval v Nechanicích ještě jeden spolek, a tím byla včelařská školka. Její stručné dějiny jsou zachycené v jedné z knih fondu včelařského spolku, ta nám však dává jen letmou představu o činnosti a aktivitách školky.

Školka byla založena v roce 1897¹²⁰ a zabývala se pěstováním ovocných stromků pro potřeby včelařů na (blíže nespecifikovaném) obcí darovaném pozemku. Ze zápisů víme jen kusé informace o nákupech sazenic ovocných stromků. Spolek neměl dlouhého trvání, už v květnu 1909 je činnost spolku ukončena likvidační schůzí a pozemky jsou vráceny zpět obci.¹²¹

Komitét pro zřízení sirotčince T. G. Masaryka:

Komitét pro zřízení sirotčince T. G. Masaryka (v archivním fondu nesprávně veden i jako komitét pro postavení pomníku TGM, který však nebyl spolkem, ale spíše neformálním sdružením více organizací, o kterém bude pojednáno jinde) byl jedním z prvorepublikových charitativních spolků fungujících v Nechanicích. Jeho cílem bylo – jak název napovídá – postavit a provozovat v Nechanicích sirotčinec. Tato instituce měla nahradit městský sirotčinec zřízený Terezií z Harrachů, zrušený r. 1880.¹²²

Přesné datum vzniku tohoto komitétu neznáme, nezachoval se žádný záznam o ustavující schůzi. Jelikož ale účetnictví začíná rokem 1925, lze předpokládat vznik v tomto roce, popř. v roce předchozím.

Účetnictví mapuje zejména příspěvky od jednotlivých nechanických městských částí, organizací a spolků, které na zřízení sirotčince nějakým způsobem přispívaly. Tyto příspěvky nám umožňují kromě činnosti komitétu samotného poznat i činnost těchto spolků. Například v roce 1925 přispěly na sirotčinec tyto organizace:

Kroužek studentů a absolventů Nechanice

Sportovní klub Nechanice

Pěvecký sbor Hlahol Nechanice

Organizace čl. Socialistů Nechanice

Okresní sdružení republikového dorostu v Nechanicích

¹²⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 6, zápis z ustavující schůze.

¹²¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 6, zápis ze schůze 16. 5. 1909.

¹²² VANČURA, Bohumil: *Nechanicko*. Praha 1913. S. 12.

*Hospodářská čtenářská beseda Suchá.*¹²³¹²⁴

Kromě organizací získával spolek dary i od soukromníků – ať už z jednorázových darů, tak i ze sbírek pořádaných např. při příležitosti narození či svatby potomka.¹²⁵ Sbírký byly pořádány i ve školách v soudním okrese Nechanice.

Komitét chtěl pro svůj sirotčinec původně využít některý z nevyužívaných zámků v okolí Nechanic, konkrétně měl zájem o sídla v Libčanech a Stračově.¹²⁶ Nakonec ovšem spolek získal od města darem jeden z obecních pozemků. Jednalo se o parcelu za budovou okresní nemocenské pokladny, katastrální číslo 791/3.¹²⁷

Na tomto pozemku plánoval komitét stavbu, nikdy k ní ovšem nedošlo. V roce 1935 spolek svoji snahu o zřízení sirotčince vzdal a rozhodl se pro likvidační řízení. Jako důvod uváděl komitét nedostatek peněz a změnu samosprávných celků v ČSR.¹²⁸

Spolek se při rozpuštění obrátil na svoje dárce a žádal o souhlas s rozdělením majetku komitétu na několik dílů. Tyto díly měly připadnout (a zřejmě připadly, jelikož doklad o protestu dárců nemáme) těmto spolkům a organizacím: Spolkům pro postavení památníku Tomáše Garrigua Masaryka v Nechanicích a Antonína Švehly ve Starých Nechanicích, Masarykově lize proti tuberkulóze a Okresní péči o mládež Nechanice.¹²⁹

Pěvecký spolek Hlahol:

Jedním z nejvýznamnějších celostátních spolků mající svoji pobočku v Nechanicích byl pěvecký spolek Hlahol. Tento spolek se kromě zpěvu zabýval i podporou národních myšlenek na konci 19. století a účastnil se společenského života i nad rámec pouhých pěveckých vystoupení.

Nechanická pobočka tohoto sboru byla podle záznamů založena 8. února 1887.¹³⁰ Předsedou spolku se stal místní advokát JUDr. František Horáček. V říjnu roku 1889 spolek čítá 66 členů.¹³¹

¹²³ SOKA Hradec Králové, fond NE-KTGM 1.

¹²⁴ Díky takovýmto záznamům máme zprávy i o spolcích, jejichž činnost po sobě nezanechala samostatné archivní fondy či jiné doklady.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-KTGM, kart. 1, inv. č. 7.

¹²⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-KTGM, kart. 1, inv. č. 13, list MÚ v Nechanicích 18. 12. 1925.

¹²⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-KTGM, kart. 1, inv. č. 25.

¹²⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-KTGM, kart. 1, inv. č. 26.

¹³⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 1, zápis z ustavující schůze 8. 2. 1887.

¹³¹ Ne-PS 1, jednatelská zpráva za r. 1889.

Už na konci devatenáctého století máme zprávu o společenských aktivitách Hlaholu dokonce nad rámec Nechanic samotných – Nechanický spolek poslal jeden zlatý na český spolkový dům až v Trutnově.¹³² Charitativní činnost spolku byla vůbec pevnou součástí fungování pěveckého sboru – součástí každoročních účtů je příspěvek *Spolku ku polednímu stravování chudých dětí*.¹³³ Je tedy zřejmé, že se nejednalo pouze o odpověď na žádost o příspěvek, ale o příspěvek minimálně po určitou část fungování Hlaholu pravidelný, se kterým se počítalo v rozpočtu.

O společenských aktivitách spolku v Nechanicích vypovídá i způsob získávání financí – kromě příspěvků členů a výnosů ze zábav pořádaných ve městě byl i zisk z prodeje předmětů, které by se dnes označily jako merchandise – zpěváci prodávali svoje zpěvníky, ale také například odznáčky.¹³⁴

Zábavy, které spolek pořádal pravidelně, byly dvě – Silvestrovská a Cecilská.¹³⁵ Na těchto akcích byl připravován program obvykle společně s některými dalšími spolky, zejm. ochotníky. Mimo programu pěveckého, popřípadě divadelního, měly zábavy program i další, například na Cecilské zábavě v roce 1902 si kromě zpěvu návštěvníci užili i cestovatelskou přednášku o Krkonoších.¹³⁶

Kromě těchto pravidelných akcí pořádal Hlahol i akce při nejrůznějších příležitostech – zejména zábavy k oslavě životních jubileí významných osobností žijících či historických. Kromě národních buditelů a představitelů politického života (např. nedožitý narozeniny Františka Čelakovského¹³⁷) a se jednalo i o zahraniční umělce – spolu se zástupci některých nechanických divadelních ochotnických spolků připravili v roce 1900 večer k oslavě 100. výročí narození (byť toto výročí uplynulo už o rok dříve) ruského spisovatele Alexandra Sergejeviče Puškina.¹³⁸

Repertoár Hlaholu tvořily po celou dobu existence zejména písně národní – v zápisech v protokolových knihách o proběhlých vystoupeních najdeme názvy jako *Národní chorál*, *Kdož sú boží bojovníci*, *Jan Žižka*, apod. Tyto písně se navíc udržují poměrně dlouho. I když zbytek repertoáru spolek obměňuje (záznamy o nových nacvičených kusech), výše zmíněné názvy se objevují po celou dobu sledovatelných záznamů.

Hlahol už z povahy svého mateřského spolku byl povahy výrazně politické a národní. Při pohledu do kartonu jednotlivostí, které po činnosti spolku zůstaly (fond SOkA Hradec Králové, fond NE-PS, kart. 1), najdeme možná více pozvánek a plakátů na národní schůze než na koncerty či zábavy.

¹³² SOkA Hradec Králové, fond NE-PS 2, zápis ze schůze 3. 3. 1894.

¹³³ SOkA Hradec Králové, fond NE-PS 2, účetní zprávy za jednotlivé roky.

¹³⁴ SOkA Hradec Králové, fond NE-PS 2, účetní zpráva z r. 1894.

¹³⁵ 22. listopadu, sv. Cecílie je patronkou hudby, hudebníků a zpěváků.

¹³⁶ SOkA Hradec Králové, fond NE-PS 3, jednatelská zpráva za rok 1903.

¹³⁷ SOkA Hradec Králové, fond NE-PS 2.

¹³⁸ SOkA Hradec Králové, fond NE-PS 2, účetní zpráva za rok 1900.

Zřejmě prvním větším zásahem Hlaholu do událostí v Nechanicích byla společná snaha se včelařským spolkem o získání financí na pomník jedné z nejuznávanějších osobností nechanického spolkového života, JUDr. Janu Štrosovi. O zřízení tohoto pomníku se snažilo více nechanických organizací a o jeho postavení bude jistě zmíněno více na jiném místě. Hlahol společně se včelaři organizoval například koncert, jehož výtěžek měl být určen právě pro fond na výstavbu památníku.¹³⁹ Účastnil se samozřejmě též odhalení památníku 14. a 15. května 1907, kdy pořádal hned dva koncerty – jednak přímo u odhaleného monumentu, jednak v hostinci na Hůrce.¹⁴⁰

Z dalších společenských událostí se Hlaholu nejvíce dotklo jednání o výstavbě pomníku mistru Janu Husovi. Poprvé o účasti na schůzi zástupců spolků jednájí 31. srpna 1903. Spolek se rozhoduje do příprav zapojit a vysílá na schůzi své zástupce.¹⁴¹ Snaž o vybudování památníku se potom spolek účastnil až do roku 1904, kdy byl pomník dobudován a měl být odhalen. Pro toto odhalení byl Hlahol požádán o vystoupení. 20. dubna 1904 spolek jedná o své účasti, to je ovšem komplikované – jednak město nevyjádřilo přesně, co konkrétně od Hlaholu požaduje, jednak zde vyplouvá na povrch spor pěveckého spolku s městem.¹⁴²

Hlahol byl evidentně ve sporu s nechanickou radnicí už deset let kvůli blíže nespecifikovanému urážlivému usnesení z dubna 1894¹⁴³, které se týkalo užívání městské radnice. Výsledkem jednání spolku bylo odmítnutí účasti spolku na oslavách k odhalení pomníku mistra Jana Husa. Spolek sice nezakázal členům se slavnosti zúčastnit soukromě, jako pěvecká jednota však účast odmítl.¹⁴⁴

Naopak se spolek o několik let později účastnil stavby i odhalení památníku Antonín Dvořáka v Hořicích.¹⁴⁵ K Hořicím měli zpěváci (stejně jako jiné nechanické spolky) blízký vztah – probíhalo zde mnoho kulturních přehlídek a výstav, kterých se spolky účastnily.¹⁴⁶

Ani na Nechanice spolek však přes rozpory ohledně odhalení Husova památníku nezanevřel. Přímo k památníku pořádal např. v roce 1910 lampionový průvod z Jehlického kopce.¹⁴⁷ Kromě toho pořádá v Nechanicích i slavnosti k oslavě narozenin národních buditelů, jako například v roce 1906 oslavy narozenin Svatopluka Čecha.¹⁴⁸ I narozeniny vlastních členů oslavovali zpěvem.¹⁴⁹ Kromě

¹³⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 2, zápis ze schůze 12. 5. 1900.

¹⁴⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, jednatelská zpráva za r. 1907.

¹⁴¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, zápis ze schůze 31. 8. 1903.

¹⁴² SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, zápis ze schůze 20. 4. 1904.

¹⁴³ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 1, zápis ze schůze 26. 4. 1894.

¹⁴⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, zápis ze schůze 20. 4. 1904.

¹⁴⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS, kart. 1, zpráva z roku 1910.

¹⁴⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, zápis ze schůze 18. 2. 1902.

¹⁴⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS, kart. 2, inv. č. 8.

¹⁴⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, zápis ze schůze 7. 3. 1906.

¹⁴⁹ Tamtéž.

národních osobností konal oslavy i ve prospěch jiných nechanických i dalších organizací, jako např. místní pobočky Ústřední matice školské.¹⁵⁰ Účastní se i župních oslav pěveckých, hasičských i dalších.¹⁵¹

Akce spolek nepořádal vždycky sám, zpěváci spolupracovali krom divadelních ochotníků například s místními mládenci – Nechanickým kavalírským klubem.¹⁵²

Díky pěveckému spolku máme i velmi zajímavý doklad intenzity společenského života v Nechanicích, související s činností tohoto spolku i mnoha jiných – v zápisu ze schůze Hlaholu ze 4. března 1911 najdeme povzdech, že v Nechanicích je pořádáno příliš mnoho akcí velkým množstvím různých spolků, spolky se tedy musí vzájemně přizpůsobovat. Minimálně na počátku druhého desetiletí dvacátého století tedy evidentně žily Nechanice velmi intenzivním společenským životem.¹⁵³

Aby se v tomto společenském životě mohl spolek maximálně participovat, musel samozřejmě vyhovět všem právním předpisům. Kromě spolkového zákona omezovala pěvecký spolek i jiná nařízení – členy pěveckého spolku bylo i několik učitelů. Učitelé ovšem jako veřejné osoby musely zachovávat důstojnost, a tudíž nesměli vystupovat v hudebních představeních. Chtěl-li tedy spolek nastudovat operetu, v níž se měl objevit i jeden z nechanických učitelů, musel spolek žádat o povolení školské úřady.¹⁵⁴

V roce 1911 bohužel záznamy o činnosti pěveckého spolku končí, ať už v protokolových knihách, tak i v písemnostech uložených v kartonech. Je ovšem více než pravděpodobné, že činnost spolku pokračovala minimálně ještě v období první republiky.

Ohledně činnosti spolku v období zachyceném v písemných pramenech lze na závěr konstatovat, že ačkoliv byl Hlahol spolkem pěveckým, plně splňuje kategorii spolku, jehož činnost je daleko výrazněji národní a společenská než pouze pěvecká. Jednak na základě obsahu zápisů, jednak na základě písemností a jednotlivostí můžeme konstatovat, že zejména od počátku 20. století převažovala činnost společenská – najdeme zde mnoho pozvánek na schůze dalších spolků a organizací, korespondenci nebo záznamy o podpoře činnosti těchto spolků.

Hlahol tedy nebyl jen pěveckým spolkem, ale prorůstal výrazně (i přes rozpory s městským úřadem na přelomu století) do společenského života ve městě i v celém okrese.

¹⁵⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, zápis ze schůze 15. 5. 1906.

¹⁵¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, jednatelská zpráva za rok 1909.

¹⁵² SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, jednatelská zpráva za rok 1904.

¹⁵³ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, zápis ze schůze 3. 3. 1911.

¹⁵⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS, kart. 1. Korespondence ohledně povolení účinkovat v operetě ze 7. 6. 1911.

Červený kříž:

Červený kříž začal působit v Nechanicích krátce po začátku první světové války. Vznik pobočky organizace v Nechanicích s největší pravděpodobností souvisí právě s počátkem války a přílivem prvních raněných z fronty. I v nechanické nemocnici bylo ošetřováno celou dobu války přibližně 50 raněných.¹⁵⁵

Místní pobočka organizace byla založena dva měsíce po vypuknutí bojů – ustavující schůze byla svolaná na 21. září 1914. Název nově zřízené pobočky byl *Odštěpený spolek v Nechanicích zemského pomocného spolku červeného kříže pro království české*.¹⁵⁶ V této podobě se název samozřejmě neužíval, obvykle se v pramenech setkáváme s Odštěpeným spolkem červeného kříže Nechanice.

Spolek červeného kříže pomáhal s péčí o raněné několika způsoby. Zejména pomáhal s materiálním zajištěním raněných v místní nemocnici – sháněl finanční prostředky na zaplacení zboží dodaného do nemocnice pro potřeby vojáků. K tomuto účelu sloužily poukazy, které zajišťovaly vyplacení peněz za dodané potraviny. Nejprve měly podobu ručně psaných lístků, později najdeme i jednoduché tisky. Poukaz byl vždy potvrzen nemocnicí, která uvedla, co dotyčný obchodník dodal a v jaké hodnotě. Na základě tohoto poukazu pak mohl obchodník inkasovat cenu zboží z fondu červeného kříže. Nejčastěji byly pro raněné dodávány buřty nebo třeba pivo.¹⁵⁷ Dalšími obvyklými komoditami byl tabák a tabákové výrobky, popřípadě kuřácké potřeby (cigaretové papírky, dýmky), nebo spodní prádlo – košile, podvlékačky a ponožky.¹⁵⁸ V archivním fondu červeného kříže najdeme velké množství těchto poukazů z let 1914 a 1915. V závěru války však máme v dochovaných dokumentech jen jeden poukaz vystavený na mouku.¹⁵⁹ Dá se předpokládat, že štedrost dárců i možnost darovat jídlo s pokračující válkou a s tím spojenými hospodářskými problémy klesala, jak ještě bude rozvinuto níže.

Červený kříž také zajišťoval masité večere pro vojáky.¹⁶⁰ Další cestou k zajištění potřebné výživy pro raněné bylo shánění ovoce a zeleniny ve sbírkách po okolních obcích. Takto to máme doloženo například z přípisu ze Lhoty pod Libčany, v němž starosta obce informuje spolek o výnosu sbírky.¹⁶¹

Sbírky byly obecně nejvýznamnějším zdrojem příjmů spolku. Byly vyhlašovány často. Velde pravidelných sbírek byly vyhlašovány sbírky při zvláštních příležitostech, jako byly například jmeniny císaře – 4. října na tzv. květinové slavnosti.¹⁶² Do těchto sbírek podle sbírkových archů přispívalo velké

¹⁵⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, zpráva jednatele za r. 1914.

¹⁵⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, pozvání na ustavující valnou hromadu; stvrzenka.

¹⁵⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, inv. č. 24.

¹⁵⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1.

¹⁵⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, písemnosti z let 1917-1919.

¹⁶⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, zpráva jednatele za r. 1914.

¹⁶¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, přípis z Lhoty pod Libčany.

¹⁶² SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, zpráva o činnosti spolku za r. 1914.

množství obyvatel, ačkoliv příspěvky byly obvykle spíše skromné, nejčastěji se jednalo o desítky haléřů. V korunách přispívaly zejména jednotlivé obce a další instituce.¹⁶³ Kromě sbírek na zajištění pomoci raněným se ČK podílel i na sbírkách například pro vdovy a sirotky. Sbírkové byly vyhlašovány i na celorepublikové účely pro celostátní organizaci Červeného kříže.¹⁶⁴ První sbírka organizovaná v Nechanicích a okolních obcích vynesla 2457, 80,-.¹⁶⁵ Do roku 1916 předal Červený kříž nemocnici výnosy sbírek v hodnotě 56 000 korun.¹⁶⁶

Jak už bylo naznačeno výše, ve sbírkách pro Červený kříž můžeme vysledovat v průběhu války klesající ochotu obyvatel pro zapojení se do sbírek. Ve sbírkových arších v roce 1914 najdeme kromě finančních příspěvků i nabídku služeb, jako například využití lázní v podnicích.¹⁶⁷ Z pozdějších let podobné záznamy postupně mizí, je tedy pravděpodobné, že obyvatelé Nechanic byli válkou unaveni a znechuceni a ochota nadšeně se zapojovat do sbírek byla čím dál menší.

Financování v pozdější fázi války byla zjišťována i pomocí prodeje losů do velké loterie, organizované válečným pomocným fondem ministerstva vnitra. Nechanickému Červenému kříži byly zaslány losy za 40 korun. Výnos se měl zaslat na ústředí a měl být přerozdělen.¹⁶⁸

Vedle sbírek získával Červený kříž finance i z příspěvků členů. Jejich výše byla v době založení spolku stanovena na 1 korunu ročně.¹⁶⁹ Spolek získával členy velmi rychle, ve výroční zprávě za rok 1914 je uvedeno 232 členů,¹⁷⁰ o rok později potom 448 členů,¹⁷¹ v roce 1916 dokonce 592 členů z Nechanic a okolí.¹⁷² Členy spolků byly kromě fyzických osob i osoby právnické, Červený kříž se aktivně snažil získat na soupisku co nejvíce obcí z oblasti působnosti spolku. Obec Nechanice do spolku vstupuje 20. listopadu 1915.¹⁷³ Další obce vstupovaly v dalších měsících, z roku 1916 máme záznam třeba o vstupu obce Dub nebo Roudnice.¹⁷⁴ Členem byla i například nechanická škola.

Červený kříž raněné v nechanické nemocnici nepodporoval pouze materiálně, ale také morálně – organizoval například Štědrý večer pro vojáky. V pramenech máme doložené Štědré večery v letech 1914¹⁷⁵ a 1918.¹⁷⁶ Vojáci dostali vánočky, pivo a dárky, zejména prádlo a kuřácké potřeby.¹⁷⁷

¹⁶³ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, sbírkové archy.

¹⁶⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1.

¹⁶⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, rukopis článku do blíže nespécifikovaného periodika s žádostí o otištění.

¹⁶⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart 1, zpráva o valné hromadě 1916.

¹⁶⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, sbírkové archy.

¹⁶⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart 1, písemnosti z r. 1917-1919.

¹⁶⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, pozvání na ustavující valnou hromadu; stvrzenka.

¹⁷⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, výroční zpráva za rok 1914.

¹⁷¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, výroční zpráva za rok 1915.

¹⁷² SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, výroční zpráva za rok 1916.

¹⁷³ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, písemnosti z r. 1915.

¹⁷⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, písemnosti z r. 1916.

¹⁷⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, inv. č. 77.

¹⁷⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, program valné hromady 17. 12. 1918.

¹⁷⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, inv. č. 77.

Červený kříž se zapojoval i do činnosti dalších spolků, byl například zapojen do zřízení Okresní péče o mládež. O finanční pomoc žádal i nově založený zemský vojenský vdovčí a sirotčí fond.¹⁷⁸ Nevíme ovšem, zda červený kříž žádosti vyhověl.

Činnost Červeného kříže v Nechanicích končí s největší pravděpodobností v roce 1919, kdy byli poslední ranění z nechanické nemocnice propuštěni. Poslední záznam o aktivitách máme z února, kdy Červený kříž přispěl vyléčeným vojákům na dopravné, aby se dostali domů. Další přímé zprávy už o Červeném kříži v Nechanicích nemáme, předpokládáme tedy, že po odchodu vojáků z Nechanic byl spolek buď zrušen, nebo jeho činnost skončila. Nabízí se ovšem otázka, kdy. Ačkoliv spolek Červeného kříže vlastní záznamy z pozdější doby nemá, najdeme o něm opakované zmínky z fondů dalších spolků, které s ním spolupracovaly, například v roce 1920 se členem spolku stal Včelařský spolek.¹⁷⁹ Okresní osvětová společnost spolupracuje podle svých záznamů s Červeným křížem minimálně ještě v roce 1932.¹⁸⁰

Nechanický červený kříž tedy můžeme vnímat jako spolek charitativní, který nejen pomáhal raněným v Nechanicích, ale k této pomoci motivoval i občany města.

Masarykova liga proti tuberkulóze:

Masarykova liga proti tuberkulóze byla celostátní organizace, která bojovala proti šíření této choroby a pomáhala nakaženým lidem. Symbolem této organizace byl patriarší kříž.

Nechanická pobočka této organizace byla založena někdy před 22. prosincem 1924, kdy máme o této organizaci první záznam. Na této schůzi upomíná spolek obce o dlužné příspěvky za rok 1923/24,¹⁸¹ je tedy zřejmé, že Liga už nějakou dobu v Nechanicích činnost vytvářela.

Hlavní náplní činnosti ligy byla snaha zřídit v Nechanicích ordinaci s lékařem a sestrou, kde by bylo prováděno ozařování horským sluncem. Na tuto ordinaci získala nechanická pobočka subvenci¹⁸² od celostátní organizace 15 000 korun.¹⁸³ Místnost pro tuto ordinaci byla nejprve bezplatně propůjčena nemocnicí.¹⁸⁴ Za léčbu ozařováním horským sluncem si spolek účtoval 5 korun od člena spolku, 8 korun od nečlenů.¹⁸⁵ Za ošetřování v ordinaci vyplácel spolek lékaři 2 000 korun ročně, sestře 300 korun měsíčně (!) a posluhovačce 300 korun ročně.¹⁸⁶

¹⁷⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1.

¹⁷⁹ NE-VS 4, schůze 19. 12. 1920.

¹⁸⁰ E-OOS 1, zápis ze schůze 21. 2. 1932.

¹⁸¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 22. 12. 1924.

¹⁸² Dnešním termínem dotaci.

¹⁸³ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 16. 5. 1925.

¹⁸⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 16. 5. 1926.

¹⁸⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 16. 5. 1925.

¹⁸⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 16. 5. 1925.

Tato místnost časem přestala vyhovovat a spolek se snažil zlepšit kvalitu poskytovaných služeb přesunem do lepších prostor. V červnu 1927 se Liga rozhoduje zakoupit v Nechanicích dům č. p. 172, který chtěla elektrifikovat zejména kvůli provozu horského slunce.¹⁸⁷ O tento domek pak organizace pečuje, roce 1928 opravuje střechu,¹⁸⁸ na počátku roku 1929 získala potom významnou dotaci na doplacení domu od Ministerstva zdravotnictví ve výši 14 000 korun.¹⁸⁹ Domek Liga obývala společně s místní organizací Okresní péče o mládež. Ta platila za nájem spolku 60 korun měsíčně. Společné obývání domu bylo pravděpodobně logickým vyústěním, protože většina schůzí Masarykovy ligy proti tuberkulóze probíhala společně s OPM.¹⁹⁰

Kromě zajišťování ozařování horským sluncem a shánění financí na provoz ordinace byla součástí činnosti podpora sociálně slabých (zejména) dětí, které trpěly tuberkulózou, např. podpora 30 korun měsíčně pro děti manželů Fajtlových z Těchlovic.¹⁹¹ Snaží se zavést také různá opatření proti šíření této nemoci, včetně takových, které dnešnímu čtenáři mohou připadat poněkud zvláštní až úsměvné:

„P. Vlček navrhuje, aby se všemožnými prostředky bojovalo proti rychlé jízdě automobilů, které rozvířují prach a tak jsou příčinou rozšiřování tuberkulózy.“¹⁹²

Spolek také přispěl na protézu pro nechanického ševce, který přišel o část nohy v důsledku tzv. tuberkulózy kostí.¹⁹³ Liga zajišťovala i kontroly školní mládeže ve městě, ale i v celém okrese.¹⁹⁴

Financování spolek kromě z výše zmíněných příspěvků, sbírek a poplatků za ozařování získával finance ze státních peněz i z pokladny celostátní organizace Masarykovy ligy proti tuberkulóze. To samo nabízí pobočkám dotace na zlepšení zdravotní péče.¹⁹⁵ Liga žádá též o subvence ministerstvo zdravotnictví na pořízení mikroskopu a rentgenového přístroje.¹⁹⁶ Dotační řízení bylo zřejmě dost dlouhé, jelikož vyřízení (zamítavé) této žádosti řeší Liga až na schůzi 13. března 1930.¹⁹⁷

Finance získával spolek i z organizovaných filmových představení. Kvůli velkému zájmu spolků o promítání v místním kině Sokol však nebylo možné pořádat představení v neděli, a proto byl pro potřeby Ligy vyhrazen čtvrtek.¹⁹⁸

¹⁸⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 23. 6. 1927.

¹⁸⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 6. 6. 1928.

¹⁸⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 2. 2. 1929.

¹⁹⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 23. 10. 1927.

¹⁹¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 23. 10. 1927.

¹⁹² SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 16. 5. 1926.

¹⁹³ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 19. 11. 1928.

¹⁹⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 7. 2. 1934.

¹⁹⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 12. 7. 1929.

¹⁹⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 7. 8. 1929.

¹⁹⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 13. 3. 1930.

¹⁹⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1.

Vytíženost ordinace a rozšíření tuberkulóza v nechanickém okrese lze však i přes poměrně dobře zachovalý stav fondu těžko určit – záznamy o počtu ošetřených, popřípadě zemřelých, najdeme v pramenech jen velmi zběžně. Jistou představu můžeme mít třeba ze zápisu valné hromady z osmého března 1931, kde předseda konstatuje, že horským sluncem bylo ošetřeno 89 mužů, 45 žen a 7 dětí, 9 dalších osob bylo posláno do sanatoria.¹⁹⁹ Dle dalších zápisů z téhož roku víme, že za třetí čtvrtletí roku 1931 zemřelo v nechanickém okrese 5 lidí,²⁰⁰ jsou to však prakticky jediné číselné údaje, které na toto téma máme. Přispívá k tomu i výpadek zápisů ze schůzí po více než 3 roky po roce 1934.²⁰¹

Na konci třicátých let se nechanická pobočka Ligy dostala do problémů, zejména finančních. Už v roce 1931 sice padá z královéhradecké pobočky návrh na sloučení s ordinací v Hradci Králové, to však nechanická pobočka odmítá. Tvrdí, že pro obyvatele okresu není možné dostat se do Hradce do ordinace. Návrh byl zřejmě zamítnut a provoz pobočky v Nechanicích pokračoval.²⁰² Pravé potíže začínají až v roce 1940, Liga žádá zemské ústředí o subvenci kvůli schodku spolkového rozpočtu 7793, 50 korun.²⁰³

Ve stejné době začíná pomalu dosluhovat i horské slunce v místní ordinaci – kvůli nedostatku peněz se Liga rozhoduje opravu odložit a shání mezi známými lékaři možnost sehnat bazarový kus.²⁰⁴

Za války dochází i k dalším změnám, z nichž málokterá se nedá brát jako pozitivní. Spolek se musí kvůli okupaci přejmenovat – nový název zní Bertungsstelle der Liga zur Bekämpfung der Tuberkulose²⁰⁵. Zmínka o Masarykovi je z názvu samozřejmě vypuštěna. Liga evidentně také přichází o svůj domek a shání se po alternativě, zkouší získat místnosti v nemocnici.²⁰⁶ Naopak jistým pozitivem je zakoupení rentgenu, na který se složila Liga společně s OPM a městem Nechanice.²⁰⁷ Z období protektorátu pochází také jediný přesný číselný údaj o počtu členů – v roce 1944 měla Liga v Nechanicích 58 členů.²⁰⁸

Po válce činnost Ligy pokračuje pod původním názvem. V září roku 1946 Liga konstatuje, že se v okrese začíná znovu šířit tuberkulóza.²⁰⁹ Poslední záznam o činnosti máme o rok později – v červnu se Liga snaží znovu ve spolupráci s Okresní péčí o mládež získat pozemek na stavbu vlastního domku, zatímco působí v suterénu nechanické nemocnice.²¹⁰ Spolek však funguje minimálně ještě o rok později, z ledna 1946 s nám zachovala rozepsaná urgence objednávky nábytku.²¹¹

¹⁹⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis z valné hromady 8. 3. 1931.

²⁰⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 30. 11. 1931.

²⁰¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1.

²⁰² SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 3. 12. 1931.

²⁰³ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 24. 5. 1940.

²⁰⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 29. 11. 1940.

²⁰⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT, kart. 1, inv. č. 6.

²⁰⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 1. 9. 1941.

²⁰⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 29. 9. 1941.

²⁰⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT, kart. 1.

²⁰⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1, zápis ze schůze 9. 9. 1946.

²¹⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT, kart. 1, dopis místnímu národnímu výboru v Nechanicích.

²¹¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT, kart. 1, rozepsaná urgence.

Pozdější fungování spolku nemáme bohužel zaznamenáno. S pravděpodobností hraničící s jistotou však můžeme konstatovat, že pokud Liga působila i po únoru 1948, těžko mohla svou činnost dále vykonávat pod původním názvem.

Okrašlovací spolek:

Okrašlovací spolek byl – stejně jako většina spolků fungujících ve dvacátém století v Nechanicích – založený už na konci století devatenáctého, podle pozdějších záznamů už 25. 2. 1884.²¹² Jeho konkrétní náplň a cíl činnosti nemůžeme v plné šíři odhalit, jelikož stanovy, ať už původní z doby založení nebo pozdější, se v archivním fondu spolku nezachovaly. Většinu činnosti okrašlovacího spolku v Nechanicích lze ovšem velmi dobře rekonstruovat na základě prakticky jediného pozůstatku ve fondu – pečlivě vedené účetní knihy.

Účetní kniha (v SOKA Hradec Králové jako NE-OS, kn. 1.) zachycuje příjmy a výdaje od založení spolku až po počátek první světové války, kdy činnost spolku evidentně uvadá a je prakticky ukončena. Z různých položek v účetnictví můžeme činnost spolku rekonstruovat celkem slušně. Kromě této knihy máme jen několik různorodých stručných záznamů.

Spolek se zabýval zvelebováním Nechanic a okolí. Podle záznamů se jednalo zejména o dvě oblasti – největší výdaje spolykala péče o obecní zeleň a dláždění chodníků. V účetnictví nalezneme vždy platby za materiál (obvykle za semena či sazenice, v případě chodníků dlažební kostky či panely) a za práci (zahradnické, dlaždičské a kamenické).

Kromě kvalifikovaných řemeslníků a dobrovolnictví vlastních členů využíval spolek ještě jeden zdroj pracovní síly, zejména v prvních desetiletých činnosti. Tímto zdrojem byla práce trestanců, v účetní knize uvedených jako *trestníci*.²¹³ Práce trestanců je připomínána v účetnictví za každý rok, obvykle jsou vypláceni přes jednoho zástupce spolku, který (zřejmě) pomoc trestanců na pracích zajišťoval. Z účetnictví není bohužel zřejmé, o jaké trestance se jednalo. S největší pravděpodobností to byli vězňové z věznice v Hradci Králové, přímo v Nechanicích věznice i přes přítomnost soudu nebyla.

Spolek svou činnost financoval z několika různých zdrojů, které také najdeme v účetní knize. Hlavním zdrojem příjmů – mimo členských příspěvků – byly zejména finanční dotace a příspěvky města Nechanic na činnost spolku. Tyto příspěvky tvořily poměrně velké procento příjmů organizace. Část

²¹² SOKA Hradec Králové, fond NE-OS, inv. č. 2, provolání k občanstvu 11. 6. 1902.

²¹³ SOKA Hradec Králové, fond NE-OS 1, účetnictví za r. 1891.

těchto financí se městu vracela v příspěvcích spolku např. na chodníky – spolek se evidentně podílel na některých obecních investicích v oblasti, které se sám věnoval.

Finance získával spolek ještě jedním způsobem – pomocí finančních institucí v Nechanicích, zejména občanské záložny. Jednalo se o dva různé postupy. V prvním případě si spolek půjčoval poměrně velké finanční částky, které následně splácel (obvykle najednou po příspěvku obce). Druhou cestou bylo ukládání přebytečných finančních prostředků na spořicí účty a využívání úroků z těchto vkladů. Machinace s účty v záložnách byla v účetní knize velmi frekventovaná.

Činnost spolku se samozřejmě v průběhu času vyvíjela, ovšem sledovat toto pouze z účetních záznamů je poměrně komplikované. Například v období první světové války dle pokladní knihy spolek vyvíjel jen minimální snahu o práci na nechanické zeleni. Z období války máme pouze velmi stručný vpisek z roku 1915, který ukazuje spíše na udržovací režim než běžnou činnost v letech předchozích či následujících.

Spolek se aktivně zapojoval do společenského života v Nechanicích, což nám dokládá provolání k občanstvu z roku 1902. V tomto dokumentu spolek vyjadřuje účast na postavení památníku známému nechanickému občanovi dr. Štrosovi. Spolek se přidává ke spolkům dalším, vyjadřuje podporu návrhu na postavení tohoto pomníku a slibuje přispět nezanedbatelnou částkou.²¹⁴

Další informace o změnách ve spolku máme potom až z roku 1939 – v účetní knize je vložena pozvánka na schůzi, která si klade za cíl spolek obnovit, aby mohl pomoci s úpravou obecní zeleně. Programem schůze byly volby nového výboru a vyřešení finanční situace spolku.²¹⁵ Jakou situaci konkrétně má pozvánka na mysli, zůstává otázkou – v účetní knize nic nenaznačuje, že by spolek byl ve finančních potížích, stav fondu v záložně dle záznamů činí asi 20 000. Ze záznamů tedy víme pouze to, že spolek byl z nějakého důvodu v útlumu, jeho činnost možná byla dokonce zastavena. Ovšem proč tomu tak bylo, nemůžeme z pramenů v této podobě zjistit. Činnost v nějaké podobě potom pokračovala do roku 1941, kdy pokladní záznamy končí.

Úplný konec spolku to ale zjevně nebyl. V poválečných letech se v Nechanicích objevila opakovaná snaha o obnovení činnosti okrašlovacího spolku. První doložitelný pokus je z 13. dubna 1948,²¹⁶ kdy v provolání k občanstvu vyjadřují zájemci o fungování spolku (a snad i bývalí členové spolku) zájem o pokračování tradice i s odvoláním na starobylost této instituce. Tato snaha byla evidentně úspěšná – v roce 1950 víme z pozvánky o řádné valné hromadě spolku, navíc je ve stejném

²¹⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-OS, inv. č. 2, provolání k občanstvu 11. 6. 1902.

²¹⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-OS 1, účetnictví za r. 1939.

²¹⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-OS, inv. č. 2, provolání k občanstvu 13. 4. 1948.

roce spolek napomínán, aby podal hlášení o funkcionářích a valných hromadách spolku.²¹⁷ Zároveň se jedná o poslední archivní záznam ohledně této organizace. V tomto roce tedy pravděpodobně spolek zaniká, zprávu o likvidační schůzi bohužel nemáme.

Občanský klub:

Občanský klub v Nechanicích je i přes svou velmi krátkou působnost jedním z mála politických spolků (nikoliv stran) dle spolkového zákoníku č. 134/1867. Založen byl na začátku devadesátých let devatenáctého století a v jeho čele stála jedna z nejvýznamnějších osobností nechanického (nejen) spolkového života - František Rašín, otec budoucího ministra financí a známého nechanického rodáka Aloise Rašína. František Rašín patří k nejméně frekventovanějším jménům mezi nechanickými organizacemi.

Dle stanov z roku 1893 definoval klub svůj cíl takto:

„Občanský klub pro okres Nechanický se sídlem v Nechanicích má za účel šířiti a síliti vědomí národních práv hospodářských a politických svobod na základě demokratickém a rozšiřovati vědomosti v záležitostech politických, národních, veřejných a obecních a zjednávatí občanstvu v něm zastoupenému přiměřeného zastoupení ve sborech zákonodárných a samosprávných.“²¹⁸

Tyto cíle dle stanov spolku však mohli naplňovat jen členové spolku mužského pohlaví, jak to odpovídalo paragrafu 30 spolkového zákona.²¹⁹

O tom, jakým způsobem však byly cíle Občanského klubu přesně naplňovány, máme bohužel představu jen velmi povšechnou, jelikož prakticky všechny záznamy, které se nám po činnosti klubu v Nechanicích zachovaly v protokolové knize i v jednotlivostech, jsou dosti stručné a z hlediska formálního oproti fondům jiných spolků až diletantské – zápisy se týkají obvykle pouze voleb funkcionářů (což bylo – pravda – dosti sledováno C. k. úřady), mnohdy není zápis ze schůze ani dokončen a prostě v půli stránky text mizí, chybí podpisy představitelů.

Jak přesně Občanský klub pracoval, víme částečně až po roce 1900 z jednatelské zprávy za tento rok, zapsané v dubnu 1901. Klub pořádal osvětové přednášky nejen přímo v Nechanicích, ale i v okolních obcích. Tyto přednášky se týkaly zejména politiky a role českého národa v politice Rakouska-Uherska.²²⁰ Přednášek mimo Nechanice obecně pořádal Klub poměrně dost, o okolních obcích mluví

²¹⁷ SOkA Hradec Králové, fond NE-OS, inv. č. 3. Žádost o hlášení činnosti z úřadu v HK.

²¹⁸ SOkA Hradec Králové, fond NE-OK, kart. 1. Inv. č. 2.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ SOkA Hradec Králové, fond NE-OK 1, jednatelská zpráva za r. 1900; 8. 4. 1901.

zápisy vždy jako o venkovu, je tedy zjevné, že Nechanice berou jako významnou spádovou obec a proti tomuto „venkovu“ se vymezují.²²¹

Spolek také reagoval na politickou situaci v zemi, například posílal připomínky poslancům ohledně jejich činnosti ve sněmu.²²²

Občanský klub však pořádal i akce společenské. V jeho fondu se nám zachovala – bohužel nedatovaná – pozvánka na oslavu „Husova večera.“ Ten se pořádal 3. července a mělo se jednat o slavnost, která by úrovní měla odpovídat významu svátku a kulturní tradice mistra Jana Husa. Mistr Jan Hus byl obecně v Nechanicích jednou z nejoslavovanějších osobností.

Tato pozvánka (cyklostylovaná) nebyla určena jednotlivci, ale byla cílena na spolek, je tedy pravděpodobné, že zvány byly zejména zástupci spolků. Doušky tohoto pozvání pak říkají, že vítáni jsou návštěvníci v kroji a ženy.²²³

22. 9. 1901 pořádal Klub společnou schůzi se spolkem chovatelů hospodářského zvířectva, na které se mělo jednat o navržení jména na kandidátku poslanců do říšského sněmu. Výsledkem byl návrh Viktora Rašína. Toto rozhodnutí chtěly oba spolky následně konzultovat s agrární stranou.²²⁴

Zvláštní je, že schůze byla pořádaná společně s dalším spolkem, jelikož podle pravidel pro spolky politické to odporovalo § 33 zákona 134/1867.²²⁵

Tento záznam je zároveň poslední zmínkou o činnosti občanského klubu. Jeho další osudy nemáme bohužel z čeho rekonstruovat.

²²¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-OK 1.

²²² SOKA Hradec Králové, fond NE-OK 1, zápis ze schůze 10. 6. 1900.

²²³ SOKA Hradec Králové, fond NE-OK, kart. 1, svolání b. r.

²²⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-OK 1, zápis ze schůze 22. 9. 1901.

²²⁵ DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936. S. 104-5.

Divadelní ochotníci Nechanice:

Divadelní jednota Kolár sice nebyla jediná, která v Nechanicích působila, ovšem je jediná, po jejíž činnosti zůstaly záznamy v královéhradeckém okresním archivu. Může nám tedy s jistou tolerancí dát představu o činnosti divadelníků v Nechanicích.

Dramatické spolky v Nechanicích:

Dramatický odbor Sokola – jediná zpráva o sporu s Kolárem v roce 1896²²⁶

Divadelní spolek Čechoslovan – jediná zpráva je o rozchodu spolku a připadnutí majetku Koláru²²⁷

Štolbův okrsek divadelních ochotníků²²⁸

Loutkový odbor při ochraně matek a dětí v Nechanicích - OPM²²⁹

Jednota československého Orla²³⁰

Divadelní jednota Kolár

Divadelní jednota Kolár:

Ustavující schůze spolku Kolár proběhla 24. února 1884 v Nechanicích, předsedou byl zvolen Josef Štolba.²³¹ Těsně po založení žádá Kolár město, aby mu vydalo budovu divadla, šatnu a knihovnu.²³² Poté ale není o Koláru delší dobu slyšet, až v dubnu 1896²³³ získává dle pramenů žádané divadlo poté, co o něj vede spor s dramatickým odborem místního Sokola.²³⁴ Ve stejném roce pak probíhá (už druhé) založení jednoty.

2. června 1896 jsou zaregistrovány stanovy spolku pod názvem *Jednota divadelních ochotníků Kolár*.²³⁵ Ustavující valná hromada 24. června potom volí za nového předsedu Bohumila Vančuru.²³⁶

²²⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 22. 4. 1896.

²²⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 25. 1. 1925.

²²⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-OOS 1, zápis ze schůze 12. 7. 1925.

²²⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-OPM, kart. 1, inv. č. 50.

²³⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1., inv. č. 3.

²³¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 1, zápis z ustavující schůze 24. 2. 1884.

²³² SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 1, zápis ze schůze 28. 2. 1884.

²³³ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 25. 4. 1896.

²³⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 22. 4. 1896.

²³⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 2. 6. 1896.

²³⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis z ustavující valné hromady 24. 6. 1896.

Po tomto druhém založení uvedl spolek konečně i první divadelní hru, bylo to přestavení Královna Barbora v září 1896,²³⁷ stejnou hru pak uvedl o měsíc později, tentokrát jako charitativní vystoupení ve prospěch Ústřední matice školské.²³⁸

V roce 1900 se spolek poprvé zapojil do společenského života ve městě účastí na oslavách dne mistra Jana Husa, kde také vystoupil.²³⁹ Ve stejném roce uskutečnil spolek jen 3 krátká vystoupení (včetně toho ke dni mistra Jana Husa).²⁴⁰ Tato vystoupení měla dle jednatele dobrý „*mravní i finanční výsledek*“.²⁴¹

Po tomto úspěchu uvedl Kolár hru Josefa Kajetána Tyla *Nový Život*.²⁴² V roce 1903 pak dostávají divadelníci pozvání na soutěžní přehlídku divadelních jednot do nedalekých Hořic, častého místa konání kulturních přehlídek i lidových slavností (viz Hlahol).²⁴³ Zde vystoupili herci s představením *Vina od Jaroslava Hilberta*.²⁴⁴ Za tu získali diplom jako uznání, který nechali zasklít a vystavit ve své spolkové místnosti.²⁴⁵

V Nechanicích hráli ochotníci z Koláru čtyři představení, k tomu jedno zvláštní na masopustní úterý, vystupovali tedy poměrně často.²⁴⁶ Chystali se i na vystupování po okolních obcích, kvůli tomu žádal spolek obecní zastupitelstvo o příspěvek na povozy, ve kterých by se mohli herci s výpravou přesouvat.²⁴⁷

V této době se snažil spolek zlepšit i městské divadlo, například chtěl očíslovat sedadla v sále radnice pro jednodušší obsluhu divadla.²⁴⁸ Zároveň řeší Kolár své vnitřní záležitosti – například žádost Jana Matějovského, aby nemusel dělat v příštím přestavení sufléra.²⁴⁹ Při čtení zápisu ze schůze cítí čtenář za pana Matějovského lehkou lítost, jelikož spolek rozhodl, že sufléra dělat prostě musí.

V průběhu dalších let činnost divadelního spolku poněkud pokulhávala. Měl sice v repertoáru vždy kolem šesti kusů,²⁵⁰ podle jednatelských zpráv hráli ochotníci velmi málo, obvykle jen třikrát do

²³⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 7. 9. 1896.

²³⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 17. 10. 1896.

²³⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 20. 6. 1900.

²⁴⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, jednatelská zpráva za r. 1900; 18. 5. 1901.

²⁴¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, jednatelská zpráva za r. 1900; 18. 5. 1901.

²⁴² SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 6. 11. 1901.

²⁴³ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 10. 3. 1903.

²⁴⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 12. 5. 1903.

²⁴⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 27. 5. 1903.

²⁴⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, jednatelská zpráva za r. 1902; 12. 5. 1903.

²⁴⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 28. 7. 1903.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 2, zápis ze schůze 21. 6. 1906.

roka.²⁵¹ Jednou z pravidelných „štací“ bylo Velikonoční představení, kdy například v roce 1908 uvedli ochotníci hru *Syn člověka*.²⁵²

Spolek samozřejmě spolupracoval i s dalšími organizacemi, zejména kulturními. Jednalo se třeba o pěvecký sbor Hlahol, kterému – kromě společného pořádání některých akcí – půjčovali kupříkladu kostýmy.²⁵³ Spolu s Hlaholem pořádal Kolár také velké oslavy národního divadla v květnu 1918. Na programu byl slavnostní projev předsedy Bohumila Vančury, Hlahol se představil s písní *Kdož sú boží bojovníci* a ochotníci divadelní hrou *Vojnarka* od Aloise Jiráska.

Ačkoliv v prvních letech činnosti divadelního spolku tato představení nebyla příliš výdělečná (za představení *Hovory lásky* vydal Kolár 620, 90,-, zatímco příjem byl 628,- - čistý zisk tak byl necelých 8 Kčs²⁵⁴), nebránilo to spolku přispívat na charitativní účely ve městě. V uvedeném případě byl čistý zisk spolu s doplatkem do částky 50 Kčs z kasy spolku poukázán místní pobožce Československého červeného kříže.²⁵⁵ Zisk dalších her je věnován též na dobročinné účely, například legionářské obci v Nechanicích poslat divadelní spolek 200 Kčs.²⁵⁶

Vyšší dary pro potřebné nechanické organizace umožňuje v této době vyšší zisk, daný jednak zvýšením vstupného v roce 1922²⁵⁷, jednak pravidelnějším vystupováním – Kolár se snaží, aby ve městě byla vždy alespoň jedna neděle v měsíci vyhrazena divadlu.²⁵⁸

Spolek se ve dvacátých letech silně angažoval na společenském životě ve městě. Účastnil se většiny společenských událostí ve městě i lidových slavností, v roce 1923 například výročí Jana Žižky.²⁵⁹ 27. 9. 1925 pořádají i Štolbův večer²⁶⁰ na památku svého čestného člena²⁶¹ a prvního předsedy. O rok později se snaží Kolár maximalizovat svoji činnost, potřebuje více financí na chystané akce ve městě – jednak na Tylovy oslavy, jednak na finanční podporu Komitétu pro postavení Masarykova sirotčince.²⁶² Ve stejném roce také přispívá městu 3 000 Kčs na výmalbu stropu městského divadla v radnici.²⁶³

Činnost v polovině dvacátých let nebyla však jen prospěšná městu a jeho organizacím, přinesla také mnohé komplikace. První velkou komplikací byl spor s městem ohledně smlouvy o divadlo z roku

²⁵¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, jednatelské zprávy za roky 1907 a 1908.

²⁵² SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 11. 3. 1908.

²⁵³ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 19. 5. 1914.

²⁵⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 13. 3. 1921.

²⁵⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 13. 3. 1921.

²⁵⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 16. 1. 1922.

²⁵⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 22. 9. 1922.

²⁵⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 10. 7. 1923.

²⁵⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 17. 8. 1923.

²⁶⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 11. 7. 1925.

²⁶¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 21. 7. 1923.

²⁶² SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis z valné hromady 30. 1. 1926.

²⁶³ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 6. 9. 1926.

1894,²⁶⁴ který vypukl na podzim roku 1925.²⁶⁵ Kvůli potřebě dohodnout se na nové smlouvě divadelní jednota dokonce přerušuje činnost a žádá o pomoc s vyřešením nové smlouvy příbuzné spolky z Nového Bydžova i Hradce Králové.²⁶⁶ Jelikož spolek v lednu 1926 znovu hraje, můžeme věřit, že se ochotníci s městem dohodli.

Druhým problémem v této době je problém vnitřní. Herecká kvalita her je špatná, podle zpráv v zápisech herci nechodí na zkoušky. S kvalitou her je údajně kromě režiséra silně nespokojeno i obecnostvo, ze špatných her uvádí v zápisu třeba kus *Kostnické plameny*.²⁶⁷

Hry, které divadelní jednota uváděla, se obvykle dočkaly jen několika málo repríz. Že se repertoár často obměňoval a spolek se snažil zkoušet stále nové hry, ukazuje i inventář divadla z roku 1934, kde je uvedeno více než 200 divadelních her, které byly po jistý čas součástí divadelní knihovny.²⁶⁸

V závěru sledovaného období nemáme už o divadelní jednotě mnoho zpráv, víme ale jistě, že činnost spolku nadále probíhala. Divadelní spolek byl činný i v období Protektorátu Čechy a Morava, např. na 16. června 1943 zval nechanické občany na hru *Země mlčí* od Karla Kubánka.²⁶⁹ V roce 1944 také uspořádal výstavu k výročí svého trvání.

Tato výstava byla pravděpodobně jakousi labutí písni spolku. Po válce pravděpodobně jeho činnost zanikla. Znovu připomínám je v roce 1955, kdy se jedná o znovuoobnovení divadelní jednoty.²⁷⁰

Z výše uvedeného tedy vidíme základní nástin činnosti jednoho z nechanických divadelních spolků. Vidíme zde výrazný podíl na společenském životě v Nechanicích – jak pořádání charitativních vystoupení ve prospěch dalších nechanických spolků, nebo oslavy výročí osobností města i celého národa, tak i podíl na velkých městských slavnostech, například dnů mistra Jana Husa.

Nemůžeme z tohoto stručného náhledu zhodnotit, zda stejný či podobný vývoj měly i další divadelní spolky uvedené v úvodu kapitoly, bohužel není jiný způsob, jak nahlížet divadelní život v Nechanicích. Každopádně můžeme konstatovat, že divadelníci měli na společenském životě města lví podíl.

²⁶⁴ Dle této smlouvy předáno Koláru r. 1896 městské divadlo.

²⁶⁵ Podobný spor vedl o 20 let dříve s městem i Hlahol – viz kapitola o pěveckém sboru.

²⁶⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 14. 10. 1925.

²⁶⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 14. 10. 1925.

²⁶⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 7, fol. 1 - 5.

²⁶⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK, kart. 1. inv. č. 14, fol. 14.

²⁷⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK, kart. 1., návrh na znovuoobnovení.

Seznam všech zachycených nechanických spolků:

V následujícím seznamu najdeme seznam všech nechanických spolků. Jak už bylo řečeno výše, funkce tohoto seznamu je zejména ilustrovat mocnost a rozmanitost spolkového života v Nechanicích. V seznamu najdeme více než šedesát různých spolků a organizací, které se zabývají nejrůznějšími obory lidského konání, ať už úzce zaměřeného, tak i celospolečenského. Navíc z řádků výše vidíme, že ani spolky úzkého zaměření neomezovaly svoje konání pouze na stanovami vymezený okruh.

Počet spolků je vzhledem k nepříliš velkému počtu obyvatel Nechanic ve sledovaném období až zarážející. Celý nechanický okres měl na počátku sledovaného období přibližně 18 600 obyvatel,²⁷¹ většina navíc byla obyvateli okolních obcí okresu, které měly silně venkovský charakter. Většina těchto spolků připadala tedy na město samotné, jehož počet obyvatel o mnoho nepřevyšoval dva tisíce.

Spolky jsou zde řazeny chronologicky dle záznamů spolkového katastru (první část seznamu), nebo abecedně (druhá a třetí část). Bylo by možné řadit je i dle dalších kritérií, jako například zamýšlený účel spolku, to by bylo ale velmi problematické, jelikož u nezanedbatelné části těchto spolků nemůžeme z jistotou říci, jaký byl účel této organizace.

V první části najdeme spolky a korporace, které byly zachyceny ve spolkovém katastru královéhradeckého okresního úřadu. Pod tímto seznamem jsou potom uvedeny další spolky, které sice ve spolkovém katastru nejsou uvedeny, ale podle dalších záznamů s jistotou víme, že v Nechanicích působily. V poslední části potom uvádíme politické strany fungující ve městě.

Data u spolků znamenají rok zápisu do katastru a rok, kdy byly z katastru vymazány, tedy kdy byla činnost spolku ukončena. Důvod ukončení činnosti spolku obvykle neznáme.

Seznam spolků ze spolkového katastru:²⁷²

Sokol Nechanice

1886 - 1942; 1945 - 1949

SDH Nechanice

1905 - souč.

²⁷¹ VANČURA, Bohumil: *Nechanicko*. Praha 1913. S. 1.

²⁷² SOKA Hradec Králové, fond HK-OÚ, kart. 1290, inv. č. 2493, zápisy spolkového katastru královéhradeckého okresního úřadu 1900-1945 (retrospektivně i před r. 1900).

Spolek vysloužilců Nechanice

1880 - 1920

Národní sjednocení legionářské

1919 - 1940

Federovaná dělnická tělocvičná jednota v Nechanicích

1923 - 1935

Hospodářský spolek

1873 - 1932

Místní odbor ústřední matice školské

1883 - 1931

Jednota divadelních ochotníků Kolár

1884 - 1939*²⁷³

Jednota pro okrášlení města a nejbližšího okolí (Okrašlovací spolek)

1884 - 1939*

Zpěvácký spolek „Hlahol“

1887 - 1939*

Včelařský spolek pro Nechanice a okolí

1893 - 1939*

Spolek ku polednímu stravování chudých dětí

1893 - 1948

Farní jednota Cyrilská

1898 - 1934

Učitelská jednota „Linder“

²⁷³ * - spolky označené u data zániku hvězdičkou pravděpodobně v tomto roce nezanikly, pouze z tohoto roku pochází poslední záznam – potvrzení, že v tomto roce spolek ještě vyvíjí činnost.
X – u spolků takto označených neznáme datum ukončení činnosti.

1897 - 1931

Lidový spolek křesťansko-sociální pro Nechanice a okolí

1908 - x

Okresní péče o mládež

1909 - 1948

Okresní sdružení republikánského dorostu Čsl. venkova v Nechanicích

1909 - 1940

Živnostensko čtenářská beseda v Nechanicích

1910 - x

Okresní agrární svaz v Nechanicích

1910 - x

Okresní sdružení chovatelů hospodářského zvířectva v Nechanicích

1910 - 1944

Odštěpený spolek Čs. Červeného kříže v Nechanicích

1914 - x, 1920 - 1940

Spolek pro postavení tělocvičny jednotě Sokol

1919 - 1939

Osvětový sbor pro okres Nechanický

1919 - 1940

Družstvo pro chov koně teplokrevného na Nechanicku a okolí

1920 - 1944

Odbočka odborového sdružení hudebníků

1920 - 1925

Sportovní klub

1921 - 1948

Odbor klubu čl. turistů

1924 - 1931

Lovecký klub pro Nechanice a okolí

1925 - 1940

Místní jednota čl. obce legionářské

1924 - 1940

Místní skupina sdružení čl. válečných poškozců pro Nechanice

1925 - 1940

Králíkářský spolek chovatelů drobného hospodářského zvířectva „Rádce“

1925 - 1940

Okresní místní domovina domkařů a maloročníků

1926 - 1943

Skupina svazu proletářských bezvěrců v Nechanicích

1928 - x

Selská jízda okres Nechanice

1928 - 1942; 1947 - 1949

Farní odbor charity

1928 - 1940

Okresní sdružení úředníků, učitelů a zřizenců republikánské strany

1929 - 1940

Skupina sdružení katolické mládeže pro Nechanice a okolí

1930 - 1935

Místní jednota hudebníků v Nechanicích

1931 - 1943

Odbor Masarykovy ligy proti tuberkulóze v Nechanicích

1932 - 1940

Jednota československého Orla Nechanice

1932 - 1948

Odbočka svazu čl. mládeže socialistické v republice Československé pro Nechanice

1932 - 1940

Spolek chovatelů poštovních holubů

1934 - 1940

Odbočka místní skupiny Masarykovy letecké ligy v Nechanicích

1936 - x

Katolická národní jednota pod ochranou sv. Václava pro farnost nechanickou v Nechanicích

1939 - x

Místní skupina diecévního svazu katolické charity

1940 - x

Okresní myslivecký spolek Nechanice

1947 - x

Spolky mimo katastr:

Spolky uvedené v tomto seznamu z neznámých důvodů nenajdeme ve spolkovém katastru. Známe je ale z uvedených zdrojů. Nejedná se přitom pouze o spolky nevýznamné či krátkodobé, například Kavalírský klub nebo Klub českých velocipedistů byly korporacemi fungujícími v Nechanicích. Bez jejich zmínky by seznam nechanického spolkového života nebyl zdaleka úplný.

Kavalírský klub Nechanice²⁷⁴

Klub českých velocipedistů²⁷⁵

²⁷⁴ SOkA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1, inv. č. 7.

²⁷⁵ SOkA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1, inv. č. 4.

Liga motoristů²⁷⁶

Národní jednota střelecká²⁷⁷

Odbor pro zájmy venkovských žen²⁷⁸

Okresní komitét pro národní dar²⁷⁹

Politický spolek pro okres Nechanický²⁸⁰

Spolek proti pití kořalky²⁸¹

Spolek ku pojišťování koní členů družstva pro chov koně teplokrevného na Nechanicku a okolí²⁸²

Svaz české mládeže²⁸³

Svaz přátel SSSR v Nechanicích²⁸⁴

Výbor pro postavení památníku mistra Jana Husa²⁸⁵

Výbor pro všennárodní oslavy²⁸⁶

Politické strany v Nechanicích:²⁸⁷

Seznam spolků dokresluje výčet politických stran, které v Nechanicích působily a ucházely se o hlasy nechanických občanů. Jejich počet je též poměrně značný, nevíme ovšem téměř nic o jejich aktivitách, pokud je nemáme zprostředkovaně z fondů jiných spolků.

Agrární strana

Česká katolická strana lidová

Česká strana národně sociální

²⁷⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-OOS 2, zápis z valné hromady 27. 4. 1931.

²⁷⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-OOS 2, zápis ze schůze 21. 4. 1934.

²⁷⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-OOS 2, zápis z valné hromady 27. 4. 1931.

²⁷⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1, inv. č. 11.

²⁸⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1, inv. č. 16.

²⁸¹ RAŠÍN, Ladislav (ed.): *Paměti DRa. Aloise Rašína*. Praha 1929. S. 25-6.

²⁸² SOKA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1, inv. č. 23.

²⁸³ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1, inv. č. 24.

²⁸⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1, inv. č. 26.

²⁸⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1, inv. č. 29.

²⁸⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO.

²⁸⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO; PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 70, 105.

Česká strana státoprávně pokroková (realistická)

Československá sociálně demokratická strana

Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská

Domovina - místní organizace republikánské strany

Komunistická strana Čech

Národní demokratická strana

Národní strana

Národní strana svobodomyslná

Strana národně demokratická

Spolkový život v Nechanicích:

Analýza spolkového života:

Na několika následujících stranách bude velmi stručně shrnut spolkový život v Nechanicích jednak z hlediska jednotlivých spolků, které byly nastíněny výše, jednak z hlediska událostí ve městě samotném.

V této kapitole budou sledovány zejména spolkové akce, které zasahovaly dění v celém městě, tedy zejména oslavy národních svátků, významných osobností nebo například den mistra Jana Husa. Stejně tak akce, které svým dopadem či účelem sledovaly prospěch či prestiž nechanických spolků.

Spolkový život bude zde ilustrován v několika stručnějších kapitolách, které budou vždy představovat jistý aspekt spolkového života a dosah spolků na celospolečenské dění v Nechanicích.

Nebude zde vyjmenován seznam spolkových akcí. Jednak je množství spolkových akcí popsáno už v kapitole předchozí, jednak v této části budou spíše sledovány společenské faktory, do kterých spolky zasáhly. Tedy ne to, jaké akce spolky pořádaly, ale kolik takových akcí ve městě bylo, jak mezi sebou spolky vycházely a také které akce městské korporace připravovaly, popřípadě přejímaly od města.

Nechanické spolky je tedy potřeba analyzovat z několika úhlů pohledu. Podle spolkových fondů je patrné, že spolky vytvářely činnost velmi různorodou – kromě společenského prostoru se podílely i na vzhledu města, a to nejen stavbou pomníků, ale i úpravou zeleně nebo stavbou chodníků, jako to činil například Okrašlovací spolek. Kromě přímého podílu na řízení města – vedle politických stran, u kterých to naopak bylo primární náplní činnosti - se tedy spolky podílely na všech aspektech společenského a kulturního života města.

Funkce spolků:

Nechanické spolky měly několik funkcí, podle kterých by se tyto spolky daly teoreticky rozdělit do několika skupin. Základními skupinami by zde mohly být spolky zájmové, charitativní, kulturní, sportovní a společenské, popřípadě spolky národní. Jak už bylo ale jednou zmíněno výše, toto rozdělení je v případě nechanických spolků extrémně problematické. Každý spolek totiž ve své faktické činnosti téměř vždy spojuje více aspektů, kromě zájmové činnosti se může věnovat i charitě či sportu, pořádá

kulturní akce nebo se zapojuje dokonce do politického dění. Rozdělovat spolky proto můžeme maximálně podle jejich původního účelu, ovšem toto dělení není příliš vhodné.

Základními funkcemi, které spolky v Nechanicích bez ohledu na jejich rozdělení plnily, byly zejména tyto:

Společenská – spolky organizovaly kulturní a společenské akce (např. Kolár, Hlahol, ...)

Charitativní – spolky podporovaly charitativní projekty, samy je vytvářely, nebo mobilizovaly nechanické občany k podpoře těchto projektů (např. Komitét pro postavení Masarykova sirotčince)

Národně-osvětová – spolky podporovaly národní myšlenku (zejm. před 1. světovou válkou) a samostatnou Československou republiku a její demokratické hodnoty (např. Sokol, Výbor pro všenárodní oslavy)

Osvětová – spolky pořádaly poučné přednášky, podporovaly vzdělání a školství (např. Okresní osvětová společnost, Masarykova liga proti tuberkulóze)

Zájmová – spolky podporovaly své členy v určitém zájmu, ať už materiálně, či osvětově (např. Včelařský spolek, Národní jednota střelecká)

Sportovní – spolky pořádaly sportovní klání a podporovaly sport ve městě (např. Klub českých velopedistů, Sportovní klub).

Honorační spolky v Nechanicích:

Co se týče složení spolků v Nechanicích, nepodařilo se nám zde zachytit žádný spolek, který by vykazoval znaky spolku čistě honoračního. Členská základna většiny spolků byla zpravidla složena dle členských listin i záznamů ze schůzí z obyvatel všech možných společenských úrovní.

Městská honorace se s výjimkou několika profesních spolků, jako byly například Starostenský sbor či Spolek porotců, účastnila spolkového života v rámci spolků masových, byť obvykle stála v jejich čele. Tyto profesní spolky, které bychom mohly mezi honorační zařadit, měly však spíše podporovat potřeby profesní skupiny než sdružovat městskou honoraci do samostatného spolku. Jedinou výjimkou by mohla být Učitelská jednota „Linder“ sdružující učitele jako městskou inteligenci.

Dalším spolkem, který by bylo možné s určitými výhradami pod honorační spolky zařadit, by mohl být Výbor pro všenárodní oslavy, jelikož ten sdružoval obvykle vedoucí představitele významnějších městských spolků, korporací a politických stran. Jelikož se však jednalo do značné míry spíše o komunikační platformu než svébytný spolek, nemůžeme ho s jistotou za honorační spolek

prohlásit. Vzhledem k výše uvedenému tedy můžeme konstatovat, že dominantní byly ve sledovaném období v Nechanicích spolky masové a městská honorace se spíše do těchto spolků zapojovala jako jejich vedoucí představitelé, než že by vytvářela spolky vlastní.

Spolky v období válek:

Činnost nechanických spolků za obou světových válek by zasloužila výrazně delší studii, bohužel prameny k tomuto období jsou velmi skromné. Musíme si zde proto vystačit spíše s obecnějším konstatováním, dokud se nepodaří objevit další záznamy, které by tuto otázku více osvětlily.

V období první světové války máme zprávy zejména od Československého červeného kříže, u většiny dalších spolků záznamy chybí, a proto máme jen velmi obecnou představu o tom, zda jejich činnost pokračovala, o její podobě potom můžeme spíše jen spekulovat. Za války pravděpodobně většina spolků fungovala, byť v omezené formě, jelikož velké množství mužských obyvatel Nechanic musela narukovat. O činnosti včelařů víme například, že přes spolek odváděli na válečné účely med.²⁸⁸

Těsně před okupací Československa se spolky výrazně participovaly na podpoře svobodné republiky, podporovaly finančně obranu národa, např. Včelařský spolek věnoval ministerstvu obrany finance, které měly být použity na velké oslavy výročí spolku.²⁸⁹

Spolková činnost za druhé světové války potom zažívala útlum výrazně vyšší – velké množství spolků bylo okupačními úřady buď nuceně přejmenováno²⁹⁰, nebo v roce 1940 přímo zrušeno.²⁹¹ Spolky musely ve své činnosti propagovat němčinu a německé hodnoty.²⁹² Většina spolků se proto stahuje do ústraní a činnost vytváří jen minimální.²⁹³

O spolkové činnosti v období válek tedy nelze nijak obsáhleji pojednat, jelikož archivní prameny hlubší analýzu neumožňují.

²⁸⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, zápis ze schůze 15. 12. 1918.

²⁸⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, schůze 2. 7. 1939.

²⁹⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK, kart. 1, výnos o zákazu názvů z 9. 1. 1940.

²⁹¹ SOKA Hradec Králové, fond HK-OÚ, kart. 1290, inv. č. 2493, zápisy spolkového katastru královéhradeckého okresního úřadu 1900-1945 (retrospektivně i před r. 1900).

²⁹² SOKA Hradec Králové, fond NE-OOS 7.

²⁹³ SOKA Hradec Králové, fond NE-VS 4, schůze 22. 12. 1940

Přesycenost spolkového života v Nechanicích:

Dalším rysem spolkového života v Nechanicích byl už několikrát výše zmíněný velký počet organizací, které zde působily. Otázkou, kterou je potřeba si zde položit, je, jak se toto množství spolků, navíc často s podobným či stejným zaměřením, snášelo a dokázalo fungovat vedle sebe.

Toto můžeme zkoumat z několika různých zdrojů ve fondech nechanických spolků, jednak z dokladů nepřímých, například z korespondence mezi spolky či z programů akcí, jednak i z přímých zmínek o jiných spolcích a hodnocení spolupráce s nimi.

Už v roce 1904 v souvislosti se snahou o postavení památníku mistra Jana Husa je ve sborníku vydaném k oslavě postavení tohoto pomníku zmíněno, že ve městě působí čtrnáct různých spolků a korporací. Dle autora tohoto pamětního spisu je to příliš mnoho a činnost jednotlivých spolků na sebe navzájem naráží.²⁹⁴ Jelikož v tomto počtu jsou zahrnuty i některé politické strany, je pravděpodobné, že s rostoucím počtem spolků rostly i konflikty spolkových akcí.

V tomto sborníku je ovšem kromě povzdechu, že tento počet spolků je příliš vysoký, ještě jedna poznámka ohledně soužití těchto korporací v Nechanicích. Tato poznámka hovoří o sporu, který zuřil mezi dvěma stranami (ve smyslu stran sporu, nikoliv politickými stranami) ve městě²⁹⁵. Bohužel autor zřejmě nepokládal za nutné blíže rozebírat tento spor, zřejmě proto, že se jednalo o věc, se kterou byli obyvatelé města seznámeni. Nevíme tedy ani o povaze tohoto sporu, ani o tom, které dvě strany do tohoto sporu měly vstupovat.

Další zprávy o nějakém sporu z tohoto období nemáme, jediný zaznamenaný konflikt ve městě ve stejném období máme od spolku Hlahol. Druhá strana tohoto sporu nebyl ale jiný spolek, ale město samotné – Hlahol s nechanickou radnicí řešil dle svých zápisů urážlivý deset let starý výrok ohledně užívání městské radnice.²⁹⁶ Není ale příliš pravděpodobné, že by se jednalo o stejný spor, který byl uveden v pamětním spise odhalení Husova památníku.

Hlahol nám také o několik let později, konkrétně v roce 1911, přináší podobný doklad silné intenzity společenských akcí organizovaných spolky. V březnu si na schůzi činovníci pěveckého spolku povzdechli, že v Nechanicích je spolky organizováno velké množství akcí. Dokonce tak velké, že

²⁹⁴ SOkA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1, inv. č. 29. Pamětní spis odhalení památníku mistra Jana Husa, s. 27.

²⁹⁵ Tamtéž.

²⁹⁶ SOkA Hradec Králové, fond NE-PS 3, zápis ze schůze 20. 4. 1904.

jednotlivé spolky se musí navzájem přizpůsobovat, a dokonce svoje akce přesouvat tak, aby nedocházelo ke kolizím.²⁹⁷

Podle formulace tohoto zápisu je ovšem znát snaha Hlaholu (a zřejmě i všech ostatních spolků) vyjít si navzájem vstříc a umožnit fungování nejen sobě, ale i dalším organizacím. Jelikož také potom vypadávají na dlouho záznamy o sporech či střetech spolků, můžeme předpokládat, že spolky spolu vycházely dobře.

Dalším takovým střetem kvůli vysokému množství spolku, který se nám v pramenech zachoval, byla snaha Masarykovy ligy proti tuberkulóze. Ta se snažila získat další finance na svoji činnost přes promítání v místním kině. Po jednání s místním kinem *Sokol* jim bylo umožněno promítat ve čtvrtky, protože požadavků na nedělní promítání bylo příliš mnoho, ať už od provozovatelů, tak od jiných spolků.²⁹⁸ Spolků je tedy i v této době opravdu hodně, ale vždy se zřejmě dokážou dohodnout – ani v případě Masarykovy ligy nesledujeme znechucení či zklamání z nevyhovění žádosti směřované na kino.

Navíc poměrně brzy se ve sledovaném období objevuje způsob, jakým spolky řešily spolupráci na některých větších akcích – zástupci jednotlivých spolků vytvářejí výbory kvůli organizaci nejrůznějších větších akcí a spolupráci na akcích. Obvykle byl v těchto výborech jeden zástupce z každé zainteresované organizace. O členství ve výboru, a tudíž o možnost ovlivňovat společenské dění v Nechanicích je evidentně velký zájem, například v roce 1935 žádá Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská o členství ve výboru pro všenárodní oslavy, který organizoval větší společenské akce v Nechanicích.²⁹⁹ Mimo výboru pro všenárodní oslavy se scházeli zástupci nechanických korporací i například kvůli postavení pomníku mistru Janu Husovi nebo v Okresním osvětovém sboru, kde se scházeli zástupci všech vzdělávacích i dalších spolků z Nechanic a Nechanicka.³⁰⁰ Tyto výbory také pomáhaly v komunikaci mezi spolky, díky tomu nebylo nutné vést mezi spolky tak silnou korespondenci, stačilo předávat informace vyslancům spolků na výborech.³⁰¹

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že spolky sice občas musely řešit spory či konflikty termínů svých akcí, ale většinou tyto problémy dokázaly řešit a včas odstraňovat. Nemáme žádný doklad vyostřeného sporu mezi spolky, jak by se dalo předpokládat u počtu spolků fungujících ve městě. Jisté spory pravděpodobně probíhaly mezi politickými stranami, ale ani u těch se žádný nedostal až do pramenů.

²⁹⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, zápis ze schůze 3. 3. 1911.

²⁹⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-MLT 1.

²⁹⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 11. 10. 1935.

³⁰⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-OOS 1, zápis z valné hromady 27. 4. 1931.

³⁰¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 29. 4. 1935.

Vztah města a spolků:

Spolkové vztahy v Nechanicích dle předchozí kapitoly byly dobré a kromě občasných skřípnutí fungovala spolupráce dobře. Ovšem vzhledem k množství spolků i spolkových akcí ve městě je potřeba alespoň krátce se zastavit u přístupu města ke spolkům a naopak. Vzájemné vztahy obou stran dokreslují podobu spolkového života v Nechanicích, město mohlo spolkům znepríjemnit život, ale naopak i pomoci s organizací společenských akcí. Na několika řádcích se proto zastavíme u kontaktů města s korporacemi.

O vztahu města a spolků však bohužel nemáme tolik přímých dokladů, kolik bychom si přáli. Korespondence mezi městským úřadem a jednotlivými spolky sice máme velké množství, ale tematicky se týká zejména povolení akcí a oznámení o úmyslech spolků, které město pouze bere na vědomí. Musím proto tyto kontakty posuzovat podle důkazů nepřímých.

Z těchto nepřímých dokladů máme minimálně jeden skutečně pádný, který nás vcelku beze zbytku přesvědčí, že město spolky podporovalo a že nechanická radnice byla spokojená s mírou spolkového života ve městě. Tento důkaz najdeme v účetních knihách téměř každého nechanického spolku. Jsou jím subvence a příspěvky města na jednotlivé spolkové akce i aktivity. Vzhledem k výši pravidelných příspěvků spolkům – jak charitativním, tak společenským – můžeme konstatovat, že město spolkový život podporovalo a snažilo se přispívat na jeho bohatost a obsáhlost. Příspěvky se netýkaly jen velkolepých akcí či projektů, jako například stavba památníků mistra Jana či Tomáše Garrigua Masaryka³⁰², ale i akcí menšího rozsahu či potřeby pro výkon náplně činnosti spolku.³⁰³

Dle účetních knih tedy můžeme konstatovat, že město svoje spolky podporovalo. Než toto potvrdíme definitivně, musíme se pokusit dohledat další doklady této podpory i v letmých zmínkách v dalších pramenech ve fondech nechanických spolků.

Při pátrání po dokladech sporů mezi městem a spolky byly objeveny ve fondech pouze dva. Oba tyto konflikty byly podobného charakteru a týkaly se smluvních závazků města vůči spolkům a naopak. Konkrétně se jednalo o spor divadelní jednoty Kolár ohledně užívání divadelního sálu v městské radnici.³⁰⁴ Tento spor dokonce na určitou dobu ochromil činnost Jednoty (viz výše), ovšem byl brzy vyřešen. Podobný spor – také ohledně divadelního sálu – řešil o něco dříve s městem i Hlahol (i o tomto konfliktu už bylo výše jednáno). V tomto případě se jedná asi o nejvyhrocenější konflikt ve městě,

³⁰² SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 11. 10. 1935.

³⁰³ SOKA Hradec Králové, fond NE-OS 1, účetnictví za r. 1905.

³⁰⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 3, zápis ze schůze 14. 10. 1925.

Hlahol kvůli němu dokonce odmítá účast na prestižním odhalení Husova památníku. I tento konflikt ovšem netrval příliš dlouho.

Jelikož tyto dva spory jsou asi jediné závažnější, které se do záznamů dostaly, v zásadě to potvrzuje předchozí domněnky ohledně bezproblémových, nebo alespoň dobrých vztahů mezi městem a spolky.

Bohužel v městských záznamech se nepodařilo objevit žádné přímé vyjádření na adresu spolků, alespoň ne takové, které by obsahovalo pro nás zásadní hodnotící složku. Musíme se proto spokojit s nepřímými důkazy výše, které nás ukazují spíše dobré vztahy obou stran.

Všennárodní oslavy v Nechanicích v režii spolků:

V Nechanicích ve sledovaném období – a to za Rakouska i v období první republiky – byl kladen velký důraz na oslavy velkých národních svátků. Tyto oslavy organizovaly prakticky pouze nechanické spolky a korporace, město zpravidla pouze přebíralo patronát nebo na oslavy přispívalo, nebylo organizátorem.

Svátky, které byly v Nechanicích slaveny, se neomezovaly zdaleka jen na základní slavnosti, jako například oslavy vzniku republiky. Ve městě různé spolky oslavovaly nejrůznější příležitosti, mimo jiné i narozeniny rozličných rodáků nebo národních buditelů. Tyto oslavy byly buď v režii některého konkrétního spolku, nebo je – což bylo častější – organizovalo spolků více.

Spektrum všennárodních oslav v Nechanicích se samozřejmě v průběhu času proměňovalo, přičemž nejdůležitějším dělícím momentem byl samozřejmě vznik samostatné Československé republiky v říjnu 1918. Před tímto datem, respektive před první světovou válkou, která přinesla jistý útlum pokud ne spolkové činnosti, tak určitě zpráv o ní, byly všennárodní oslavy zaměřovány na výročí a narozeniny národních osobností. Po vzniku Československa naopak byly největší slavnosti zaměřeny na výročí spojená se samostatnou republikou, tedy zejména 28. říjen a narozeniny prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka. Už nebylo potřeba podporovat národní myšlenky oslavou jejích hlavních zastánců, veškerá snaha potom šla na podporu Republiky.

Z těchto oslav poněkud vybočují pouze slavnosti mistra Jana Husa, které měly v Nechanicích silnou tradici a pokračovaly i po zřízení samostatného Československa. O těchto slavnostech bude jednáno ještě na jiném místě.

Národní oslavy do r. 1918:

Do roku 1918 najdeme ve fondech zmínky o mnohých oslavách, které chystaly nechanické spolky. Sledujeme zde velké množství akcí, většina z nich byla směřována na podporu národního cítění obyvatel Nechanic a nechanického okresu.

Zajímavé je, že do roku 1918 prakticky žádný nechanický spolek nepřichystal žádné významné oslavy související s významnými dny Rakousko-Uherska, jako například oslavy narozenin Františka Josefa I. Snad jediný doklad spolkové činnosti na podporu rakouského mocnářství máme ještě v době před sledovaným obdobím, konkrétně v roce 1881, kdy spolek vojenských vysloužilců pořádá slavnostní oběd na oslavu sňatku korunního prince Rudolfa Habsburského. Jubilea císaře využíval také Červený kříž, ale spíše jako prostředek pro vyhlášení sbírky, než jako důvod k pouhé oslavě svátku Franze Josefa.³⁰⁵

Tento nedostatek dokladů oslav spjatých s císařem a císařstvím samozřejmě nutně neznamená, že tyto oslavy v Nechanicích neprobíhaly vůbec. Naopak je velmi pravděpodobné, že v obci, kterou sám František Josef nechal povýšit na město a jehož jméno neslo i hlavní nechanické náměstí (dnešní Husovo), v nějaké podobě tyto oslavy probíhaly. Z naprostého nedostatku zmínek v záznamech nechanických spolků je ovšem evidentní, že těchto oslav či slavností se spolky neúčastnily. Je samozřejmě možné, že se účast spolků na těchto akcích prostě nedostala do záznamů. To je ale vzhledem k obvykle dost komplexním záznamům vysoce nepravděpodobné. Poslední možností je pak varianta, že se spolky těchto akcí účastnily, ale nepodílely se na jejich přípravě, a proto o nich nemáme žádné zprávy. I tato varianta ale není příliš pravděpodobná.

Ačkoliv císařské narozeniny zůstávaly spolky obvykle nepovšimnuté, narozeninám českých národních buditelů věnovaly spolky mnohem více pozornosti. Například pěvecký sbor Hlahol připravoval ve spolupráci s dalšími kulturními korporacemi komponované večery a slavnosti k připomínce osobností, jako byli například Svatopluk Čech³⁰⁶ nebo František Čelakovský.³⁰⁷

Před první světovou válkou se ovšem tyto velké oslavy omezovaly víceméně na nárazové akce a na oslavy mistra Jana Husa, o kterých bude jednáno na jiném místě. Skutečný rozvoj velkých nechanických oslav potom přišel zejména po konci války a vzniku samostatné republiky.

³⁰⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-ČK, kart. 1, zpráva o činnosti spolku za r. 1914.

³⁰⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, zápis ze schůze 7. 3. 1906.

³⁰⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 2.

Národní oslavy po roce 1918:

Po vzniku samostatného československého státu pozbyly nechanické spolky důvodu podporovat národní myšlenku v obyvatelích české části Předlitavska. Naopak začaly podporovat nově zřízenou republiku a myšlenku jejího demokratického zřízení. V rámci toho také pořádaly oslavy příležitostí související s Československem, zejména oslavy 28. října.

Oslavy vzniku republiky, ale i třeba narozenin prezidenta Masaryka obvykle přebíral Výbor pro všenárodní oslavy zřizovaný zástupci spolků z celého města. Nescházel se příliš často, obvykle jen dvakrát až třikrát do roka právě kvůli přípravě těchto velkých oslav. Zástupci všech spolků se dělili o přípravy a náklady na pořádání těchto akcí, nikdy však o zisk. Ten směřoval na další činnost výboru a na jeho projekty.³⁰⁸

Oslavy zřizované výborem měly vždy podobný průběh. Pravidelnou součástí byl lampionový průvod po městě, nejčastěji byl cílem těchto průvodů památník vojáků padlých v 1. světové válce na dnešním náměstí Republiky, po jeho postavení potom pomník Tomáše Garrigua Masaryka u nové budovy základní školy³⁰⁹. Pro tyto průvody vždy výbor oslovoval obyvatele ulic, kterými byl průvod plánován, aby slavnostně vyzdobili domy vlajkami a prapory a také aby domy slavnostně osvětlili.³¹⁰

Na program oslav 28. října plánoval výbor kromě průvodu i slavnostní projevy, například v roce 1934 chystal výbor týdenní oslavy, kdy každý den měl zaznít projev o jednom z významných *mužů října*. Zároveň výbor plánoval připomenout 28. říjen nejen mluveným projevem, ale i vizuálně – tedy nějakou výstavou, divadlem či filmovým promítáním.³¹¹

Hudební produkci na oslavy zajišťovala vždy některá z nechanických kapel, obvykle sami kapelníci přicházeli s nabídkou. Mezi jednotlivými hudebními uskupeními však zuřila konkurence. Nejčastěji hrála na oslavách kapela pod vedením kapelníka Pilce, která často nabízela produkci zdarma.³¹² Kapela obvykle hrála nejen hymny, ale také večerní zábavy a hudbu u pomníků.³¹³

Výbor pořádal i národní oslavy na jaře, vždy v březnu oslavoval narozeniny prezidenta republiky. Oslavy probíhaly vždy o víkend kolem 7. března. I prezidentovy narozeniny měly podobný průběh jako další oslavy pořádané výborem – například Masarykovy pětáosmdesátiny v roce 1935 oslavil výbor

³⁰⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 11. 10. 1935.

³⁰⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 2. 10. 1934.

³¹⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 26. 6. 1934; 14. 2. 1935.

³¹¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 26. 6. 1934.

³¹² SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 2. 10. 1934.

³¹³ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 2. 10. 1934.

lampionovým průvodem po slavnostně vyzdobených ulicích do cihelny na východním okraji města. Zde byla pálena slavnostní vatra spojená s projevem k uctění Masarykovy památky.³¹⁴

Jakýmsi vyvrcholením všenárodních oslav v režii výboru pro všenárodní oslavy potom bylo postavení pomníku Tomáši Garrigue Masarykovi v Nechanicích. Zájem o uctění prezidenta osvoboditele mělo v Nechanicích několik organizací už dříve – už v roce 1925 jedná Okresní osvětová společnost v Nechanicích o možnosti uctít Masaryka, ovšem nikoliv kamenným pomníkem, ale nějakým humánním činem, který by byl Masarykova jména hoden.³¹⁵ Stejný záměr měl Komitét pro zřízení Masarykova sirotčince, který chtěl ve městě uctít prezidenta postavením zařízení pro opuštěné děti. A právě z činnosti tohoto komitétu nakonec vznikl nápad na stavbu památníku kamenného.

Činnost Komitétu byla sice zuřivá, ale ani za 10 let jeho fungování se nepovedlo shromáždit dostatečné množství financí na realizaci svého plánu. Ve stejné době přichází výbor pro všenárodní oslavy, zřejmě seznámen s finanční situací Komitétu, s nápadem na změnu plánu – navrhuje využít finance, které leží na účtech Komitétu bez využití na postavení Masarykova památníku v Nechanicích.³¹⁶ Tento návrh byl zřejmě již delší dobu připravován, jelikož na stejné schůzi na zřízení pomníku, jako bylo navrženo využít financí Komitétu, byl zároveň předložen konkrétní návrh na podobu díla od hořického akademického sochaře p. Bílka.³¹⁷

Celkové náklady na pomník vyčíslil výbor přibližně na 25 000 korun,³¹⁸ přičemž dvacet tisíc mělo být zapláceno při vyhotovení a zbytek pak do jednoho roku. Rozpočet počítal s 3 metry vysokou pískovcovou sochou na metrovém podstavci. Sochu měl vytesat autor návrhu, hořický sochař Bílek. Podstavec pak byl zadán nechanickým kameníkům, aby alespoň část investice mířila do města.³¹⁹

Práce na pomníku probíhaly zřejmě velmi rychle, už v červnu se Výbor schází kvůli přípravám (mimo jiné) slavnostního odhalení sochy. Toto je stanoveno na 4. srpna 1935.³²⁰ Na slavnostní odhalení vypisoval výbor soutěž jednak na tisk a uveřejnění plakátů v novinách, jednak i na kapelu, která při odhalení pomníku měla hrát.³²¹ Kromě plakátů nechystal výbor žádnou velkou propagaci – jediný, kdo měl být pozván oficiálně korespondencí, měl být královéhradecký Sokol.³²² Důvodem k tomu byl prostý fakt, že všechny ostatní spolky a organizace, včetně politických stran měly ve výboru svého zástupce. Výbor obvykle pouze vyzval delegáty, aby agitovali u členstva svého spolku, čímž měli zajistit hojnou

³¹⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 14. 2. 1935.

³¹⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-OOS 1, zápis ze schůze 16. 7. 1925.

³¹⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 14. 2. 1935.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 29. 4. 1935.

³¹⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 29. 4. 1935.

³²⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 24. 6. 1935.

³²¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 24. 6. 1935.

³²² SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 24. 6. 1935.

účast na každé akci.³²³ Pozván byl také předseda senátu, ovšem ten se ze slavnosti omluvil.³²⁴ Odhalení proběhlo za účasti většiny nechanických spolků, pravděpodobně všech. Výbor odhalení všeobecně považoval za vydařené a zisk ze vstupného dal po dohodě na úhradu nedoplatku na sochu.³²⁵

Seznam kompletních přispěvatelů na pomník není příliš dlouhý a kupodivu neobsahuje příliš mnoho spolků – základem byl fond Komitétu pro zřízení Masarykova sirotčince, na který se z velké většiny složili nechaničtí občané a také většina spolků. Proto pravděpodobně už neměly organizace zájem přispívat znovu velké částky a tedy v seznamu, který předkládá fond Výboru pro všenárodní oslavy, jsou v položce *Komitétu* všechny tyto spolky zahrnuty. Dalšími financemi potom přispělo město Nechanice a místní finanční ústavy, místní školní rada i obec Kratonohy. Finančně projekt podpořili i zástupci nechanických drobných živností sdružení ve společenstvu. Ani potom nebyl však pomník zaplacen zcela. Poslední příspěvek potom při nedostatku peněz dodal Včelařský spolek z Nechanic.³²⁶

Velké národní oslavy probíhaly v Nechanicích i pro oslavu armády a vyjádření podpory československých ozbrojených sil. Čtvrtého února 1934 je ve městě pořádán den brannosti. Jeho součástí je tradičně průvod po Nechanicích se spolkovými prapory (bohužel nevíme, s kterými) k pomníku padlých na dnešním náměstí republiky, kde k účastníkům měly promluvit zástupci armády a vystoupit Bělinova hudba z Nechanic O rok později – 23. června 1935 – pak výbor zve na slavnost, kdy nechaničtí sokolové plánovali připnout pamětní stuhu na zástavu 4. pěšího pluku Prokopa Holého.³²⁷

V době, kdy byl pomník postaven, se pomalu nacylovalo období svobodné Československé republiky. To se pomalu projevovalo i na všenárodních oslavách. V napjaté atmosféře roku 1938 je potom na 10. dubna plánován v Nechanicích tábor lidu.³²⁸

V polovině září 1938 je usneseno, že pořádat za tehdejší politické situace oslavy dvacátého výročí vzniku republiky není vhodné a pořádání svátku 28. října je odloženo na neurčito.³²⁹ Za druhé světové války a během nacistické okupace potom samozřejmě národní oslavy probíhat nemohly.

Po skončení války již ve sledovaném období příliš mnoho nenajdeme. Mnoho spolků oslavovalo konec války, svoje obnovení i připomínalo své zemřelé, jako například Svaz české mládeže, který zval

³²³ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 26. 6. 1934.

³²⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO. Kart. 1, omluva předsedy senátu, bez inv. č.

³²⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 11. 10. 1935.

³²⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 11. 10. 1935.

³²⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kart. 1, inv. č. 2. Pozvánka na slavnost 23. 6. 1935.

³²⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-OOS 2, zápis ze schůze 27. 3. 1938.

³²⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-OOS 2, zápis ze schůze 18. 9. 1938.

své příznivce na vzpomínkový večer po druhé světové válce.³³⁰ Velké spolkové oslavy konce války ale v Nechanicích svoji cestu do pramenů nenašly, nevíme proto, zda nějaké proběhly.

Víme ale, že spolky minimálně jednu velkou oslavu po ukončení války provedly – slavnostní (znovu)odhalení sochy T. G. Masaryka. Socha byla z rozkazu okupantů sňata a ukryta v bezpečí školní budovy, kde byla zazděna v suterénu.³³¹ Přesný průběh slavnosti tohoto v pořadí již druhého odhalení bohužel neznáme. Víme jen, že tato slavnost proběhla opět v režii Výboru pro všenárodní oslavy a dle sbíracích listin zachovalých ve fondech Výboru byla plánovaná na 15. srpna 1945.³³² Vzhledem k průběhu ostatních slavností pořádaných v Nechanicích, můžeme předpokládat, že oslavy znovu zahrnovaly lampionový průvod po městě ozdobeném vlajkoslávou, byť s jistotou to tvrdit nemůžeme.

Krátce po znovuožhalení památníku TGM ovšem přichází Vítězný únor a s ním velký převrat ve spolkovém životě, který těsně na sklonku čtyřicátých let zabránil dalším oslavám národních svátků ve sledovaném období. Národní svátky držené v první polovině 20. století se nejčastěji vztahovaly k osobnosti prezidenta Masaryka a první Československé republiky a jako takové byly komunistickou mocí samozřejmě upozaděny a i v případech, že by se objevily snahy o obnovu těchto výročí, byly by zakázány.

Přivítání prezidenta Masaryka v Nechanicích:

Jednou z nejvýznamnějších událostí první poloviny dvacátého století byl pro Nechanice průjezd prezidenta republiky Tomáš Garrigue Masaryka přes město 24. května 1929. I když návštěva byla velmi krátká, pro spolky to nutně musela být velká příležitost ukázat se v co nejlepším světle. V této krátké kapitole se proto zaměříme na účast spolků při této návštěvě. Bohužel archivní fondy nám mnoho zpráv o průjezdu prezidenta Nechanicemi nezachovaly, poměrně přesné informace máme ale z dobového tisku, který návštěvu TGM v Hradci Králové pozorně sledoval a při té příležitosti se zmínil i o zastávce v Nechanicích.

Zastávka prezidenta v Nechanicích nebyla plnohodnotnou návštěvou hlavy státu ve městě, Masaryk se zde zastavil při svém návratu ze státní návštěvy Hradce Králové zpět do Prahy. Přesto byly přípravy na „tatíčka“ velkolepé. Všechny obce po jeho trase do Prahy chystaly uvítání, ve vesnicích, kde se prezident nezastavoval, stály alespoň slavobrány a obyvatelé z kraje cesty mávali na prezidentskou

³³⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1, inv. č. 24, pozvánka na vzpomínkový večer.

³³¹ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 138.

³³² SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kart. 1, sbírací listiny na odhalení pomníku TGM.

kolonu při průjezdu. Takto byly vyzdobeny i okolní obce cestou do Nechanic – Dolní Přím, Stěžery, ...³³³ Neznáme důvod, proč zrovna v Nechanicích se rozhodl prezident zastavit, ani zda se jednalo o zastávku předem plánovanou. Nechanice však na zastávku byly více než připraveny.

Ve městě byly vystaveny hned dvě slavobrány³³⁴ – první u vjezdu do města na silnici od Lubna a Hradce Králové, druhá pak při výjezdu směrem na Staré Nechanice, kudy pokračoval Masaryk na Prahu.³³⁵ Obě slavobrány byly vyzdobeny Masarykovými portréty, státními znaky a zelenými ratolestmi.³³⁶

Ačkoliv měl Masaryk program v Hradci Králové po celé dopoledne a na Prahu se vydal až před polednem³³⁷, lidé se v Nechanicích scházeli už od rána. Kromě občanů měst i okolních obcí se sešli i zástupci mnoha městských spolků, obvykle ve svých krojích či uniformách.³³⁸ Na náměstí se seřadili zástupci nejvýznamnějších městských korporací – hasičské župy, Sokola, Československé obce legionářské, vzdělávacích organizací s místním žactvem a většiny politických stran³³⁹ v Nechanicích.³⁴⁰ Přítomni byli zcela jistě i zástupci dalších spolků, minimálně kulturních a hudebních.

Kromě spolků a zástupců města, kteří čekali na prezidenta na náměstí, se do oslavy jeho návštěvy nejvíce zapojili nechanické selské jízdy. Jejich kolegové z Hradce Králové provázely Masarykův vůz po krajském městě.³⁴¹ Nechaničtí jezdcí čekali na prezidentův konvoj u vjezdu do města před slavobránou. 30 krojovaných jezdců pak doprovodilo Masaryka klusem v šesticích na náměstí k tribuně.³⁴²

Na náměstí přivítal prezidenta starosta města, žákyně místní základní školy mu předala kytici. Masaryk se také podepsal do městské pamětní knihy do slavnostní výmalby, která měla jeho návštěvu připomínat.³⁴³ Z místních spolků se Masaryk pozdravil zejména s legionáři, se kterými krátce pohovořil

³³³ *Uvítání prezidenta T. G. Masaryka a min. předsedy Fr. Udržala na Královéhradecku.* In: Kraj královéhradecký. Roč. 20, č. 40, 25. 5. 1929. S. 5.

³³⁴ *Uvítání prezidenta T. G. Masaryka a min. předsedy Fr. Udržala na Královéhradecku.* In: Kraj královéhradecký. Roč. 20, č. 40, 25. 5. 1929. S. 8.

³³⁵ *Selská jízda nechanická doprovází pana prezidenta.* In: Kraj královéhradecký. Roč. 20, č. 41, 29. 5. 1929. S. 3

³³⁶ *Návštěva pana prezidenta.* In: Stráž pokroku. Roč. 1929, č. 22, 31. 5. 1929. S. 3.

³³⁷ *Uvítání prezidenta T. G. Masaryka a min. předsedy Fr. Udržala na Královéhradecku.* In: Kraj královéhradecký. Roč. 20, č. 40, 25. 5. 1929. S. 1.

³³⁸ *Návštěva pana prezidenta.* In: Stráž pokroku. Roč. 1929, č. 22, 31. 5. 1929. S. 3.

³³⁹ Chyběli s největší pravděpodobností nechaničtí komunisté. Všechna stranická periodika se o návštěvě TGM v Hradci Králové alespoň zmínila, v komunistickém deníku Pochodeň však jakákoliv poznámka o presidentské visitaci chybí.

³⁴⁰ *Návštěva pana prezidenta.* In: Stráž pokroku. Roč. 1929, č. 22, 31. 5. 1929. S. 3.

³⁴¹ *Uvítání prezidenta T. G. Masaryka a min. předsedy Fr. Udržala na Královéhradecku.* In: Kraj královéhradecký. Roč. 20, č. 40, 25. 5. 1929. S. 1.

³⁴² *Selská jízda nechanická doprovází pana prezidenta.* In: Kraj královéhradecký. Roč. 20, č. 41, 29. 5. 1929. S. 3.

³⁴³ SOKA Hradec Králové, fond Archiv města Nechanice, inv. č. 1, pamětní kniha města Nechanice. S. 245.

a poděkoval jim za službu Československu.³⁴⁴ Po této krátké zastávce znovu nasedl do auta a v doprovodu Selské jízdy město opustil směrem na Nový Bydžov.³⁴⁵

Návštěva prezidenta byla tedy významná pro většinu nechanických spolků a politických stran. Z průběhu je však zřejmé, že nejvíce se ní participovaly spolky související s obranou státu – jednak Československá obec legionářská sdružující bývalé legionáře, jednak Selská jízda, která vždy vystupovala jako součást obraných sil země a později byla hrdá na svoje členství ve Svazu brannosti.³⁴⁶

Nechanické spolky a oslavy mistra Jana Husa:

V Nechanicích můžeme minimálně od poloviny 19. století pozorovat velmi silný obdiv osoby mistra Jana Husa. Tento obdiv se s největší pravděpodobností nezakládal na Husově náboženských názorech, nechanický kostel je katolický a husitská farnost je v Nechanicích až od roku 1922, kdy vzniká, respektive od roku 1925, kdy je zde ustavena rada starších. Oficiálně je pak náboženská obec schválená až v roce 1950.³⁴⁷ Hus zde však byl uctíván jako osobnost národní myšlenky a výročí jeho upálení bylo v Nechanicích slaveno dlouho před velkými oslavami mistra Jana v roce 1915.

O oslavách dne mistra Jana Husa před sledovaným obdobím příliš mnoho informací nemáme, o jejich průběhu se ve fondech zachovalo jen málo zpráv, víme pouze, že tyto oslavy vždy probíhaly v režii nechanického Sokola.³⁴⁸ I když však nemáme zprávy o tom, jak oslavy probíhaly, víme z letmých zmínek alespoň to, jak vážně je nechanické spolky braly. Například Kavalírský klub, tedy Kroužek nechanických mládenců, už v roce 1890 podporoval spolek pro postavení Husova památníku, byť z pramenů není zřejmé, zda tento už v té době fungoval, nebo kavalíři podporovali samotnou myšlenku jeho vzniku. Jelikož ale na podporu spolku měl jít výtěžek z jedné ze společenských akcí kavalírů, je pravděpodobnější, že spolek v této době už fungoval.³⁴⁹

Zbudování památníku v posledním desetiletí se nechanickým spolkům nepodařilo, ovšem už na přelomu století se myšlenka vynořuje znovu. Snahu postavit památník mistru Janu Husovi akceleroval podobný akt v Praze, kde byl položen základní kámen k Husovu pomníku na Staroměstském náměstí.³⁵⁰ Tímto inspirováni, podali zástupci nechanických korporací návrh ke stavbě pomníku Jana Husa i

³⁴⁴ *Návštěva pana prezidenta*. In: Stráž pokroku. Roč. 1929, č. 22, 31. 5. 1929. S. 3.

³⁴⁵ *Selská jízda nechanická doprovází pana prezidenta*. In: Kraj královéhradecký. Roč. 20, č. 41, 29. 5. 1929. S. 3.

³⁴⁶ JIRÁSEK, Zdeněk: *Nechanická aféra 1947*. Hradec Králové 1992. S. 29.

³⁴⁷ Viz kronika nechanické náboženské obce husitské, zprostředkováno přes Mgr. Františku Kláskovou.

³⁴⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB. Karton 1, inv. č. 29. Pamětní spis k postavení památníku, s. 27.

³⁴⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB. Karton 1, inv. č. 7.

³⁵⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB. Karton 1, inv. č. 29. Pamětní spis k postavení památníku, s. 27.

v Nechanicích 16. března 1903.³⁵¹ V rámci tohoto návrhu byly vyzvány k účasti všechny nechanické korporace, kterých dle pamětního spisu v Nechanicích tehdy fungovalo čtrnáct.³⁵²

Všechny nechanické korporace s účastí na projektu souhlasily k velké nelibosti místního katolického faráře, který konstatoval, že město je řízeno Sokoly.³⁵³ Spolky se kvůli Husově pomníku sešly dvakrát – 1. září a 10. listopadu 1903.³⁵⁴ Na těchto schůzích vybraly zástupci spolků návrh sochaře Františka Čermáka z Hradce Králové. Spolky také ze svých zdrojů a z darů místních záložen i soukromých dárců tento návrh zaplatily.³⁵⁵ 7. února 1904 potom bylo s definitivní platností vybráno pro pomník místo uprostřed náměstí vedle kostela a anenského sousoší z poloviny 18. století. 9. května pak byl na tomto místě postaven základní kámen plánovaného památníku.³⁵⁶

Odhalení památníku pak bylo stanoveno na 2. a 3. července téhož roku. 2. července večer přichystaly nechanické spolky slavnostní lampionový průvod po městě s hudbou, znovu můžeme předpokládat i slavnostní vlajkovou výzdobu a osvětlení ulic, kterými průvod procházel.³⁵⁷

Hlavní den slavnosti byl potom 3. červenec, kdy už ráno činovníci spolků organizovali budíček pro obyvatele města a vítali návštěvníky z okolních měst a obcí. Samotný slavnostní akt odhalení proběhl v jedenáct hodin dopoledne za doprovodu pěveckého sboru – zpíval zde pěvecký odbor nechanického Sokola,³⁵⁸ jelikož pěvecký sbor Hlahol bojkotoval oslavy kvůli roztržce s městem.³⁵⁹

Po slavnostním odhalení následovaly další body programu – odpoledne proběhlo na náměstí veřejné cvičení nechanického Sokola – je zřejmé, že husovské oslavy jsou dále v režii Sokolů. Večer pak proběhla v sále radnice akademie k oslavě odhalení pomníku.³⁶⁰

V dalších letech probíhaly oslavy ve stejném duchu s nezměněnou intenzitou. Bohužel nemáme žádné zprávy o gradaci oslav v letech předcházejících jubilejnímu roku 1915, kdy vygradovaly v českých zemích vzpomínkové akce a oslavy pěti set let od upálení Jana Husa. Nemáme ani zprávy přímo o roku 1915, v období první světové války chybí u většiny spolků jakékoliv záznamy, které by nám s rekonstrukcí oslav v tomto roce pomohly. Ovšem vzhledem ke vztahu obyvatel Nechanic a místních

³⁵¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB. Karton 1, inv. č. 29. Pamětní spis k postavení památníku, s. 29.

³⁵² SOKA Hradec Králové, fond NE-SB. Karton 1, inv. č. 29. Pamětní spis k postavení památníku, s. 27.

³⁵³ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 157.

³⁵⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB. Karton 1, inv. č. 29. Pamětní spis k postavení památníku, s. 29.

³⁵⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB. Karton 1, inv. č. 29. Pamětní spis k postavení památníku, s. 29.

³⁵⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB. Karton 1, inv. č. 29. Pamětní spis k postavení památníku, s. 32.

³⁵⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB. Karton 1, inv. č. 29. Pamětní spis k postavení památníku, s. 33.

³⁵⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB. Karton 1, inv. č. 29. Pamětní spis k postavení památníku, s. 33.

³⁵⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, zápis ze schůze 20. 4. 1904.

³⁶⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB. Karton 1, inv. č. 29. Pamětní spis k postavení památníku, s. 33.

spolků k osobě mistra Jana, je více než pravděpodobné, že oslavy i přes nepřízeň válečné období musely být velkolepé.

Další podrobnější slávy o oslavách Husova výročí máme potom až z poloviny třicátých let, kdy se na nich kromě Sokola podílí i Výbor pro všenárodní oslavy.

V roce 1934 se na organizační schůzce jednotlivé spolky baví o potřebě připomínat význam osoby mistra Jan Husa.³⁶¹ Otázka zní – proč je potřeba, aby byl jeho význam tolik připomínán? Nabízí se možnost, že je stejně jako jiné osobnosti používané pro mobilizaci národa poněkud odsunut do pozadí po vzniku republiky prezidentem Masarykem a dalšími muži 28. října. Výročí je slaveno v podobném duchu jako v roky jiné – spolky připravují slavnostní lampionový průvod od strojírny p. Berného v Palackého ulici k pomníku na náměstí.³⁶² Již tradičně vyzývají organizátoři obyvatele ulic, kterými je průvod veden, o slavnostní výzdobu, a to plakáty v novinách. Osobně pak pořadatelé chtěli požádat o slavnostní osvětlení ulic i město.³⁶³

Záštitu za organizaci v roce 1934 přebírá Sbor dobrovolných hasičů,³⁶⁴ zřejmě se o toto pořadatelství každý rok přihlásila některá z korporací a za přípravy přejímala zodpovědnost – v roce 1935 přebíral záštitu nad oslavami Sokol³⁶⁵. Hasiči dojednali pro průvod nechanickou Bělinovu kapelu, ovšem v tomto roce neměla být slavnostní hranice na Jehlickém kopci, bohužel není zmíněno proč, podle formulace patřila slavnostní vatra běžnou součástí těchto oslav.³⁶⁶ Hasiči také vyzvali všechny zástupce spolků, aby mobilizovali členstvo a účast na slavnosti byla hojná.³⁶⁷

Náklady na organizaci dne mistra Jana Husa byly vyčísleny na 312 korun.³⁶⁸ Téměř polovinu nákladů – 150 Kčs – se nabídla uhradit Okresní osvětlová společnost. O zbytek se podělily rovným dílem všechny korporace, které se na organizaci podíleli - legionáři, živnostenská strana, ČSSD, národní socialisté, národní demokratická strana, Sokol, SDH, sportovní klub, divadelní jednota Kolár a sbor Hlahol. Na každou organizaci připadlo uhradit 13, 60,-. Jeden díl platilo i město Nechanice.³⁶⁹

Tento průběh pravděpodobně měly oslavy po celé sledované období. Bohužel nemáme žádné zprávy o tom, kdy proběhla poslední oslava mistra Jana Husa v Nechanicích, dnes už tyto oslavy ve městě neprobíhají.

³⁶¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 26. 6. 1934.

³⁶² SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 26. 6. 1934.

³⁶³ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 26. 6. 1934.

³⁶⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 26. 6. 1934.

³⁶⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 24. 6. 1935.

³⁶⁶ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 26. 6. 1934.

³⁶⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 26. 6. 1934.

³⁶⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 2. 10. 1934.

³⁶⁹ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 2. 10. 1934.

Zajímavostí na husovských oslavách za první republiky je neúčast nechanické náboženské obce husitské církve. I když už v tomto období farnost fungovala, oslavy zůstávaly striktně sekularizované a bez církevní účasti.

V obou obdobích první poloviny dvacátého století tedy můžeme sledovat velmi nadšenou účast spolků na oslavě mistra Jana Husa. Oproti období předchozímu už nejsou tyto oslavy pouze v rukou jednoho spolku, ale většina organizací se snaží do těchto oslav zapojit a podílí se na nich organizačně i finančně. Pozdější zprávy o oslavách tohoto výročí ale bohužel nemáme.

Nechanické spolky a hudba ve městě:

Velké množství společenských akcí, které probíhaly ve sledovaném období v Nechanicích, se samozřejmě nemohlo obejít bez hudby a hudebních vystoupení. Spolky a korporace proto nutně musely žít v Nechanicích v symbióze s místními hudebními uskupeními a kapelami. Spousta spolků také měla přímo v popisu činnosti hudební produkci, nebo část jejich členů utvářela hudební odbor v rámci širší činnosti spolků.

V této části budeme sledovat zejména účast hudebních uskupení podílejících se na společenském životě z řad spolků i mimo spolek – kapel či poloprofesionálních orchestrů neorganizovaných v žádném spolku.

Nejprve je potřeba zmínit spolky čistě hudební. Těchto spolků zde bylo několik, pořádaly svoje vlastní kulturní vystoupení, ale účinkovaly i na akcích jiných souborů.

Z nechanických korporací se primárně hudbě věnoval pěvecký spolek Hlahol. Ten jako součást celostátního spolku podporujícího národní myšlenky už na konci 19. století pořádal spíše akce vlastní, pravidelně pořádal dvě zábavy – Cecilskou a Silvestrovskou.³⁷⁰ Některé akce pořádal i narázově pro podporu různých spolků a myšlenek - například vybudování a slavnostní odhalení Štrosova pomníku na samém konci 19. století.³⁷¹ Jejich řečněme výsadní postavení národního spolku jim také dávalo časté privilegium vystupovat jako pěvecký sbor na všenárodních oslavách, třeba na odhalení památníku dr. Štrosovi.³⁷²

U spolků bylo ale mnohem častější mít hudební produkci jako část své činnosti k dalším aktivitám. Hudební složku či odbor mělo velké množství spolků nejrůznějšího zaměření. Pěvecký odbor měl například nechanický Sokol, jehož zpěváci vystupovali na sokolských akcích a vypomáhali například

³⁷⁰ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, jednatelská zpráva za rok 1903.

³⁷¹ SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 2, zápis ze schůze 12. 5. 1900.

³⁷² SOKA Hradec Králové, fond NE-PS 3, jednatelská zpráva za r. 1907.

Hlaholu při oslavách ve městě. Pěvecký odbor Sokola například zpíval při odhalení Husova památníku, který Hlahol bojkotovat.³⁷³ Hudební odbor měl samozřejmě i divadelní spolek Kolár. Ten měl nejen svůj vlastní pěvecký sbor, ale také nacvičoval operety a hry se zpěvy.³⁷⁴

Další organizací s vlastním hudebním křídlem byl spolek nechanických mládenců, takzvaný kavalírský klub. Ten měl vlastní poněkud neobvyklou hudební formaci – na jejich akcích, mezi které patřily i zábavy a pravidelně pořádané plesy, hrál k tanci i poslechu jejich tamburašský sbor³⁷⁵, tedy kapela složená z balkánských strunných drnkacích nástrojů.

Když spolky vlastní muzikanty neměly, nebo potřebovaly hudební produkci jiného směru, než nabízeli jeho členové, obvykle se obracely na některou z nechanických tanečních kapel, kterých bylo ve městě mimo spolky vždy několik. Nejvýznamnější uskupení, která vystupovala na společenských akcích ve městě, byly kapely Bělinova a Pilcova. Zatímco Bělinova se zabývala spíše starší hudbou a ztrácela kontakt s vyvíjející se modernější taneční hudbou, Pilcova kapela nabízela různé složení včetně v širokém okolí uznávaného tanečního orchestru až o šedesáti členech.³⁷⁶

Obě kapely spolu s dalšími lokálními orchestry a uskupeními pak soutěžily o možnost vystoupit na prestižnějších akcích, samy zasílaly nabídky organizátorům.³⁷⁷ Že se nejednalo pouze o snahu získat nejlépe placené vystoupení, ale při této snaze šlo i o prestiž akce nám dokládá fakt, že některé kapely nabízely, že vystoupí na akci zadarmo.³⁷⁸ Z toho lze tedy usoudit, že spolupráce se spolky byla pro kapely zajímavá nejen finančně.

Na závěr zmínky o nechanických muzikantech se sluší poznámka, že i tyto kapely vlastně byly spolkem jistého druhu, neboť také byly úředně zakotveny. V jejich případě je najdeme ve spolkovém katastru jako Odbočka odborového sdružení hudebníků.³⁷⁹

³⁷³ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB, Karton 1, inv. č. 29. Pamětní spis k postavení památníku, s. 33.

³⁷⁴ SOKA Hradec Králové, fond NE-JDOK 7, fol. 1 - 5.

³⁷⁵ SOKA Hradec Králové, fond NE-SB, kart. 1, inv. č. 7.

³⁷⁶ PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 160-1.

³⁷⁷ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 24. 6. 1935.

³⁷⁸ SOKA Hradec Králové, fond NE-VVO, kniha protokolů, zápis ze schůze 24. 6. 1935.

³⁷⁹ SOKA Hradec Králové, fond HK-OÚ, kart. 1290, inv. č. 2493, zápisy spolkového katastru královéhradeckého okresního úřadu 1900-1945 (retrospektivně i před r. 1900); potvrzuje i fotografie v PRAŽÁK, Václav: *Nechanice*. Hradec Králové 2003. S. 162.

Závěr:

Nechanické spolky v první polovině dvacátého století nám dávají velmi zajímavý náhled do fungování zájmových organizací v menším městě. Cílem bylo poznat charakter spolkového života a podíl spolků na životě ve městě, vztahy města a spolků a v neposlední řadě i fungování spolků jako takových ve sledovaném období.

Pro poznání jejich činnosti a podílu na chodu společenského života ve městě bylo nejprve třeba prozkoumat množství spolků fungujících ve městě a zhodnotit skutečný rozsah jejich činnosti – jednak vzhledem k jejich vlastní náplni činnosti, jednak vzhledem k fungování ve městě. K tomuto shrnutí bylo potřeba projít fondy zanechané nechanickými spolky ve východočeských archivech a zhodnotit je.

Díky tomuto archivnímu výzkumu a následného prozkoumání spolkového katastru Okresního úřadu v Hradci Králové bylo zachyceno více než šedesát spolků, které ve sledovaném území ve městě fungovaly. Už samotný počet vypovídá o obrovské snaze obyvatel Nechanic organizovat se a zapojovat se do činnosti spolků. V tomto případě by bylo jistě zajímavé provést podobnou studii ve spolkovém katastru města s podobným charakterem a počtem obyvatel, jako je například Městec Králové (okres Poděbrady), nebo Jevíčko (okres Svitavy) a vytvořit srovnávací studii pro porovnání kvantity spolků v dotyčných sídlech – tedy zda tento počet v Nechanicích je nadměrný, nebo se ve sledovaném období jednalo spíše o průměr.

Prvním krokem bylo zpracovat aspoň část spolků detailněji, cílem tohoto bádání bylo určit charakter spolků a jejich fungování ve městě, dále pole působnosti jednotlivých spolků a míra omezení jejich činnosti pouze na činnost definovanou stanovami spolku.

Základní rozbor některých spolků, jejichž fondy jsou k dispozici, nám poskytl poměrně jasnou představu o charakteru fungování spolků, o základních akcích spolků ve městě a také o podílu jednotlivých spolků na těchto akcích. Sledovány byly spolky společenské, charitativní, kulturní i zájmové. Záměrně nebyly zahrnuty některé spolky již zpracované a notoricky známé – například TJ Sokol – jejichž činnost prorůstala do většiny z těchto kategorií, a proto byly tyto již zpracované spolky sledovány spíše okrajově.

U místních spolků byly zachyceny tyto základní funkce:

Společenská

Charitativní

Národně-osvětová

Osvětová

Zájmová

Sportovní.

Díky dalšímu zkoumání nechanických spolků bylo zejména zjištěno, že základní dělení podle zaměření není v tomto případě zcela na místě, jelikož u většiny spolků se několik různých zaměření prolínalo, a toto zařazování by proto bylo velmi složité. Základní hypotézou u tohoto výzkumu bylo, že zájmové spolky svoji činnost omezovaly na aktivity dané charakterem svého zájmu a společenský prostor města vyplňovaly spíše spolky kulturní a společenské. Tato hypotéza se ale ukázala jako pouze částečně pravdivá – do společenského dění zasahovalo velké množství spolků, jejichž primární činnost byla zcela odlišná, například včelařský spolek pravidelně pořádal společenské akce, přispíval na širokou paletu charitativních i společenských akcí, a dokonce hrál významnou roli při stavbě Masarykova památníku v Nechanicích. Na podobných akcích se participoval i např. Sportovní klub. Můžeme tedy konstatovat, že zejména v období první republiky se na společenském životě podílelo velké množství spolků, často i takových, u kterých bychom toto zapojení prvoplánově nečekali.

Díky těmto zjištěním bylo potřeba následně určit, jak takové množství spolků mohlo ve městě ve sledovaném období fungovat vedle sebe a také to, kolik těchto spolků skutečně vstupovalo do veřejného prostoru a reálně se podílelo na spolkovém a společenském životě ve městě.

Na první otázku nám odpovídá hned několik fondů, pomocí kterých si můžeme o soužití spolků udělat představu – spolků bylo sice mnoho, ale jejich vzájemné soužití a spolupráce obvykle díky vzájemné slušnosti a kooperaci probíhala bez větších problémů. Střety spolků byly naprosto minimální a spory měly spolky častěji s městem než mezi sebou. Díky tomuto soužití a vzájemnému vycházení si vstříc mohly proto spolky nejen fungovat vedle sebe, ale také se společně pouštět do větších projektů, které by obvykle pro jeden spolek byly příliš problematické. Takovými projekty byly v Nechanicích například dva velké pomníky národním osobnostem, které zde spolky realizovaly.

S otázkou možných sporů mezi spolky souvisí i skutečný počet spolků vstupujících do veřejného prostoru. Vzhledem k desítkám spolků zachyceným v katastru nelze předpokládat, že se na společenském životě podílely všechny, popř. se podílely všechny stejnou měrou. Potvrzením této hypotézy může být už samotný spolkový katastr, respektive jeho porovnání s dalšími záznamy. Vzhledem k množství spolkům, které se objevují pouze v katastrálních záznamech, můžeme předpokládat, že množství spolků skutečně se podílejících na společenském životě bylo nutně menší než skutečné množství spolků. Spolky zapojené do společenského života pravidelně můžeme určit ze záznamů o schůzích většího množství spolků – například výboru pro všenárodní oslavy nebo výboru pro postavení památníku mistra Jana Husa.

Dle těchto zdrojů nám vyjde počet výrazně nižší. Počítaje do toho i politické strany, tak se aktivně společenského života účastní vždy přibližně dvacítko spolků, z nichž některé fungovaly po celé sledované období (např. Sokol, Hlahol, ...), některé fungovaly sice intenzivně, ale po určité době zanikly, nebo jejich činnost vymizela (např. Kavalírský klub). Tento užší výčet angažovaných spolků byl vždy doplňován dalšími spolky při nejrůznějších příležitostech. Obvykle se zde jednalo o spolky společenské a kulturní, neplatí to však absolutně.

Zkoumání vztahů města a nechanických spolků bylo provedeno kvůli nedostatku přímých důkazů spíše okrajově. Dle výsledků tohoto stručného náhledu bylo zjištěno, že vztahy spolků a města byly velmi dobré, jelikož město aktivity spolků podporovalo jak finančně, tak svojí tzv. patronací.

Další činností, která byla u nechanických spolků zjištěna, byla rozsáhlá činnost charitativní. Nejen že spolky rozsáhle podporovaly charitativní činnost organizací sbírek ve prospěch charitativních projektů jiných spolků, ale často pořádaly i společenské akce ve prospěch těchto projektů. Významnější charitativní spolky byly dokonce některými korporacemi podporovány pravidelnými příspěvky.

Vzhledem k velkému množství čistě charitativních spolků (komitét pro postavení Masarykova sirotčince, Spolek ku polednímu vzdělávání chudých dětí) i spolků, které byly financovány dobročinnými dary (Červený kříž, Masarykova liga proti tuberkulóze), můžeme konstatovat, že Nechanice byly charitě příznivě nakloněny jak v období před první světovou válkou, tak i po ní. Spolky zde kromě prostého příjemce charitativních darů také fungovaly jako mobilizační síla jak pro své členy, tak pro obyvatele města, aby přispívaly na místní charitativní projekty. Spolky tedy v Nechanicích nebyly pouhými příjemci charitativních darů, ale aktivně přispívaly k výběru na činnost jiných spolků i dalších dobročinných akcí či organizací. K tomu přispívala jejich angažovanost, a tudíž i dosah do společenského prostoru v Nechanicích, díky čemuž mohly snadno motivovat občany k příspěvku na charitu – ať už přímo, nebo prostřednictvím vstupného, které na dobročinnost mělo směřovat.

Ve městě také můžeme hned u několika spolků sledovat snahu charitativní činností uctít památku některé z významných národních osobností, nejčastěji Tomáše Garrigua Masaryka. Základní myšlenkou této snahy bylo uctít tyto osobnosti humanitním činem a ne kamenným pomníkem.

Vzhledem k charakteru sledovaného období, kdy byla nejprve silně podporována myšlenka samostatného českého národa a následně byla podporována nově vzniklá samostatná Československá republika, byla jednou z hypotéz silná podpora národních myšlenek ve spolkových akcích. Tato hypotéza byla potvrzená činností prakticky všech spolků jak v období před první světovou válkou, tak i za první republiky.

Národní myšlenku podporovaly nechanické spolky jednak akcemi jednorázovými, jako byly například oslavy narozenin významných národních osobností, jednak pravidelnými oslavami národních svátků, v Nechanicích šlo zejména o oslavy mistra Jana Husa (po celé sledované období) a oslavy spjaté s Tomášem Garriguem Masarykem či 28. říjnem (v období první republiky).

Oslavy národních svátků probíhaly obvykle ve stejném nebo podobném duchu. Nedílnou součástí byl lampionový průvod a projevy u některého z památníků ve městě, často také slavnostní vatra. Na organizaci těchto oslav se podílela většina městských spolků pohybujících se ve veřejné sféře. Pořadatelství slavností bylo prestižní záležitostí a spolky si ho předávaly postupně. Hlavní pořadatel byl za akci vždy zodpovědný. K těmto oslavám vždy spolky mobilizovaly veškeré obyvatele Nechanic i další spolky – jednak k účasti na oslavách, jednak ke slavnostní výzdobě městských ulic.

Podle přístupu spolků k těmto oslavám můžeme konstatovat, že spolky se nejen ujímaly organizace oslav, ale také ideově působily na obyvatele Nechanic a připomínaly jim, proč jsou tyto svátky důležité. Tímto se spolky stávají o své vlastní vůli páteřní silou udržování národní myšlenky a myšlenky svobody a demokracie v nově vzniklé republice, aniž by je k tomu vybízely nadřizené či státní orgány.

Toto se projevilo i při průjezdu prezidenta Masaryka městem v květnu 1929, kdy spolky prezidenta vítaly a ujaly se ve značné míře organizace jeho přivítání.

Díky spolkové činnosti v souvislosti s národními oslavami můžeme v Nechanicích sledovat velkou úctu k osobnosti mistra Jana Husa, jehož výročí bylo opakovaně připomínáno a bylo drženo minimálně ve stejné úctě, jako oslavy spojené s výročím vzniku ČSR.

Co se týče politických stran, dle zpráv v pramenech se sice politické strany účastnily větších společenských akcí ve městě a často se na nich i finančně podílely, ovšem organizaci těchto akcí obvykle přenechávaly spolkům. Politické strany se primárně věnovaly politickému životu, kandidovaly ve volbách, ale jejich členové do společenského života vstupovali spíše prostřednictvím spolků než jako činovníci politických stran.

Závěrem tedy můžeme shrnout, že spolkový život v Nechanicích v první polovině 20. století byl velmi intenzivní a spolky byly nedílnou součástí společenského života ve městě. U společenských událostí hrály spolky primární úlohu a mobilizovaly občany k činnosti v oblasti kulturní i národní, částečně pak v oblasti politické, o kterou se spolky dělily s politickými stranami. Pro spolkový život v tomto období zde platí, že lidé mají snahu spojovat se do organizací kvůli společným zájmům i kvůli realizaci větších cílů i pro podporu nejrůznějších humanitních cílů. Vzhledem k rapidnímu množství spolků ve sledovaném období (cca 60) musíme předpokládat, že většina činných občanů bylo zpravidla

členy více než jednoho spolku. I dobré vztahy mezi spolky (respektive absence jejich sporů) nám dokládají, že spolkový život fungoval. Jedním z jeho základních rysů byl vzájemný respekt a podpora projektů ostatních spolků. Množství pořádaných akcí i míra zapojení do velkých projektů ve městě je pro nás důkazem, že při zkoumání dějin města, jako jsou Nechanice, musíme v tomto období nutně počítat se spolky jako s významným faktorem ovlivňujícím společenský i politický život obyvatel.

Seznam použitých pramenů a literatury:

Prameny:

Fondy spolků uložené ve Státním okresním archivu v Hradci Králové:

Archiv města Nechanice - pamětní kniha města Nechanice

HK-OÚ – Okresní úřad Hradec Králové

NE-BIO – Biograf Nechanice

NE-CPO – Výbor pro protivzdušnou ochranu

NE-ČK – Československý červený kříž

NE-JDOK – Jednota divadelních ochotníků Kolár

NE-KTGM – Komitét pro postavení Masarykova sirotčince

NE-MLT – Masarykova liga proti tuberkulóze

NE-OK – Občanský klub

NE-OOS – Okresní osvětová společnost Nechanice

NE-OPM – Okresní péče o mládež Nechanice

NE-OS – Okrašlovací spolek

NE-OSCHZ – Okresní spolek pro chov hospodářského zvířectva

NE-PS – Pěvecký spolek Hlahol

NE-RD – Rolnické družstvo Nechanice

NE-SB – Sběrka dokumentů

NE-SPCHD – Spolek ku polednímu stravování chudých dětí

NE-SSB – Starostenský sbor

NE-VS – Včelařský spolek

NE-VVO – Výbor pro všennárodní oslavy

Dobová periodika:

Návštěva pana presidenta. In: Stráž pokroku. Roč. 1929, č. 22, 31. 5. 1929. S. 1, 3

Selská jízda nechanická doprovází pana presidenta. In: Kraj královéhradecký. Roč. 20, č. 41, 29. 5. 1929. S. 3

Uvítání presidenta T. G. Masaryka a min. předsedy Fr. Udržala na Královéhradecku. In: Kraj královéhradecký. Roč. 20, č. 40, 25. 5. 1929. S. 1, 5, 8

Literatura:

DUSIL, Václav; KLIMENT, Josef: *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého.* Praha 1936

JIRÁSEK, Zdeněk: *Nechanická aféra 1947.* Hradec Králové 1992

KLADIWA, Pavel; POKLUDOVÁ, Andrea; KAFKOVÁ, Renata: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 - 1914. II. díl, 1. svazek.* Ostrava 2008

KLEŇHA, Jiří: *Harfenictví v Čechách.* Praha 1998

KOL. AUTORŮ: *Průvodce po bojišti u Hradce Králové z roku 1866.* Hradec Králové 1996

MRZENA, Martin: *Právo spolků v 19. a na počátku 20. století.* Olomouc 2010. (nepublikovaná diplomová práce)

PEŠEK, Josef: *Nechanice nad Bystřicí.* Praha 1916

PRAŽÁK, Václav: *Nechanice.* Hradec Králové 2003

RAŠÍN, Ladislav (ed.): *Paměti DRa. Aloise Rašína.* Praha 1929

SVOBODA, Jiří; ZILYNSKYJ, Bohdan: *Spolkový život v Kozojedech v 19. a 20. století.* Praha 1999

VANČURA, Bohumil: *Nechanicko.* Praha 1913

VESELÁ, Renata: *Spolkový zákon v praxi některých brněnských fakultních spolků (1919 - 1952).* Brno 1995